

**Sukupuolen ja parisuhteen representaatiot suomi toisena
kielenä -oppikirjoissa**

**Maisterintutkielma
Sini Söyrinki
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
2020**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Sini Söyrinki	
Työn nimi – Title Sukupuolen ja parisuhteen representaatiot suomi toisena kielenä -oppikirjoissa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2020	Sivumäärä – Number of pages 93 + liite
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan sukupuolen ja parisuhteen representaatioita kahden suomi toisena kielenä (S2) -oppikirjan kappaleteksteissä. Tutkimuskysymykset ovat: 1) Millaisia sukupuolen representaatioita S2-oppikirjojen kappaleteksteissä esiintyy? 2) Millaisia parisuhteen representaatioita S2-oppikirjojen kappaleteksteissä esiintyy? 3) Ovatko esiintyvät representaatiot vallitsevien stereotyyppien mukaisia?</p> <p>Aineisto koostuu kirjojen Suomen mestari 2: Suomen oppikirja aikuisille ja Lukumatka jatkuu kappaleteksteistä. Aikuisille suunnattujen S2-materiaalien tutkiminen sekä sukupuoli- että parisuhteenäköilmästä on jäänyt tois-taiseksi varsin vähäiseksi, vaikka S2-materiaalit ovat merkittävässä roolissa siinä, millainen kuva suomalaisesta yh-teiskunnasta välitetään S2-oppijalle. Onkin tärkeää tutkia, näkyvätkö esimerkiksi opetussuunnitelmissa esillä olevat tasa-arvopyrkimykset oppimateriaalien tasolla.</p> <p>Tutkielman laajana teoreettisena viitekehysenä ja toisaalta tutkimusmetodina ovat kriittinen diskurssintutki-mus ja systeemifunktionaalinen kieliteoria. Lisäksi tutkielmassa on feministinen viitekehys. Sekä feministisen vii-tekehksen että kriittisen diskurssintutkimuksen tavoitteena on löytää epätasa-arvoisia käytänteitä, tehdä ne näky-viksi ja siten mahdollistaa niiden muuttaminen.</p> <p>Analyysissä hyödynnetään ensin systeemifunktionaalisen kieliteorian ideationaalista metafunktiota, jonka avulla tarkastellaan representaatioita ensin nimeämisen ja sitten toimijuuksia rakentavien verbiprosessien kautta. Li-säksi aineistoa tarkastellaan laajemmin diskurssien tasolla.</p> <p>Tutkielman perusteella varsinkin sukupuolen representaatioissa stereotyyppioita rikotaan paljonkin, mutta tämä ei tarkoita, etteikö myös stereotyyppisiä representaatioita löytyisi. Vaikka nais- ja miespuolisia hahmoja esiintyy kirjoissa saman verran, miesten toimintaa kuvataan enemmän. Lisäksi esimerkiksi ammatit jakaantuvat hyvin stereo-tyyppisesti. Naiset esitetään monin paikoin aktiivisina toimijoina, mutta toisaalta esimerkiksi lapsista ja kodista huo-lehtiminen mainitaan vain naisten toimintana. Miesten representaatiot ovat jonkin verran stereotyyppisempiä kuin naisten, mikä ilmenee esimerkiksi vapaa-ajan toiminnassa.</p> <p>Parisuhteen representaatio on varsin stereotyyppinen, ja heteronormatiivinen avioliitto sekä lasten hankkimi-nen esitetään selkeästi normina. Aineistossa esiintyy vain yksi avopari, ja hekin päätyvät naimisiin. Esimerkiksi seu-rustelevia, erillään asuvia pariskuntia tai samaa sukupuolta olevia pariskuntia ei esiinny.</p>	
Asiasanat – Keywords kriittinen diskurssintutkimus, systeemifunktionaalinen kieliteoria, representaatio, stereo-tyypit, suomi toisena kielenä, oppikirjat	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, suomen kielen oppiaine	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset	1
1.2 Oppikirjojen tutkimus	3
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA ANALYYSIN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Kriittinen diskurssintutkimus viitekehyksenä	8
2.2 Systemis-funktionaalinen kieliteoria viitekehyksenä	10
2.3 Representaatio	13
2.3.1 Representaation käsite	13
2.3.2 Nimeäminen	17
2.3.3 Verbin prosessityypit	19
2.4 Feministinen viitekehys	25
3 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUKSEN KULKU	28
3.1 Tutkimusaineiston esittely	28
3.2 Tutkimuksen kulku	30
4 ANALYYSI	32
4.1 Nimeämiset representaatioiden rakentajina	32
4.1.1 Hahmoihin viittaavat propriit	32
4.1.2 Naisiin, miehiin ja lapsiin viittaavat appellatiivit	36
4.1.3 Parisuhteeseen tai sen osapuoliin viittaavat appellatiivit	39
4.1.4 Sukulaisiin viittaavat appellatiivit	41
4.2 Prosessityypit representaatioiden rakentajana	42
4.2.1 Yleiskatsaus verbiprosesseihin	43
4.2.2 Materiaaliset prosessit	45
4.2.3 Relationaaliset prosessit	48
4.2.4 Mentaaliset prosessit	52
4.2.5 Verbaaliset prosessit	55
4.2.6 Behavioraaliset prosessit	57
4.3 S2-oppikirjojen diskurssit	59
4.3.1 Opiskelu- ja työskentelydiskurssi	59
4.3.2 Vapaa-ajanviettodiskurssi	66
4.3.3 Juhladiskurssi	73
4.3.4 Terveysdiskurssi	74

4.3.5 Suomeen saapumisen diskurssi	77
5 PÄÄTÄNTÖ	79
5.1 Yhteenveto	79
5.1.1 Sukupuolen representaatiot	79
5.1.2 Parisuhteen representaatiot	83
5.1.3 Representaatioiden stereotyyppisyys	86
5.2 Tutkimuksen arviointi	86
5.3 Pohdinta	88
LÄHTEET	90
LIITE	94

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Tutkin maisterintutkielmassani, miten sukupuoli ja parisuhdetta representoidaan suomi toisena kielenä (S2) -oppikirjojen kappaleteksteissä. Tavoitteenani on selvittää, millainen nais- ja mieskuva kirjoista välittyy ja millaista parisuhdetta kuvataan. Pyrin selvittämään, ovatko sukupuolen ja parisuhteen representaatiot stereotyyppisiä, niistä poikkeavia vai jotakin siltä väliltä. Tarkastelen myös parisuhteen kuvaamista. Selvitän, onko parisuhde lähtökohtaisesti naisen ja miehen välinen avioliitto, vai löytyykö variaatiota. Lisäksi kiinnitän huomiota esimerkiksi siihen, vaikuttaako parisuhteessa oleminen hahmojen toimintaan. Aiemman tutkimuksen perusteella oppikirjat representoivat sukupuoli ja parisuhdetta melko stereotyyppisesti, mikä tarkoittaa muuan muassa selkeitä sukupuolirooleja ja ydinperheen esittämistä normina. Tämän lisäksi miespuoliset hahmot ovat ylipäättään enemmän esillä. (Esim. Blumberg 2009: 346–347, 352; Tainio & Teräs 2010: 55–56.)

Olen kiinnostunut esimerkiksi siitä, kuvataanko naiset ja miehet osallistumassa erilaisiin tilanteisiin. Jos esimerkiksi naiset tekevät kotitöitä ja miehet käyvät töissä kodin ulkopuolella, luodaan representaatiota, jonka mukaan tämä on kulttuurinen normi ja näin suotavaa. Jos taas ihmistä puhutellaan sukupuolen mukaan dialogeissa eri tavalla, luodaan käsitys, että ihmiseen kuuluu suhtautua eri tavalla oletetun sukupuolen mukaan ja oppija tarvitsee erilaista sanastoa tai rakenteita näissä eri tilanteissa. Vastaavasti parisuhteista välitetään tietoa sen mukaan, millaisia parisuhteet ylipäättään tyypillisesti ovat suomalaisessa kulttuurissa, ja esimerkiksi millaisia sanoja parisuhteen osapuolista on suotavaa käyttää.

Aikuisille maahanmuuttajille suunnatuissa opetussuunnitelmien perusteissa näkyikin ajatus siitä, että kielen oppiminen yhdistyy uuden kotimaan kulttuurin tuntemiseen. Esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa sanotaan: ”Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on tukea maahanmuuttajan kotoutumista kehittämällä sellaisia kielellisiä, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia, joiden avulla maahanmuuttaja selviytyy jokapäiväisen elämän tilanteissa uudessa ympäristössään –” (Opetushallitus 2012: 11). Aikuisten perusopetuksessa puolestaan ”[o]ppimateriaalina hyödynnetään ilmaisultaan monimuotoisia tekstejä ja mahdollistetaan niiden kulttuuristen yhteyksien ymmärtäminen” (Opetushallitus 2017: 20). Myös pyrkimys sukupuolten tasa-arvoon näkyy ainakin abstraktilla tasolla laajasti opetussuunnitelmissa, ja esimerkiksi aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa todetaan myös:

Oppiva yhteisö edistää arvoillaan ja käytänteillään sukupuolten tasa-arvoa. Opetus on lähestymistavaltaan sukupuolittietoista. – – Oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja kehittämällä ja valikoiden luodaan näkyvyyttä inhimillisen moninaisuuden arvostamiselle. (Opetushallitus 2017: 25.)

Näiden tavoitteiden valossa voisi olettaa, että myös oppimateriaalit pyrkivät esittämään suomalaisen yhteiskunnan mahdollisimman tasa-arvoisena. Esimerkiksi Pirjo Hiidenmaan (2015: 32) mukaan sukupuolten tasa-arvosta on tullut ympäristökysymysten ohella aihe, johon kiinnitetään huomiota kaikissa oppiaineissa.

Tutkielmani laajat viitekehykset ovat kriittinen diskurssintutkimus ja systeemis-funktionaalinen kieliteoria (SF-teoria), jota erityisesti hyödynnän analyysissäni. Lisäksi tutkielmassani on feministinen viitekehys. Analyysissäni tarkastelen ensin nimeämistä, eli sitä, millaisilla leksikaalisilla valinnoilla henkilöihin viitataan, ja millaista representaatiota henkilöistä rakennetaan näiden valintojen kautta. Toiseksi tarkastelen henkilöitä verbiprosessien avulla pyrkien hahmottamaan esimerkiksi ketkä ovat tekijöitä missäkin tilanteessa ja milloin parisuhde on läsnä. Kolmanneksi etsin aineistolle tyypillisiä diskursseja ja tarkastelen representaatioita niiden kautta hyödyntäen myös aiemmassa analyysissä tehtyjä havaintoja. Analyysini laajenee siis ensin sanatasolta lausetasolle ja lopulta diskursseihin.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia sukupuolen representaatioita S2-oppikirjojen kappaleteksteissä esiintyy?
2. Millaisia parisuhteen representaatioita S2-oppikirjojen kappaleteksteissä esiintyy?
3. Ovatko esiintyvät representaatiot vallitsevien stereotyyppien mukaisia?

Aiemman oppikirjojen tutkimuksen valossa on syytä olettaa, että S2-oppikirjoista löytyy edelleen paljon stereotyyppisiä kuvauksia sukupuolesta ja parisuhteesta, minkä lisäksi miespuoliset hahmot ovat selkeästi enemmän esillä (ks. esim. Blumberg 2009: 346–347, 352; Tainio & Teräs 2010). Oletan silti, että myös stereotyyppiä rikkovia kuvauksia löytyy ainakin yksittäistapauksina. Oletuksiani tukevat aiempien tutkimusten tulokset, joiden mukaan esimerkiksi naispuolisetkin hahmot voivat olla aktiivisia toimijoita ja perhemuotoja muitakin kuin ydinperhe (Tainio & Teräs 2010: 40, 42, 55). Aiemman tutkimuksen perusteella en kuitenkaan pidä heteronormatiivisuuden rikkomista todennäköisenä (ks. esim. Tainio & Teräs 2010: 57, 83, 92; Hickman 2012: 80). Kriittisen diskurssintutkimuksen ja toisaalta feministisen tutkimuksen periaatteiden mukaisesti pyrkimyksenäni on nostaa esiin mahdollisia epätasa-arvoisuuksia, joita aineistossani ilmenee, ja siten kiinnittää huomiota muutoksen tarpeeseen.

1.2 Oppikirjojen tutkimus

Oppikirjalla tarkoitetaan luonnollisesti kirjaa, joka on laadittu tietyn aiheen opettamiseksi (Häkkinen 2002: 11). S2-oppikirja pyrkii siis opettamaan suomea toisena kielenä, ja sen tekijät ovat usein äidinkielen opettajia (Tanner 2012: 8). Toisella kielellä viitataan kieleen, joka ”omaksutaan kohdekielisessä ympäristössä jokapäiväiseksi viestintävälineeksi oman äidinkielen rinnalle” (Suni 2008: 14). Näin se eroaa vieraasta kielestä, jota opitaan kieliyhteisön ulkopuolella (esim. Latomaa & Tuomela 1993: 239). S2-materiaali on siis suunnattu maahanmuuttajille, jotka opettelevat uutta kieltä uudessa kotimaassa. S2-oppikirjat – kuten kielten oppikirjat ylipäätään – ovat erityisessä asemassa siinä mielessä, että niiden tehtävänä on opettaa sekä itse kieltä että kohdekielisen ympäristön kulttuuria (Tanner 2012: 8; Risager 2018: 223).

Hiidenmaan (2015: 27) mukaan oppikirjoja ei ole Suomessa ”systemaattisesti tutkittu juuri lainkaan”, sillä vaikka aiheesta on tehty runsaasti opinnäytteitä, on varsinaista tutkimusta melko vähän. Lisäksi eniten on tutkittu peruskoulun oppikirjoja ja toiseksi eniten lukion kirjoja. Aikuisille suunnattujen oppikirjojen tutkiminen on siis jäänyt vähäiseksi, ja siitäkin Hiidenmaa mainitsee vain korkeakouluissa käytettyjen kirjojen tutkimuksen. (Mts. 28–29.) Lienee siis perusteltua olettaa, että S2-oppikirjoihin liittyvät tutkimukset ovat varsin marginaalisia. Näin lisätutkimus on selvästi perusteltua, mutta toki tämäkin tutkielma asettuu valitettavasti ”vain” opinnäytteiden kategoriaan. Opinnäytteenkin kautta saadaan kuitenkin ainakin pintaraapaisu aiheeseen, ja riittävä määrä opinnäytteitä ohjaa toivottavasti huomioimaan laajemman tutkimuksen tarvetta. Hiidenmaan artikkelin kirjoittamisestakin toki on jo joitakin vuosia, mutta opinnäytteitä lukuun ottamatta oppikirjoja koskevia tutkimuksia ei vaikuta laajasti ilmestyneen, joskin joitakin yksittäisiä tutkimuksia on. Esimerkiksi Pia Mikander (2016) on tutkinut väitöskirjassaan länsimaalaisuuden ja sen vastakohtaksi rakentuvan toiseuden ilmenemistä Suomen historian, yhteiskuntaopin ja maantiedon oppikirjoissa.

Oppikirjoja on tutkittu myös Suomessa laajemmin 1960-luvulta lähtien (Hiidenmaa 2015: 28), ja ainakin yksittäisessä tutkimuksessa juuri sukupuolinäkökulmasta. Tällöin Ritva-Liisa Sumu (1968: 2–3, 6) totesi miehet naisia näkyvämmiksi ja sukupuoliroolit vahvasti eriytyneiksi keskikoulun oppikirjoissa. Tilanne ei muuttunut kovin merkittävästi seuraavina vuosikymmeninä. Vaikka 1900-luvun lopussa stereotyyppisyyttä ja miesten näkyvämpää asemaa oli jo pyritty rikkomaan oppisisällöissä, välittyivät ne edelleen voimakkaasti (Lahelma & Gordon 1999: 100–101). 2000-luvulle tultaessakaan tilanne ei ole muuttunut ainakaan miesten näkyvämmän aseman osalta. Esimerkiksi Opetushallituksen raportti vuodelta 2010 kertoo, että peruskoulun oppimateriaaleissa ”miehet ovat enemmistönä esillä kaikkien tutkittujen oppiaineiden

materiaaleissa ja kaikilla luokka-asteilla” (Tainio & Teräs 2010: 94). Oppimateriaaleja on tarkasteltu sukupuolinäkökulmasta myös monissa pro gradu -tutkielmissa, ja esimerkiksi perusopetuksen oppikirjoja tarkastelleet Valo (2011: 91, 96) ja Villanen (2011: 35–36) ovat molemmat todenneet, että miespuoliset hahmot ovat määrällisesti paljon naispuolisia enemmän esillä. Oppikirjojen representaatiot eivät silti enää ole aina stereotyyppisiä, vaan ainakin yksittäisissä kirjoissa saatetaan esimerkiksi kuvata sekä tytöt että pojat aktiivisina ja monipuolisina toimijoina. Tämä ei toki tarkoita, etteikö stereotyyppisiäkin kuvauksia löytyisi. (Tainio & Teräs 2010: 40, 57, 92–93.)

Maailmalla oppikirjoissa esiintyviin sukupuolten representaatioihin on kiinnitetty huomiota laajastikin 1970-luvulta lähtien, mutta konkreettiset toimet tilanteen muuttamiseksi ovat usein jääneet vähiin (Blumberg 2007). Lisäksi tutkimus on keskittynyt pitkälti ensimmäisen ja toisen asteen oppimateriaaleihin (esim. Unesco 2008; Blumberg 2009). Vaikka oppimateriaaleja on tutkittu kokonaisuudessaan melko paljon, on toisen ja vieraan kielen oppimateriaalien tutkiminen ollut vähäistä viime aikoihin saakka (Risager 2018: 16).

Sukupuolittuneisuus on oppikirjojen universaali piirre, vaikka kirjakohtaiset käytännöt tietysti vaihtelevat. Tämä tarkoittaa sitä, että miespuoliset hahmot saavat ylipäätään enemmän näkyvyyttä kuin naispuoliset, minkä lisäksi sukupuolet esitetään stereotyyppisesti. Tämä ilmenee sekä hahmojen ominaisuuksissa että kotiin ja työhön liittyvissä rooleissa. (Blumberg 2007: 11, 33; Unesco 2008: 88; Blumberg 2009: 346–347, 352.) Naispuoliset hahmot esitetään passiivisina ja hoivaavina, miespuoliset hahmot ovat aktiivisia toimijoita, jotka tekevät lähes kaikki merkittävät ja toisaalta hauskat asiat (Unesco 2008: 88). 2000-luvulle tultaessa oppikirjoissa on tapahtunut muutos tasa-arvoisempaan suuntaan, mutta käytännössä tämä tarkoittaa vain kaikin seksistisimpien piirteiden karsimista eikä todellista tasa-arvoa sukupuolten kuvauksessa. Aikomuksista huolimatta monissa maissa edistystä ei juuri ole tapahtunut. (Blumberg 2007: 17; Unesco 2015: 178.) Sukupuolten eriarvoisuutta esiintyy oppikirjoissa universaalisti riippumatta käyttömaan kulttuurista, ja esimerkiksi sukupuoliroolit ovat usein stereotyyppisempiä kuin todellinen roolijako kirjan käyttömaassa (Blumberg 2007: 33–34), joten sukupuolittuneisuutta ei voi perustella todellisuuden kuvaamisella.

Suomen oppimista toisena ja vieraana kielenä on tutkittu laajemmin 1990-luvulta alkaen (Häkkinen 2002: 86), ja jonkin verran kiinnostusta on ollut myös käytettyjen oppimateriaalien tutkimiseen. Esimerkiksi Marjut Vehkanen (2015) on tutkinut väitöskirjassaan suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjojen muutosta lähes sadan vuoden aikana ja Johanna Tanner (2012) on tutkinut väitöskirjassaan pyyntöjä S2-oppikirjoissa sekä verrannut niitä autenttisiin keskusteluihin. Sukupuolinäkökulman yhdistäminen S2-oppimateriaalien tutkimiseen on kuitenkin

toistaiseksi jäänyt vähäiseksi, joskin Anu Salmu (2002) on tutkinut aihetta pro gradu -tutkielmassaan. Tutkielmasta käy ilmi, että S2-oppikirjojen nais- ja mieskuvat ovat hyvin stereotyyppisiä. Esimerkiksi ammatit ja vapaa-ajanviettotavat ovat eriytyneet sukupuolittain ja kotityöt lähes täysin naisten vastuulla. Naisia ja miehiä kuvaillaan eri tavoilla, esimerkiksi naiseen liitetään useammin ulkonäköä kuvailevia adjektiiveja ja naisen voidaan ylipäätään katsoa olevan useammin arvioinnin kohteena kuin miehen. (Salmu 2002: 56–58, 61, 72, 74–76.) Salmun (2002: 1) tutkielmassa uusinkin tarkasteltu oppikirja on kuitenkin vuodelta 1999, joten nähdäkseen kehittyvä S2-ala tarvitsee uudempaa tutkimusta. Maahanmuuton, ja siten oletettavasti S2-oppikirjojen käyttäjien, määrä on myös kasvanut huomattavasti 1990-luvulta nykypäivään tultaessa (Tilastokeskus 2017).

Parisuhdenäkökulmaa ei ole kovin laajalti huomioitu oppimateriaalien tutkimuksessa, mutta esimerkiksi Tainio ja Teräs (2010) ovat kiinnittäneet siihenkin huomiota. Heidän tarkastelemissaan peruskoulun oppikirjoissa perhe oli tavallisesti kahden eri sukupuolta olevan vanhemman ja lasten muodostama ydinperhe. Poikkeuksia löytyy sen suhteen, että myös yksinhuoltajia esiintyy jonkin verran ja ainakin yksittäisessä kirjassa esiintyy myös uusioperhe. Parisuhteet ovat kuitenkin heteronormatiivisia, joskin yksittäinen kirja nostaa myös sateenkaari-perheen mahdollisten perhemallien joukkoon. (Tainio & Teräs 2010: 34, 41–42, 55, 57, 74, 92.) Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan ajatusta siitä, että ”heterous nähdään kaikkia muita suuntautumisia toivotumpana, luonnollisempana ja parempana” (Seta 2020). Jos oppikirjoissa representoidaan vain heteronormatiivisia suhteita, luodaan käsitys, jonka mukaan muut suhdemuodot ovat huonompia eivätkä toivottuja.

Heteronormatiivisuus ilmenee myös eri alojen ja eri maiden oppikirjoissa. Esimerkiksi yhdysvaltalaisissa eri aineiden oppikirjoissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ovat usein näkymättömissä tai esiintyessään kuvataan negatiivisesti. Lisäksi historiallisten henkilöiden seksuaalinen suuntaus saatetaan häivyttää ja oppilaita ohjataan esimerkiksi analysoimaan kirjallisuutta heteronormatiivisesti. (Hawkins 2012; Hickman 2012; Wylie 2012: 143.) Tainio ja Teräs (2010: 25) toteavat pelkästään heteroseksuaalisuuden huomioivien oppimateriaalien olevan omalta osaltaan rakentamassa binääristä ja stereotyyppistä käsitystä sukupuolesta.

Oppikirjatekstien tutkiminen onkin tärkeää, sillä oppikirja on yleensä hyvin merkittävä osa luokkahuoneopetusta. Oppikirja ohjaa usein koko luokkahuonetilanteen vuorovaikutusta ja määrittää esimerkiksi esiin nousevat keskustelun aiheet (Pitkänen-Huhta 2003: 259; Foster 2012: 33; Tanner 2012: 9). Voikin olla vahingollista, jos oppikirjoissa representoidaan maailmaa tavoilla, jotka ovat esimerkiksi vanhentuneita tai liian yksinkertaistavia (Risager 2018: 6).

Aiemmin kielten oppikirjoissa on usein korostettu kielioppia, mutta nykyisin oppikirjoissa keskitytään kommunikaatioon. Rakenne nähdään usein enemmänkin viestinnän mahdollistajana kuin itseisarvoisen tärkeänä. (Aalto 1997; Halonen & Kokkonen 2008: 125–126; Tanner 2008: 167; Hiidenmaa 2015: 34.) Nykyisin kielenopetuksen taustalla on yleensä funktionaalinen kielikäsitys eli käsitys kielestä vahvasti käyttötilanteeseen liittyvänä (funktionaalisesta kielikäsituksesta tarkemmin luvussa 2.2). Käsitteen mukaan muotoa, merkitystä ja käyttöä ei voi erottaa toisistaan kieltä tarkasteltaessa. (Aalto, Mustonen & Tukiainen 2009: 407.) Funktionaalisen opetuksen ydinajatus on opettaa kieltä käyttölähtöisesti (Suni 2008: 205). Opetuksessa ei silti unohdeta kielioppia, vaan esimerkiksi rakenteita opiskellaan käyttökontekstiin liitettynä. (Aalto ym. 2009: 407–409.)

Kielenoppimisen alkeistasolle suunnatuissa kirjoissa esitellään tavallisesti kielen käyttöä vuorovaikutustilanteissa lyhyillä dialogeilla. Keskustelut liittyvät arkisiin ja institutionaalisiin tilanteisiin, ja tavallisesti osallistujia on kaksi tai kolme. Dialogeissa käsitellään usein erilaisia asiointitilanteita, joita voivat olla esimerkiksi kaupassa käynti tai lääkäriajan varaaminen. Tällaisten tilanteiden vuorovaikutus on tärkeä oppia, sillä maahanmuuttajat joutuvat Suomessa usein asiointitilanteisiin lähes päivittäin jo hyvinkin heikolla kielitaidolla. (Tanner 2012: 9–10.) Alkeistason oppikirjojen dialogit sisältävätkin usein vakiintuneita rakenteita, joita tarjotaan oppijalle lähinnä ulkoa opittavaksi malleiksi, joita käyttää tietyssä keskustelutilanteessa (Tanner 2008: 166).

Luokkahuoneopetuksen ja siten oppimateriaalien merkitys korostuu erityisesti aikuisilla oppijoilla. Aikuiset oppivat toista kieltä usein eri kontekstissa kuin lapset. Lapset oppivat kieltä tyypillisesti vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa, ja heidän suullinen kielitaitonsa on siten kirjallista parempi. Aikuiset sen sijaan oppivat usein kieltä muodollisessa opetustilanteessa, jolloin suullista kielitaitoa opetellaan harjoitusten avulla spontaanin vuorovaikutuksen sijaan. Varsinkin alussa aikuisten maahanmuuttajien kontaktit valtaväestöön voivat olla hyvin vähäisiä, jolloin luokkahuoneessa tapahtuva opetus on pitkälti ainoa oppimisen kanava. Tällöin opetus määrää sen, millaista kieltä aikuinen oppii. (Halonen & Kokkonen 2008: 109, 125; Tanner 2012: 9.) Oppimateriaali on varsinkin aiemmin vaikuttanut merkittävästi opetuksen sisältöön, ja opettaja on saattanut edetä hyvinkin tiukasti kirjan valintojen mukaan (Aalto 1997: 46). Ei ole juuri tutkittu, paljonko painoarvoa toisen (tai vieraan) kielen oppikirjalla todellisuudessa on opetuksen kulkuun, mutta vaikuttaa siltä, että oppikirjan rooli on merkittävä (Tanner 2012: 9). Risagerin (2018: 10) mukaan oppikirjalla on erityisen tärkeä rooli kielen opiskelun alkuvaiheessa, vaikka opetuksessa nykyään käytetäänkin runsaasti verkkomateriaaleja.

Oppikirjojen sisältö ei ole neutraalia, vaan kirjat ovat aina suhteessa ympäröivän yhteiskunnan arvoihin ja vallitseviin ideologioihin. Jo sisältöjen valinnassa on mukana kannanotto, sillä kirjan tekijä valitsee, mitä tietoa opiskelijoille päätetään antaa. (Vehkanen 2015: 20.) Suomi toisena kielenä -oppikirja on ”institutionaalistettu kuva paitsi kielen rakenteista myös vuorovaikutuksesta ja suomalaisesta kulttuurista”. Oppikirjoihin tehdyt valinnat kuvastavat kirjan tekijöiden käsitystä siitä, millaista kieltä oppija tarvitsee yhteiskunnassamme, eli millaisiin tilanteisiin hän osallistuu. (Tanner 2012: 8.) Oppikirjoissa näkyvät aina niiden tekoajan arvot ja ideologiat, eli se, mitä kirjan tekoajana on pidetty luonnollisena ja normaalina. Ideologiset valinnat vaikuttavat muun muassa siihen, miten jokin ihmisryhmä kuvataan (Selander 1991: 37, 42, 63). Oppikirjoissa on esimerkiksi ennen voinut esiintyä normina peltotöitä tekevä isä ja perheelle omistautunut äiti (Häkkinen 2002: 75), mutta nykykirjoissa nämä representaatiot saattaisivat vaikuttaa hyvinkin oudoilta. Oppimateriaalien tutkiminen onkin mielekästä muun muassa siksi, että näin saadaan tietoa vallitsevista ajattelutavoista. Nykyisten oppikirjojen ideologisia valintoja on tosin vaikeampi havaita kuin vanhojen. Aiemmissä kirjoissa tehdyt ideologiset valinnat ovat jo vanhentuneet, jolloin ne näyttävät nykylukijalle outoina, kun taas nykyisissä kirjoissa esiintyy vallitsevia ja siten luonnollisiksi nähtyjä ajattelumalleja. (Selander 1991: 37, 42, 63.)

Oppikirjat muuttuvat hitaasti ja on tyypillistä, että uusi kirja seuraa aiemman esimerkkiä. (Selander 1991: 49–50; Dufva & Mäntylä 2017: 112–113.) Pahimmillaan kirjoissa saatetaan jäädä esittämään vanhentunutta tietoa (Häkkinen 2002: 81), mikä johtaa siihen, että samat ajattelutavat ja siten arvot siirtyvät aina eteenpäin kirjasta kirjaan. Asioita saatetaan jäädä esittämään – tai jättää esittämättä – samalla vakiintuneella tavalla, eikä ohjata opiskelijaa analysimaan tietoa kriittisesti. Näin oppikirjoissa tullaan tahattomastikin ohjanneeksi stereotyyppiseen ajatteluun. (Selander 1991: 49–50.) Ei siis ole missään tapauksessa yhdentekevää, millaisia kirjoja käytetään, ja käytössä olevia kirjoja on tärkeää tutkia, jotta saadaan selville, millaiseen ajatteluun ne ohjaavat.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA ANALYYSIN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kriittinen diskurssintutkimus viitekehystenä

Diskurssi on monella eri tieteenalalla käytetty käsite, ja sen määritelmä vaihtelee jonkin verran käyttöyhteydestä riippuen. Sillä voidaan viitata esimerkiksi ”suhteellisen vakiintuneeseen kielenkäyttöön tietyssä tilanteessa tai tietyllä alalla”. Yhteistä kaikille *diskurssi*-käsitettä käyttäville aloille onkin oikeastaan vain ajatus kielestä sosiaalisen toiminnan resurssina, jolla voidaan vaikuttaa todellisuuteen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22, 25–26.)

Käsitettä monimutkaistaa vielä se, että on mahdollista erottaa toisistaan yksiköllinen diskurssin käsite (*discourse*) ja monikollinen käsite diskurssit (*a discourse*). Yksiköllinen, laaja diskurssin käsite viittaa ajatukseen kielestä sosiaalisen toiminnan resurssina. Monikolliset diskurssit puolestaan ovat rajatumpia, ja ne kuvaavat kielenkäytön tiettyä näkökulmaa tiettyyn aiheeseen liittyen, esimerkiksi metsistä voitaisiin puhua ympäristönsuojelun tai talouden diskurssien kautta. Yksiköllinen diskurssin käsite on siis teoreettinen lähtökohta, kun taas monikolliset diskurssit ovat käsite, joka mahdollistaa analyysin: niiden avulla voidaan tarkastella konkreettisia kielenkäyttötilanteita ja yhdistää ne laajempaan kontekstiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 26–28, 50–51.) Diskurssit ovat merkityksellistämisen tapoja, joilla luodaan kohteesta tietynlainen kuva eli representaatio (Hall 1999: 105). Diskurssia ja representaatiota ei kuitenkaan pidä ajatella liian yksi yhteen, sillä diskurssit ovat laajempia, eikä tietty representaatio ole välttämättä diskurssi. Tietystä diskurssista voi syntyä useampia representaatioita. (Fairclough 2003: 124.) Tämän tutkielman lähtökohtana on laaja diskurssin käsite eli ajatus kielestä kontekstisidonnaisena ja todellisuuden vaikuttavana resurssina. Suppeampaa diskurssin käsitettä hyödynnän analyysissäni nostaessani esiin oppikirjoista tyypillisiä, tiettyihin aihepiireihin liittyviä diskurssseja.

Diskurssintutkimuksessa kieli nähdään siis sosiaalisen toiminnan muotona (Fairclough 1999: 7; 2001: 16). Merkitys syntyy kontekstissa, ja tietty ilmaus voi eri tilanteissa tarkoittaa hyvinkin erilaisia asioita. Diskurssintutkimuksessa kielikäsite on funktionaalinen: kieli on tilannesidonnaista ja saa merkityksensä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 11–14.) Kontekstisidonnaisuus näkyy tutkimuksessa esimerkiksi siten, että oppikirjaa tutkiessa se sijoitetaan ajalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Esimerkiksi 1960-luvun suomalaisen oppikirjan analyysissä tarkastellaan sekä kirjan varsinaista sisältöä että kytetään se Suomessa tuolloin vallinneisiin näkemyksiin ja poliittiseen ilmapiiriin. Näin

analyysissa saadaan esiin merkityksiä, joita pelkästä kirjasta itsestään ei voisi päätellä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 19–20.)

Käsitys tekstistä on laaja, eli teksti voi olla paitsi kirjoitettua, myös esimerkiksi puhuttua kieltä tai kuvia (Fairclough 1999: 4). Omassa tutkielmassani käytän kuitenkin käsitettä *teksti* viittaamaan juuri kirjoitettuihin kappaleteksteihin ja mainitsen kuvat erikseen silloin, kun kiinnitän niihin huomiota.

Tutkielmani tarkempi viitekehys on **kriittinen diskurssintutkimus** (jota voidaan kutsua myös kriittiseksi diskurssianalyysiksi). Myös kriittisessä diskurssintutkimuksessa perusajatukseen on näkemys kielestä sosiaalisena toimintana ja siten vallankäyttöön kietoutuvana. Kielen nähdään sekä heijastavan ympäröivää maailmaa että toisaalta osallistuvan sen muokkaamiseen. (Jørgensen & Phillips 2002: 61; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 53.) Kriittistä diskurssintutkimusta tehtäessä huomioidaankin myös kielenulkoisia tekijöitä, kuten ympäröivä kulttuuri, yhteiskunta ja ideologiat (Meyer 2001: 15). Kieli on aina myös poliittista (Fairclough 2001: 19).

Kriittisen diskurssintutkimuksen tavoite on muutoksen aiheuttaminen. Pyrkimys on tehdä kielestä löytyviä eriarvoistavia käytänteitä näkyviksi ja siten vaikuttaa niihin. Analyysissa voidaan olla avoimesti heikommassa asemassa olevan ryhmän puolella. (Wodak 2001: 10.) Kriittinen diskurssintutkimus sopii tutkielmani viitekehyykseksi, koska tarkoituksenani on paljastaa oppikirjoista löytyviä vakiintuneita ajattelumalleja, jotka voivat ohjata esimerkiksi stereotyyppiseen ajatteluun (stereotyyppioista ks. luku 2.3.1). On tosin muistettava, että analyysiin vaikuttaa aina myös tutkijan oma näkemys (Fairclough 2001: 22).

Kriittisen diskurssintutkimuksen ajatuksia voidaan soveltaa myös kuvien tarkasteluun. Kuvatkaan eivät ole neutraaleja, vaan ideologisesti värittyneitä kuten kirjoitettu tekstikin. Ne ovat aina yhteydessä kontekstiinsa, kuten tekijäänsä ja kulttuurissa vakiintuneisiin esittämisen tapoihin. (Kress & van Leeuwen 2006: 2, 8, 14.) Oppikirjatkaan eivät koostu vain kirjoitetusta tekstistä, vaan sen lisäksi typografialla, kuvilla ja elementtien sommittelulla on merkitystä. Kaikissa kirjoissa kirjoitetun tekstin sisältö ei edes ole tärkein merkitystä luova elementti (Bezemer & Kress 2010: 10, 25). Kuvat, kirjoitettu teksti ja kaikki muut mahdolliset tavat välittää merkitystä voidaankin nähdä samanarvoisina resursseina (mts. 12; ks. myös Selander 1991: 67). Kuvat eivät ole oman tutkielmani fokuksessa, mutta nostan muutamassa analyysikohdassa esiin myös kuviin liittyviä kiinnostavia seikkoja erityisesti silloin, jos kuvat kertovat eri asiaa kuin teksti.

Vallan käsite on keskeinen kriittisessä diskurssintutkimuksessa. Jokainen kielenkäyttötilanne heijastaa ympäristön valtasuhteita ja käyttäjänsä ideologioita (Fairclough 2001: 2–3, 27). Ideologia viittaa siihen, miten henkilö käsittää maailman. Näkemyksistä ja uskomuksista

muotoutuu ajattelun tapa, joka ohjaa toimintaa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 59). Kun kielenkäyttäjät valitsevat mitä sanoo, tekee hän valinnan sen perusteella, minkä näkee tavallisena ja tyyppillisenä. Tavallisuus on kuitenkin heijastusta valtasuhteista. Se, mikä näyttää normaalilta ja jopa universaalilta, on todellisuudessa seurausta siitä, että tilanne on luonnollistunut vallassa olevia suosien. Ideologiat vaikuttavat tämän luonnollistumisen prosessin taustalla (Fairclough 2001: 2–3, 27), ja näin ideologioiden kautta muodostuvat representaatiot ympäröivästä maailmasta (Fairclough 1999: 44). Vanhoissa oppikirjoissa on esimerkiksi pidetty luonnollisena kielenkäyttöä, jota nykyään pidettäisiin selvästi rasisena ja opetusmateriaaliin sopimattomana (Häkkinen 2002: 74–75).

Diskurssin suhde valtarakenteisiin onkin kaksisuuntainen. Toisaalta diskurssi muodostuu rakenteiden pohjalta, mutta toisaalta se myös osallistuu rakenteiden muokkaamiseen. Vaikutukset näkyvät suoraan sellaisissa asioissa kuin sanastossa, minkä lisäksi vaikutukset näkyvät myös laajemmin esimerkiksi politiikassa ja sukupuolten välisissä suhteissa. Esimerkiksi ideologiset ajatukset siitä, mitä käsitteiden *äiti* tai *isä* määritelmään kuuluu, vaikuttavat siihen, mitkä ovat sosiaalisesti hyväksytyt olemisen raamit näissä asemassa olevilla ihmisillä. (Fairclough 1999: 71–73.) Fairclough (2003: 124) näkee diskurssit erilaisiksi tavoiksi representoida maailmaa, eli kuvata sekä mielensisäistä että konkreettista todellisuutta. Näin representaatioita onkin luonnollista tutkia diskurssintutkimuksen viitekehyksessä (representaatioista tarkemmin luvussa 2.3).

2.2 Systemis-funktionaalinen kieliteoria viitekehyksenä

Tutkielmani toinen teoreettinen viitekehys – ja toisaalta tutkimusmetodi – on M. A. K. Hallidayn **systemis-funktionaalinen kieliteoria (SF-teoria)**. Teoria sopii hyvin yhteen kriittisen diskurssintutkimuksen viitekehyksen kanssa, sillä molemmissa keskeistä on nähdä kieli kontekstisidonnaisena sosiaalisena toimintana. Kieli nähdään luonnoltaan representatiivisena, sillä kielen avulla luodaan ja muokataan kuvaa maailmasta. SF-teoriassa kieli pyritään näkemään kokonaisvaltaisesti (Halliday & Matthiessen 2014: 20, 56). Kieli ei ole valmiiksi annettu tai tietoisesti suunniteltu systeemi, mutta ei myöskään sattumalta sellainen kuin on, vaan se on kehittynyt nykyisenlaiseksi käyttäjien tarpeen mukaan (Halliday 1973: 43–44; 1978: 1–4). Kieli myös kehittyy ja muokkautuu jatkuvasti, ja eri aikoina ja eri paikoissa käytetään erilaista kieltä (Halliday 1992: 64).

SF-teoriaa on usein käytetty englannin kielen kuvaukseen. Se soveltuu kuitenkin myös muiden kielten analyysiin, kun huomioidaan kohdekielen ominaisuudet, eikä yritetä analysoida

muita kieliä anglosentrisesti. Suomen kielen kuvauksen tulee siis olla fennosentristä. (Halliday & Webster 2002: 415; Shore 2012b: 159.)

Funktionaalinen lähestymistapa kieleen tarkoittaa, että keskitytään ennen kaikkea kielen todellisen käytön tarkasteluun, eli pyritään saamaan selville, miten kieltä käyttämällä päästään haluttuihin päämääriin (Halliday 1973: 7). SF-teoriassa kieli nähdään kuitenkin myös systeeminä, sillä kielen funktionaalinen käyttäminen vaatii taustalle systeemin, josta valitaan kielenkäyttötilanteeseen sopivat elementit. Kieltä ei voi tutkia funktionaalisesta näkökulmasta irrallaan kielen rakenteesta, ja kielen rakentumisen ymmärtäminen puolestaan vaatii myös sosiaalisen kontekstin hahmottamista. Kielen vakiintuneet rakenteet mahdollistavat asioiden ilmaisun, ja tilannekonteksti määrittelee, mitkä ilmaisut valitaan. (Esim. Halliday 1978: 186–189.)

Kielenkäyttäjällä onkin sosiaalisessa tilanteessa käytössään tietyt mahdolliset tavat toimia, eli hänellä on käyttäytymispotentiaalia. Tästä voidaan vielä erottaa kielelliset mahdollisuudet, jotka muodostavat merkityspotentiaalin. Merkityspotentiaali muodostuu kaikista mahdollisuuksista, mitä tilanteessa voitaisiin sanoa. Nämä mahdollisuudet ovat ympäröivän kulttuurin määrittelemiä ja jatkuvasti muuttuvia. (Esim. Halliday 1973: 44, 51, 53; Shore 1992: 22.) Jokainen valinta on yhteydessä muihin valintoihin (Halliday 1973: 110), ja toisaalta kielen systeemi asettaa rajoituksia sille, mitä ylipäättään on mahdollista sanoa (Halliday 1992: 65). Merkityspotentiaalin käsitteen avulla on mahdollista hahmottaa kieli sosiaaliseen toimintaan kytkeytyvänä resurssina, eikä esimerkiksi vain sääntökokoelmana (Halliday 1978: 192).

Jotta voidaan selittää, miten kieli jäsentyy, pitää erottaa kaksi näkökulmaa: kieli systeeminä ja kieli tekstinä. Kielen systeemi ilmenee tekstissä. Teksti viittaa konkreettiseen kielenkäyttöön ja systeemi sen taustalla olevaan merkitysten muodostamisen potentiaaliin. Kun tekstiä analysoidaan, selvitetään sen järjestäytymistä kokonaisuutena: mitä merkityksellisiä valintoja on tehty, ja toisaalta mitä on jätetty pois. Kun tarkastellaan useita samantyyppisiä tekstejä, voidaan löytää niistä yhteisiä piirteitä, ja siten tunnistaa tekstityyppejä. Tämän kautta päästään lähemmäs kielen systeemin tarkastelua. Teksti ymmärretään SF-teoriassa laajasti kielenkäytön yksikkönä, jolla on merkitys jossakin tilanteessa. Teksti voi siis olla sekä puhuttua että kirjoitettua ja hyvinkin lyhyt tai pitkä, yhtä hyvin vain yksi sana tai kokonainen puhe. (Halliday 1973: 107; Luukka 2002: 98; Halliday & Matthiessen 2014: 24, 27–29, 593.)

SF-teorian perusteisiin kuuluu ajatus siitä, että kieli saa aina merkityksensä tilannekontekstissa (esim. Halliday & Matthiessen 2014: 32). Ajatuksen lähtökohtana on sosiaaliantropologi Bronislaw Malinowskin oivallus kielen ja kulttuurin yhteydestä. Malinowskin mukaan kieltä ei ole mahdollista tutkia irrallaan kulttuurista, jossa se esiintyy. Kieli on toiminnan muoto, jota ei voi erottaa muusta toiminnasta, vaan se on aina sidoksissa kontekstiinsa (Malinowski

1978: v, 7–10). Kontekstista voidaan vielä erottaa laajan, kulttuurisen kontekstin (*context of culture*) lisäksi myös tilannekonteksti (*context of situation*), jolla viitataan suppeammin tiettyyn tilanteeseen, jossa kieltä käytetään (mts. 45–52).

Malinowskin ajatusta tilannekontekstista on työstänyt eteenpäin J. R. Firth. Firthin (1968: 173–175) mukaan teksti syntyy kokonaisvaltaisesti monista tekijöistä, joihin kuuluvat tekstin sisäiset, kieliopilliset tekijät ja toisaalta tilannekontekstiin liittyvät tekijät. Tilannekonteksti syntyy kolmesta tekijästä: tilanteen osallistujista ja heidän kielellisestä sekä muusta toiminnastaan, tilanteen kannalta olennaisista esineistä sekä kielellisen toiminnan aiheuttamista vaikutuksista (mts. 155, 177). Niin tilannekontekstiin vaikuttavat muun muassa ympäröivän yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet, joihin myös tilanteen osallistujat kuuluvat (mts. 178). Tilannekonteksti kytkee tekstin konkreettiseen ajalliseen ja paikalliseen tilaan, eli selittää sitä, mitkä tilanteen piirteet johtavat tietynlaisen tekstin syntyyn. Tilannekonteksti koostuu alasta, osallistujarooleista ja ilmenemismuodosta (*field, tenor* ja *mode*, myös muut suomennokset mahdollisia). Tilannekontekstin ala on omalle tutkielmalleni läheisin osa-alue, sillä se kuvaa sitä mitä tapahtuu, ja se reaalistuu esimerkiksi leksikaalisissa valinnoissa ja prosessityypeissä (prosessityypeistä lisää luvussa 2.3.3). (Esim. Halliday 1978: 142–143; Shore 2012b: 148–149; Halliday & Matthiessen 2014: 33–34).

SF-teorian perusidea on kuvata ja ymmärtää kielisysteemiä kielen funktionaalisten perustehtävien kautta. Koska kaikkia mahdollisia kielellisiä tekoja ei ole mahdollista tai järkevää kuvata erikseen, tarvitaan kuvausta varten abstraktimpi yläkäsite. Halliday käyttää yläkäsitettä metafunktio (tai makrofunktio). Kolmen eri metafunktion kautta konkreettiset, keskenään hyvin erilaiset, kielenkäyttötilanteet voidaan hahmottaa osana kielisysteemiä. Metafunktiot ovat ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen. (Halliday 1973: 98–101; Luukka 2002: 102–103.) Metafunktiot ovat merkityspotentiaalinen osa-alueita, jotka ovat sisäänrakennettuja kielisysteemiin, ja näin läsnä kaikissa kielenkäyttötilanteissa (Halliday 1978: 46–47, 50). Niiden avulla voidaan kuvata tilannekontekstin eri osa-alueita. Kielenkäyttäjän täytyy aina lähtökohtaisesti viitata johonkin, josta hänellä on käsitys aiempien kokemustensa perusteella, ottaa jokin rooli tilanteessa ja lisäksi tuottaa jonkinlainen teksti. Tämä kuvaa sitä, kuinka kielen rakenne on linkittynyt kielen käyttöön. Merkityspotentiaali realisoituu, kun kieliopista valitaan vaihtoehdot, jotka sopivat kielenkäyttötilanteeseen. Kielen muotoutuessa systeemi onkin muokkautunut sen mukaan, mitä funktioita kielen on täytynyt palvella. (Halliday 1973: 100.) Interpersoonainen metafunktio sisältää kielenkäytön sosiaalisen ulottuvuuden ja tekstuaalinen metafunktio puolestaan tekstin rakenteelliset ominaisuudet. En kuitenkaan hyödynnä tässä tutkielmassa näitä metafunktioita.

Omassa tutkielmassani keskityn **ideationaaliseen metafunktiioon**, jossa ilmenee kielen representationaalinen luonne. Kielen ideationaaliset resurssit tarjoavat kielenkäyttäjälle mahdollisuuden jäsentää todellisuutta ympärillään ja päänsä sisällä. Tämä tapahtuu esimerkiksi nimeämällä ja luokittelemalla asioita. Resurssit tähän toimintaan syntyvät kielenkäyttäjän aiempien kokemusten pohjalta. (Halliday 1985: 101; Halliday & Webster 2003: 16, 312; Luukka 2002: 102.) Tekstin ideationaalista funktiota voitaisiinkin kutsua myös representationaaliseksi funktioksi, sillä tämän funktion kautta kielenkäyttäjä ilmaisee kokemustensa kautta syntynyttä näkemystään maailmasta (Halliday 1973: 105–106). Oppikirjoissa tätä näkemystä rakennetaan esimerkiksi sen kautta, millaisia sanoja henkilöistä ja ryhmistä käytetään, ja millaiseen toimintaan osallistuminen on katsottu naisille tai miehille luonnolliseksi.

Ideationaalinen metafunktio voidaan jakaa edelleen kahteen osaan: eksperientiaaliseen (*experiential*) ja loogiseen (*logical*). Tämä vuoksi voidaan puhua jopa neljästä metafunktiosta. Eksperientiaalinen (ala)metafunktio liittyy siihen, miten kielellä rakennetaan todellisuutta. Kieltä käytetään kokemusten kuvaamisessa, kuten asioiden kategorisoinnissa ja niiden välisten suhteiden kuvaamisessa. Loogisen (ala)metafunktion kautta tarkastellaan lauseen osien tai lauseiden yhdistymistä toisiinsa (Halliday 1978: 48–49; Halliday & Webster 2003: 15–18.) Omassa tutkielmassani keskityn enemmänkin eksperientiaalisiin seikkoihin, mutta en näe erityistä syytä erotella näitä alametafunktioita, vaan puhun vain ideationaalisesta metafunktiosta. Kielen tarkastelu ideationaalisesta näkökulmasta tarkoittaa esimerkiksi leksikaalisten valintojen ja lause- eli prosessityyppien tarkastelua (Shore 2012a: 147; 2012b: 163–164), mitä teenkin luvuissa 4.1 ja 4.2.

2.3 Representaatio

2.3.1 Representaation käsite

Representaatio on yksinkertaisesti selitettynä kuva tietystä aiheesta (Hall 1999: 105). Kirjaimellisesti se tarkoittaa uudelleen esittämistä, ja representaatio rakentuu aiempien esitysten ja yhteiskunnan käytänteiden pohjalta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55–56.) Representaatiot eivät kuvaa maailmaa juuri sellaisena kuin se on, vaan ovat aina tiettyjen kielenkäyttäjien näkemyksiä, eli yksi representaatio on aina vain yksi mahdollinen kuvaamisen tapa. (Fairclough 2003: 124.) Representaatiot syntyvät tiettyjen diskurssien käytön perusteella. Esimerkiksi länsimaissa on pitkään rakennettu muusta maailmasta ”me ja muut” -diskurssia, minkä pohjalta on

syntynyt erilaisia representaatioita. Vastaavasti miehet on länsimaissa representoitu pitkään naisia arvokkaammiksi. (Hall 1999: 83.)

Representaation voidaan katsoa olevan samanaikaisesti esittävä, edustava ja tuottava. Se siis konkreettisesti esittää jotakin, esimerkiksi valokuva esittää kohdetta, josta se on otettu. Sen lisäksi se kuitenkin edustaa laajemmin kokonaisuutta tai kategoriaa, johon kohde kuuluu. Tuottavuus viittaa siihen, että representaatio myös määrittelee ja rakentaa mielikuvia esittämästään asiasta. Representaatiot siis sekä heijastavat yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä että muokkaavat niitä. (Paasonen 2010: 40–41.) Representaatiot eivät ole pysyviä, vaan ovat aina avoimia erilaisille tulkinnoille ja variaatioille (mts. 44). Vaikka pyrkimyksenä olisi luoda kiinteitä, muuttumattomia merkityksiä, ei tämä ole mahdollista. Tietty representaatio saattaa pysyä samanlaisena jonkin aikaa, mutta lopulta merkitys alkaa muuttua, eikä tämä muutos ole täysin kenenkään hallittavissa. (Hall 1999: 210–211.)

Kieli on luonteeltaan representationaalista. Kun käytetään kieltä, kuvataan erilaisia asioita ja toimijoita suhteessa toisiinsa. Kielen yksi perustehtävä on kuvata koettuja, nähtyjä ja tunnettuja asioita ja näin tuottaa merkityksiä. Representaation käsite mahdollistaa tämän kielen ominaisuuden analysoinnin ja teoretisoinnin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 57.) Representaatioanalyysissä on tarkoitus hahmottaa symbolisen esityksen ja todellisuuden suhdetta. Nämä kaksi eivät ikinä ole erillään toisistaan, vaan esimerkiksi tapa kuvata tiettyä ihmisryhmää vaikuttaa siihen, miten ryhmän jäseniin suhtaudutaan. Suhtautuminen puolestaan vaikuttaa siihen, miten ryhmää kuvataan. Esimerkiksi kuvaa naiseudesta tuotetaan erilaisissa teksteissä, instituutioissa ja arkisissa käytännöissä. Tämä representaatio vaikuttaa yleiseen kulttuuriseen käsitykseen naiseudesta sekä naisten käsitykseen itsestään. (Paasonen 2010: 45–47.) Tämä ajatuksen mukaisesti käsitykset parisuhteista puolestaan muotoutuvat esimerkiksi siinä, miten erilaisissa teksteissä kuvataan parisuhdetta ja toisaalta miten ihmiset todellisessa elämässään toteuttavat näitä kuvauksia. Esimerkiksi toistuva kuvaus kotitöitä tekevästä naisesta ja sohvalla urheilua katsovasta miehestä vaikuttaa käsitykseen parisuhteen normeista ja voi sitä kautta vaikuttaa oikeiden parisuhteiden rooleihin. Toisaalta todellisissa parisuhteissa esiintyvä tasa-arvoinen työnjako taas saattaa vaikuttaa tapaan puhua parisuhteista.

Kun tarkastellaan representaatioita, on tärkeää muistaa katsoa niitä suhteessa ympäröivään kulttuuriin ja sen historiaan. Representaatioita tuotettaessa tukeudutaan aiempiin esityksiin silloinkin, kun pyritään luomaan jotain uutta. Representaatio ei kuitenkaan ole vain luojansa hallussa, vaan vastaanottaja tulkitsee esityksen aina aiemman kokemuksensa perusteella. (Paasonen 2010: 42.) Representaatio ei koskaan ole absoluuttinen totuus, vaan käsitys, joka vaikuttaa totuudelta tietyssä kulttuurisessa kontekstissa tietyn ihmisen näkökulmasta (Webb

2009: 7). Esimerkiksi oppikirjan käyttäjän käsitys sen viestistä ei koskaan ole täysin identtinen sen kanssa, mitä kirjan tekijä on tarkoittanut (Bezemer & Kress 2010: 13). Tekstissä tehdään aina oletuksia lukijasta, ja se suunnataan tietyille yleisölle. Todellisuudessa lukijat voivat poiketa paljonkin tästä oletetusta kohdeyleisöstä. (Mills 2005: 24, 50.)

Representaatioiden voidaan ajatella olevan aina jossain määrin valheellisia. Ne ovat aina rajattuja niin, että jotain on jätetty pois ja jotain muuta otettu mukaan (Paasonen 2010: 48). Ei ole mahdollista kertoa, onko representaatio totta vai ei. Sen sijaan voidaan kertoa, esitetäänkö annettu viesti totena vai ei. Totuus on semioottinen rakenne, ja tietyllä ryhmällä on oma totuutensa, joka kumpuaa ryhmän arvoista ja uskomuksista. Asia on kuitenkin monimutkainen, sillä ryhmään vaikuttavat myös toisten ryhmien arvot ja uskomukset. (Kress & van Leeuwen 2006: 154–155.)

Yksi representaatioissa usein toistuva kiinnostuksen kohde on toiseus, joka syntyy, kun esimerkiksi jokin ihmisryhmä asetetaan normiksi ja muita verrataan siihen erojen kautta. Eri-laisuuden representoinnissa korostuvat usein binääriset määritelmät, kuten hyvä/paha. Yksi eroavaisuus normista saattaa myös vetää toisia eroavaisuuksia puoleensa, ja näin muodostuu toiseuden esityksistä koostuva representaatio. Erot voidaan pyrkiä myös luonnollistamaan, eli jättämään pysyviksi representaatioiksi (Hall 1999: 139, 144, 149, 169).

Yksi tapa pyrkiä luonnollistamaan eroja ja sulkea toisia ryhmiä vallan ulkopuolelle on stereotyyppien luominen. Stereotyyppit ovat olennainen osa representaatioiden kautta käytettävää symbolista valtaa. (Hall 1999: 192–193.) Stereotypia syntyy, kun kaikki kuvauksen kohteena olevan asian monimutkaisetkin piirteet yksinkertaistetaan ja niputetaan muutamasta ominaisuudesta koostuvaksi esitykseksi, josta pyritään luomaan pysyvä, muuttumaton kuva kohteen olemuksesta (mts. 122–123, 189). Cameronin (1996: 63–64) mukaan ”stereotypiat, olivat ne sitten kuinka väärinä tahansa, elävät sitkeästi yhtä kauan kuin niiden vahvistamat yhteiskunnalliset erot ja eriarvoisuus”. Stereotyyppien mukaan naiset ovat esimerkiksi kielenkäyttäjinä miehiä epävarmempia, kohteliaampia ja hyppivät enemmän asiasta toiseen. Vaikka tutkimus on osoittanut käsitykset vääriksi, niihin kuitenkin uskotaan, sillä ne tuntuvat tukevan ajatusta naisten luontaisesta alistuvuudesta ja vähäisemmästä älystä. Hallin (1999: 211–222) mukaan stereotyyppioita voidaan kuitenkin pyrkiä muokkaamaan ottamalla stereotypia haltuun ja laajentamalla ja muokkaamalla sitä olemassa olevan, yksinkertaistavan stereotypian pohjalta.

Representaatioissa ei ole kyse vain yksittäisestä kuvasta, vaan järjestelmästä. Kyseessä on tiettyssä kulttuurissa tietynä aikana toistettu kuvaus, joka esiintyy samanlaisena kuvasta toiseen ja näin muodostaa esimerkiksi tietyn ihmisryhmän normin. (Hall 1999: 150.) Representaatioanalyysissä pyritään avaamaan kulttuuristen kuvien rakentumista ja niiden seurauksia sen

kautta, missä kontekstissa ne on tuotettu, miten ne kytkeytyvät muihin kuviin ja mitä seurauksia ne voivat kulttuurisesti aiheuttaa. Tarkoitus ei ole löytää oikeita tai vääriä kuvia, vaan hahmottaa kokonaiskuvaa, joka luodaan toistuvissa, ristiriitaisissakin esityksissä. (Paasonen 2010: 47–48.) Omassa analyysissäni pyrin huomioimaan, että taustaoletukseni vaikuttavat väkisin siihen, mitä tulen materiaalista löytämään. Esimerkiksi käsitykseni sukupuolen ja parisuhteen esittämisen stereotyyppioista pohjautuu siihen, mihin itse olen tottunut, vaikka luonnollisesti nojaudunkin lähteisiin analyysia tehdessäni.

Yksi representaatioihin liittyvä ongelma on, että jos jokin kulttuurisesti tuotettu kuva haluttaisiin osoittaa vääräksi, on lähtöajatuksiksi otettava, että on olemassa jonkinlainen oikea kuva. Jos esimerkiksi haluttaisiin pitää jotakin naisen representaatiota valheellisena, olisi taustalla oltava oletus, että naiset ovat yhtenäinen ryhmä, joka voidaan representoida tietyllä tavalla oikein. Todellisuudessa yhteen kuvaukseen ei voida kuitenkaan saada koko naisten kategorian kattavaa representaatiota, sillä kyseessä on hyvin heterogeeninen kategoria. Onkin aina tulkitsijasta kiinni, tulkitaanko representaatio totuudenmukaiseksi. (Paasonen 2010: 44–45.)

Kielen avulla representoidaan maailmaa kolmella tavalla: kuvailemalla, luokittelemalla ja nimeämällä. Nimeämisellä tarkoitetaan niitä substantiiveja, substantiivilausekkeita ja erisnimiä, joita nimettävästä asiasta päädytään käyttämään. Luokittelussa nimeämisen kohteita, kuten ihmisiä, jaotellaan ryhmiin ja hierarkioihin. Kuvaaminen puolestaan sisältää sanojen lisäksi esimerkiksi maailman kuvailussa käytettävät lausekkeet ja lauseet. Erilaisilla valinnoilla voidaan luonnollisesti rakentaa erilaisia kuvauksia ja toisaalta ohjata niiden kautta ihmisiä näkemään asiat tietyllä tavalla, ja siten toimimaan eri tavoin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 70–72.)

Omassa tutkielmassani painottuvat erityisesti nimeämisen ja kuvaamisen tarkastelu. Tarkastelen analyysissä ihmishahmojen nimeämistä, ja verbiprosessien kautta tarkastelen maailman kuvailua erityisesti lausetasolla. Prosessien avulla rakennetaan kuvaa esimerkiksi siitä, millaisia toimijoita henkilöt ovat. Diskurssintutkimukselle tyypillisesti sen enempää nimeämistä kuin kuvaamistakaan ei voi tarkastella kontekstista irrallaan, vaan tilanne ja laajempi yhteiskunnallinen konteksti vaikuttavat aina ilmaisun tulkintaan, ja esimerkiksi siihen, onko se positiivinen vai negatiivinen (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 72). Laajemman kontekstin huomioin erityisesti analyysini kolmannessa osassa, jossa hyödynnän sekä nimeämistä että verbi-prosesseja, mutta tarkastelen laajempina kokonaisuuksina aineistostani esiin nousevia diskursseja.

2.3.2 Nimeäminen

Nimet jakaantuvat yksilöiviin ja luokitteleviin nimiin, propreihin ja appellatiiveihin. Propri eli erisnimi viittaa yhteen yksilöityyn olioön tai asiaan, esimerkiksi *Aino* tai *Turku*. Appellatiivi, yleisnimi, viittaa olioihin tai asioihin tietyn lajin edustajana, kuten sana *poika*. (Ainiala, Saarelma & Sjöblom 2008: 12–13.) Nimistöntutkimuksessa käytetään appellatiivista mieluummin käsitettä nimitys (mts. 12), mutta diskurssintutkimuksessa on tavallista puhua nimeämisestä, joka kattaa sekä propriit että appellatiivit (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71). Nimeäminen on yksi tapa luoda representaatiota, sillä annetut nimet toisaalta luonnollisesti osallistuvat tietynlaisen representaation luomiseen, ja toisaalta nimeämättömyys puolestaan jättää asian näkymättömäksi, keskustelun ulkopuolelle (ks. Mills 2005: 62–63).

Appellatiivit liittyvät ihmisen pyrkimykseen kategorisoida olioita, esineitä tai asioita niiden yhteisten ominaisuuksien perusteella. Erisnimissä taas on kyse kokonaisuuksien hahmottamisesta, eli yhden olion tai asian piirteet yhdistetään ainutlaatuisiksi kokonaisuudeksi, jollaista ei ole toista samanlaista. Erisnimien yhteydessäkin tosin luokitellaan, sillä kokonaisuutta hahmottaessa pitää myös tietää, mihin kategoriaan nimi kuuluu. Esimerkiksi oletus on, että nimi *Antti* viittaa miespuoliseen henkilöön. (Ainiala ym. 2008: 29.) Sekä eris- että yleisnimet mielletään helposti joko feminiinisiin tai maskuliinisiin olioihin viittaaviksi. Tämä ei perustu min-käänlaiseen luonnolliseen merkitykseen, vaan se opitaan kulttuurisesti. Tietyn kielen jaottelut eivät välttämättä päde ollenkaan toiseen kieleen. (Whorf, Carrol, Levinson & Lee 2012: 115–119.)

Nimityksiä, ja siten niiden merkityksiä, tutkittaessa on olennaista huomioida, että sanoihin liitetään myös erilaisia assosiativisia merkityksiä niiden varsinaisen merkityksen lisäksi. Esimerkiksi sanan *nainen* merkitys on 'naaraspuolinen aikuinen ihminen', mutta lisäksi sanalla voi olla konnotatiivisia merkityksiä, eli sanaan mielletään kuuluvaksi myös esimerkiksi merkitykset 'äidillinen' tai 'tunteellinen'. Nämä merkitykset eroavat toisistaan ajallisen ja paikallisen kontekstin mukaan sekä kielenkäyttäjien välillä. (Leech 1981: 12–13.) Oppikirjoja tehdessä pyritään huomioimaan myös sanojen konnotaatiot, sillä esimerkiksi jostakin vähemmistöstä käytetyt nimitykset saattavat konnotaatioidensa vuoksi rakentaa hyvinkin erilaisia representaatioita (Ruuska 2015: 24). Tämä takia juuri nimeämisen tarkastelu on merkittävää, sillä jo yksi sanavalinta ohjaa representaatiota tiettyyn suuntaan.

Vaikka omassa tutkielmassani huomioin erisnimet lähinnä kantajansa sukupuolesta ker-
tovina, on syytä huomauttaa, että nekin ovat läheisesti tekemisissä vallankäytön ja sukupuolen kanssa. Nimet jakaantuvat suomalaisessakin kulttuurissa melko selkeästi naisten ja miesten

nimiin, eli nimi on yksi keino määritellä ihminen tiettyyn sukupuoleen kuuluvaksi, ja näin tiettyjen ominaisuuksien kantajaksi. Nimi itsessään saattaa luoda kantajalleen odotuksia tietynlaisesta käyttäytymisestä. Naisten ja miesten nimiin liittyikin usein erilaisia mielikuvia. (Kotilaisen 2013: 110–111 mukaan esim. Butler 1993: 2–3, 7–8, 107–108, 139–140; 2006 [1990]: 54–63.)

Nimillä rakennetaan valtasuhteita myös sen kautta, viitataan henkilöön etunimellä, koko nimellä vai pelkästään sukunimellä. Yleensä etunimeä käytetään hierarkiassa samanarvoisista ihmisistä tai tutuista, mutta naiseen viitataan usein etunimellä tilanteessa, jossa näin ei tehtäisi miehelle (Cameron 1996: 132; Mills 2005: 83). Naiseen saatetaan myös viitata koko nimellä, vaikka mieheen viitattaisiin vastaavassa tilanteessa vain sukunimellä, mikä näkyy usein esimerkiksi kirjailijoista puhuttaessa (Mills 2005: 83). Cameronin ja Millsin havainnot koskevat erityisesti englanninkielistä kontekstia, mutta myös suomeksi on tavallista, että naisesta käytetään etunimeä tilanteessa, jossa mieheen viitattaisiin sukunimellä tai koko nimellä (Nuolijärvi 1988: 88; Saloniemi 1988: 52–54).

Yleisnimetkin kertovat paljon sukupuoleen liitetystä asenteista. Ihmisiin saatetaan viitata epäsymmetrisesti puhumalla aikuisista *tyttöinä* ja *miehinä* (Cameron 1986: 73; Mills 2005: 74; Mills 2008: 135). Ainakin vielä 1990-luvulla tehdyssä tutkimuksessa maskuliiniset viitteet ihmiseen ovat ylipäättään yleisempiä kuin feminiiniset sekä kirjoitetussa kielessä että puheessa, esimerkiksi *mies* oli yleisempi kuin *nainen* ja *aviomies* yleisempi kuin *aviovaimo*. Poikkeuksia olivat lähinnä sanat *isä* ja *äiti*, joita esiintyy tasaisemmin. (Niemikorpi 1998: 40–43.) Vain vanhemmuus nostaa siis naisen yhtä näkyväksi kuin mies. Nimeämällä voidaan luoda jopa sellainen ryhmä, jonka kaikki jäsenet eivät varsinaisesti mahdu käsitteen alle. Esimerkiksi vanhemmissa opetussuunnitelmissa *maahanmuuttajiksi* nimetään oppilaat, jotka ovat ei-valkoisia, eikristittyjä ja ei-eurooppalaisia, eikä olennaista ole niinkään se, ovatko he todellisuudessa muuttaneet Suomeen. Toisaalta maahanmuuttajan representaatio ei kata esimerkiksi Suomeen muualta muuttaneita, mutta valkoisia eurooppalaisia oppilaita. (Riitaoja 2013: 356–357.)

Yksi sukupuolen representaation kannalta merkittävä ilmiö on asioiden nimeäminen geneeris-maskuliinisesti, jolloin esimerkiksi käytetään ammattinimikettä *lakimies* eikä *juristi*. Vaikka geneeris-maskuliiniset ilmaukset ovat näennäisesti neutraaleja, eli *lakimies* voi olla mies tai nainen, todellisuudessa nämä sanat koetaan enemmän miehiin viittaaviksi. (Engelberg 2016: 40.) Vaikka sukupuolineutraalilla sanastolla voidaan pyrkiä luomaan tasa-arvoisempaa kielenkäyttöä, ei se vielä itsessään riitä, sillä on esimerkiksi mahdollista, että maskuliininen ilmaus säilyy mieheen viittaavana ja neutraali ilmaus päättyy viittaamaan naiseen (esimerkiksi englannissa *spokesman* ja *spokesperson*) (Mills 2005: 63–64). On myös mahdollista, että saman

sanan feminiininen versio on negatiivinen ja maskuliininen taas positiivinen: esim. *naikkonen*, *miekkonen* (Cameron 1996: 135–136; Niemikorpi 1998: 36–37; Mills 2005: 84).

Käytetyt sanat kertovat kielenkäyttäjän tavasta hahmottaa maailmaa. Kun ihmiset antavat nimiä asioille, korostavat he sitä mikä on tärkeää ja paljon esillä kulttuurissa. Esimerkiksi toisissa kulttuureissa lumelle on hyvin paljon nimityksiä ja toisissa vain yksi. Käytössä olevan sanaston määrä tai sen puute kertoo siitä, mikä on kieliyhteisölle tärkeää ja mikä toisarvoista. (Mills 2005: 62–63, Whorf ym. 2012.) Cameronin (1996: 222) mukaan: ”Kielenkäyttö on yhteiskunnallista toimintaa, jolla ihmiset jäsentävät yksityisen kokemuksensa yleisten periaatteiden mukaan. Mitä ei voida kielellä ilmaista, pysyy ikuisesti yksityisenä (ja ikuisesti saavuttamattomana, jopa kyseiselle yksilölle itselleen).” Esimerkiksi moninaisempaa käsitystä sukupuolesta tai toisaalta vaikkapa avioeroa ja uusioperhettä on vaikea kuvata, jos käytössä ei ole sopivia käsitteitä. S2-oppikirjojen kontekstissa tämä tarkoittaa, että jos näitä käsitteitä ei tarjota, saatetaan luoda oppijalle kuva, ettei esimerkiksi erilaisista perhemuodoista ole tarpeen puhua, eli ne eivät ole yhtä tärkeitä ja hyväksytyjä kuin esillä olevat. Sukupuolta ja parisuhdetta tutkiessa on siis olennaista tarkastella, mitkä asiat ylipäättään nostetaan merkityksellisiksi nimeämällä ne, ja toisaalta minkälaisia ominaisuuksia annettuihin nimiin sisältyy.

2.3.3 Verbin prosessityypit

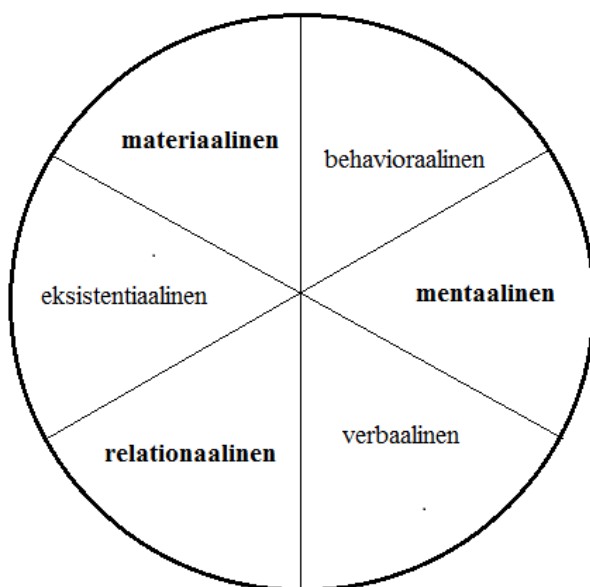
Kielen representationaalisuus näkyy erityisesti ideationaalisessa metafunktiossa (Halliday & Matthiessen 2014: 214–215). Tekstiä voidaan analysoida ideationaalisesta näkökulmasta esimerkiksi verbiprosesseja hyödyntämällä, jolloin nostetaan esiin tekstistä löytyviä toimijuuksia ja päästään sitä kautta käsiksi representaatioihin. (Halliday 1985: 101; Halliday & Matthiessen 2014: 214–215.)

Todellisuutta hahmotetaan ensisijaisesti meneillään olevina prosesseina: mitä juuri nyt tehdään, tapahtuu tai tunnetaan. Näitä prosesseja ovat ulkoisen maailman konkreettiset ja abstraktit tapahtumat ja toisaalta ihmisen sisäiset tapahtumat, kuten ajatteleminen ja aistiminen. Lause on rakenteellinen yksikkö, jossa ilmaistaan näitä prosesseja. (Halliday 1973: 39; 1985: 101.) Prosessi koostuu kolmesta elementistä: itse prosessista (verbistä), prosessin osallistujista ja prosessiin liittyvistä olosuhteista (Halliday 1985: 101–102). Prosessilla voidaan viitata konkreettisen lauseen lisäksi myös pelkästään verbiin (Shore 2012b: 164).

Prosessit ovat yksi hyvä tapa tarkastella sukupuolen ja parisuhteen representaatioita. Lauseetasolla voidaan tarkastella esimerkiksi, toimivatko tiettyä sukupuolta olevat aktiivisemmin tai kuvataanko vain tiettyä sukupuolta olevien ajatustoimintaa. Lisäksi on mahdollista tarkastella,

millaisissa tilanteissa parisuhteessa olevat esiintyvät yhdessä prosessin osallistujina ja rakentaa sitä kautta kuvaa myös parisuhteista. Lausetasolla paljastuu myös esimerkiksi, esitelläänkö naispuolinen kumppani miehen kautta ja näin toissijaisena vai päinvastoin. Prosessien osallistajat auttavat myös rakentamaan kokonaiskuvaa siitä, mitä sukupuolta edustavat hahmot ylipäätään ovat enemmän esillä.

Prosessit jakaantuvat kuuteen erilaiseen tyyppiin: materiaalisiin, mentaalisiin, relationaalisiin, behavioraalisiin, verbaalisiin ja eksistentiaalisiin prosesseihin (kuvio 1). Näistä pääprosessityyppejä ovat materiaaliset, mentaaliset sekä relationaaliset prosessit ja väliprosessityyppejä behavioraaliset, verbaaliset sekä eksistentiaaliset prosessit. (Halliday & Matthiessen 2014: 214–215). Yksinkertaistaen materiaalisilla prosesseilla kuvataan konkreettista toimintaa, mentaalilla prosesseilla mielen sisäistä toimintaa ja relationaalisilla prosesseilla asioiden välisiä suhteita (esim. mts. 224, 245, 259–260). Jokainen väliprosessityyppi on lähellä jotakin pääprosessityyppiä, mutta eroaa kuitenkin jollakin tapaa. Behavioraaliset prosessit sijoittuvat materiaalisten ja mentaalisten prosessien välimaastoon, verbaaliset mentaalisten ja relationaalisten sekä eksistentiaaliset relationaalisten ja materiaalisten (mts. 301). Prosessien jako näihin kategorioihin on aina myös tulkintaa, sillä kategorioiden rajat ovat häilyviä (mts. 216). Lisäksi eri kielet toimivat hieman eri tavalla, eivätkä englannin kielen mukaan tehdyt kategoriat ole täysin identtisiä suomenkielisten kanssa (Shore 1992: 213). Jaottelenkin verbiprosessit ensisijaisesti Hallidayn (esim. 1985) teorian mukaisesti, mutta hyödynnän myös Shoren (1992) erityisesti suomen kieleen soveltamaa jaottelua.

Kuvio 1. Verbin prosessityypit.

Materiaaliset prosessit kuvaavat tapahtumista ja tekemistä (Halliday & Matthiessen 2014: 225). Jokin olio siis tekee jotain, ja se saattaa tehdä sitä jollekin toiselle oliolle. Tekemisen kohde saattaa myös syntyä tekemisen myötä, kuten ilmauksissa *rakentaa taloa* tai *aloittaa riita*. Vaikka prosessit kuvaavat usein konkreettista toimintaa, myös abstraktin toiminnan kuvaaminen on mahdollista, esimerkiksi *komitean hajottaminen* on materiaalista toimintaa. (Halliday 1985: 103–104.) Materiaaliset prosessit vastaavat kysymyksiin ”Mitä tapahtui (X:lle)?” ja ”Mitä X teki (Y:lle)?”. Ryhmään kuuluvat siis tyypilliset intransitiivi- ja transitiivilauseet. (Halliday & Matthiessen 2014: 225–227, 230.) Tyypillinen intransitiivilause koostuu vain subjektista ja predikaattiverbistä, esimerkiksi *Poika juoksee*. Lauseessa voi olla muitakin jäseniä, kuten lauseessa *poika juoksee pihalla*, mutta ne eivät ole välttämättömiä. Sen sijaan tyypilliseen transitiivilauseeseen kuuluu vielä substantiivi- tai nominaalilauseke, esimerkiksi *poika syö omenan*. (Häkkinen 1996: 161, VISK s.v. *intransitiivilause*.) Materiaalisissa prosesseissa kuvataan muutosta, ja niissä on aina toimija (*Actor*)¹, joka aiheuttaa tämän muutoksen. Usein tämä on lauseen subjekti, muttei välttämättä. Transitiiviseen lauseeseen kuuluu myös kohde (*Goal*), johon tekijän toiminta vaikuttaa. (Halliday & Matthiessen 2014: 225–226, VISK § 891.) Materiaalisten prosessien kautta on mahdollista tarkastella erityisesti, mitä sukupuolta olevat hahmot ovat aktiivisia toimijoita ja tekevätkö eri sukupuolia olevat hahmot ylipäättään eri asioita.

Mentaaliset prosessit kuvaavat tuntemista, ajattelemista ja havaitsemista. Mentaaliseen prosessiin kuuluu aistija (*Senser*) ja ilmiö (*Phenomenon*). Aistija tuntee, ajattelee tai havainnoi ilmiöitä eli asioita, toimintaa tai faktoja. (Halliday 1985: 107–111; Halliday & Matthiessen 2014: 250–251.) Yleensä tämän tyyppisiä lauseita ei eroteta suomen kieliopissa muista intransitiivi- ja transitiivilauseista, mutta tässä yhteydessä se on perusteltua, sillä toisin kuin materiaalisia prosesseja kuvatessa, mentaalisissa prosesseissa ei voida yleensä kertoa, mitä tekemisen kohteelle tapahtui. (Shore 2012b: 164–165.) Mentaaliset prosessit voidaan jakaa edelleen aistimiseen (esim. *nähdä, kuulla*), tuntemiseen (esim. *pitää, pelätä*) ja tiedollisiin prosesseihin (esim. *ajatella, tietää*). (Halliday 1985: 111.)

Mentaalisen lauseen erityispiirre on, että se voi tuottaa projektion, jota kutsutaan idealauseeksi. Projektio kuvaa sitä, mitä ajatellaan tai tunnetaan. Se ei kuitenkaan ole osa mentaalista prosessia. (Halliday & Matthiessen 2014: 253–254.) Suomen kielessä tavallisia projektioita ovat lauseenvastikkeet. Tällöin lauseenvastike on prosessin ilmiö, eli se, mitä aistitaan,

¹ Suomen kielessä tästä muodostavat poikkeuksen meteorologiset prosessit ja kokijaprosessit (*experiential processes*) (Shore 1992: 257, 266–267).

tunnetaan tai tiedetään, esimerkiksi prosessissa *näet hirviperheen uivan lahden poikki* (Shore 1992: 280–281).

Mentaaliset prosessit paljastavat, kenen päänsisäistä toimintaa kuvataan. Mielen toiminta voidaan jakaa edelleen kategorioihin, joten on myös mahdollista tarkastella esimerkiksi, mitä sukupuolta olevat hahmot kuvataan tuntemassa ja mitä sukupuolta olevat ajattelemassa. Koska prosessi kuvaa mielensisäistä toimintaa, on myös erittäin kiinnostavaa, jos aistijana on useampi henkilö yhtä aikaa. Tällä voidaan luoda kuvaa, jonka mukaan tietyllä sukupuolella tai tietyssä parisuhteessa olevilla on ikään kuin yhteinen mieli.

Relationaalinen eli suhdeprosessityyppi luo suhteen olioiden välille, olion ja ominaisuuden välille tai sijoittaa olion paikkaan tai tilaan. Relationaalisissa prosesseissa on usein *olla*-verbi tai muu suhdetta konstruoiva verbi, kuten *sisältää*, *käsittää* tai *koostua*. (Halliday & Matthiessen 2013: 259–261; Shore 1992: 256; 2012b: 165.) Myös tuloslauseet ovat relationaalisia (Shore 1992: 231). Prosessi on usein muodossa *X on (kuin) Y* (mts. 237).

Relationaaliset prosessit jakaantuvat englannin kielessä kolmeen pääkategoriaan, jotka ovat intensiiviset (*intensive*), possessiiviset (*possessive*) ja olosuhteita kuvaavat (*circumstantial*) prosessit. Juuri tämä jako ei kuitenkaan ole välttämättä ole kaikille kielille luontevin. (Halliday & Matthiessen 2014: 264–265.) Shore (1992: 214) pitääkin possessiivisiä prosesseja enemmän olosuhteita kuvaavien prosessien alatyypinä. Omassa analyysissäni nostan silti esiin kaikki kolmea tyyppiä, sillä nähdäkseni kaikki tuovat esiin hieman eri asioita.

Intensiiviset relationaaliset prosessit ilmaisevat kahden olion samuutta tai samankaltaisuutta (Shore 1992: 214). Intensiiviset prosessit ovat usein muotoa *joku/jokin on jotakin*. Olosuhteita kuvaavat prosessit puolestaan luovat suhteen olion ja olosuhteen välille, eli sijoittavat jotakin tiettyyn aikaan tai paikkaan, kuten esimerkeissä *sä olit mökillä viikonloppuna*. Olosuhteiden ei aina tarvitse olla konkreettisia, vaan olosuhteita kuvaaviin prosesseihin kuuluu myös esimerkiksi *Ritvahan on naimisissa*, jolloin kyse on konkreettisessa paikassa olemisen sijaan instituutiosta olemisesta. (Mts. 244–245.) Possessiivisilla prosesseilla ilmaistaan laajasti tulkituna omistamista. Kyseessä voi olla selkeä omistyslause, kuten *minulla on uusi auto*. Toisaalta voidaan viitata konkreettisen omistamisen sijaan enemmänkin esimerkiksi sosiaalisesti määritellyssä asemassa olemiseen, kuten prosessissa *onhan mulla mies*. Possessiivisiin prosesseihin kuuluvat myös sellaiset ruumiillisiin tiloihin viittaavat prosessit kuin *minulla on jano/kylmä* (mts. 249–252).

Relationaalisten prosessien avulla on mahdollista tarkastella, ketkä esitetään passiivisesti olemassa jossakin sen sijaan, että puhuttaisiin aktiivisesta tekemisestä. Tämä on merkittävää sukupuolen representaation kannalta. Toisaalta valtasuhteita voi tulla esiin myös esimerkiksi

omistusrakenteiden kautta. Erityisen kiinnostavia ovat rakenteet, joissa omistus kohdistuu toiseen ihmiseen.

Verbaaliset prosessit eli kommunikaatioprosessit kuvaavat sanomista, kuten esimerkiksi prosesseissa *mitä sanoit?* ja *sanoin, että täällä on kova meteli*. Verbaaliset prosessit eivät kuitenkaan aina sisällä *sanoa*-verbiä, vaan niihin kuuluvat myös muut prosessit, joissa viestitään jotakin. Verbaaliset prosessit eroavat mentaalisisistä siinä, että sanojan ei tarvitse olla tietoinen olento, vaan esimerkiksi tiedote voi *kertoa* jotakin. (Halliday 1985: 129.) Myös tietyn kielen puhuminen on verbaalista toimintaa. Verbaalisissa prosesseissa on aina sanoja (*Sayer*). (Halliday & Matthiessen 2014: 303.) Verbaaliset prosessit voivat saada projektion kuten mentaaliset prosessit (mts. 306). Verbaalisten prosessien yhteydessä kerrotaan usein joko lainauksena, sivulauseella tai lauseenvastikkeella, mitä sanotaan, esimerkiksi *hän sanoi: ”minulla on nälkä”* tai *hän sanoi olevansa nälkäinen / että hänellä on nälkä*. Lainausmerkeissä oleva lause voi edustaa mitä vain prosessityyppiä. (Mts. 302–303.) Verbaalisten prosessien avulla päästään luonnollisesti käsiksi siihen, ketkä ylipäättään ovat esillä puhumisen kautta ja toisaalta ketkä kommunikoivat keskenään.

Behavioraaliset prosessit kuvaavat fysiologista ja psykologista käyttäytymistä, kuten hengittämistä, uneksimista, hymyilemistä ja yskimistä. Prosessityyppi sisältää myös tietoisuuteen viittaavia prosesseja, jotka ilmenevät toimintana, esimerkiksi *älä katso!*. (Halliday 1985: 128–129.) Behavioraalisisessa prosessissa on aina käyttäytyjä (*Behaver*) (Halliday & Matthiessen 2014: 301). Käyttäytyjä on tyypillisesti tietoinen olento, kuten aistija mentaalisisissä prosesseissa, mutta kieliopillisesti prosessi on enemmänkin tekemistä, kuten materiaalisissa prosesseissa. Tyypillisiä verbejä behavioraalisisille prosesseille ovat esimerkiksi *katsoa, puhua* ja *itkeä*. Behavioraaliset prosessit ovat kuudesta prosessityypistä kaikkein vaikeimmin määriteltäviä, koska niillä ei ole selkeästi omia piirteitä, vaan ne yhdistelevät materiaalisia ja mentaalisisia elementtejä. (Halliday & Matthiessen 2014: 301–302.) Jotkut behavioraaliset prosessit ovat esimerkiksi hyvin lähellä mentaalisisia havainnoivia prosesseja, mutta behavioraalisisessa toiminnassa käyttäytyjä toimii aktiivisemmin, esimerkiksi *nähdä* on mentaalinen, mutta *katsoa* behavioraalinen (mts. 256–257, 302). Yksi jaottelun kannalta haastava ryhmä ovat sellaiset prosessit, jotka ovat hyvin lähellä verbaalisia prosesseja. Näissä behavioraalisisissä prosesseissa ilmaistaan puhumista, mutta ei niinkään sen kautta, mitä sanotaan, vaan sitä, millainen fyysinen toiminta on kyseessä. Tällaisiksi prosesseiksi Halliday määrittelee esimerkiksi prosessit *mutista, marista* ja *juoruilla*. Vaikka behavioraaliset prosessit eivät varsinaisesti saa projektiota, saattavat ne silti esiintyä suoran lainauksen kanssa kuvaamassa puhujan käytöstä (mts. 302, 515, 524.) Tällainen prosessi on esimerkiksi *naureskella* seuraavassa tapauksessa: *”Nii-in, makkara*

on suomalaisen miehen vihannes", Jari naureskelee (SM2). Verbaalisten prosessien ydin on kuitenkin ”symbolinen merkityksenvaihto” (ks. mts. 303), jota ei suoranaisesti ilmaista tapahtuvaksi esimerkiksi sellaisissa prosesseissa kuin *miehet – – juttelevat*, vaan tällöin juttelu on prosessin tasolla ennemmin fyysistä toimintaa. Käytän näidenkin behavioraalisten ja verbaalisten prosessien erottamiseen ensisijaisesti Hallidayn (esim. Halliday & Matthiessen 2014: 301–307, 514–515, 524) jaottelua, mutta koska kaikkia aineistossa esiintyviä prosesseja ei luonnollisesti ole mainittu, on mukana jonkin verran myös omaa tulkintaani. Koska behavioraaliset prosessit ovat usein lähellä jotain muuta prosessityyppiä, saadaan niiden kautta lisätietoa esimerkiksi siitä, ketkä puhuvat ja toisaalta kenen kognitiivista toimintaa kuvataan.

Halliday nostaa omaksi ryhmäkseen vielä **eksistentiaaliset prosessit**. Ne kuvaavat jonkin olemassaoloa tai tapahtumista (Halliday 1985: 130; Halliday & Matthiessen 2014: 307). *Olla (olemassa)* on näille lauseille tyypillinen verbi (Halliday 1985: 130). Eksistentiaaliset prosessit eivät ole kovin yleisiä. (Halliday & Matthiessen 2014: 308–309.) Ne eroavat relationaalisista siinä, että ne kuvaavat olemassaoloa eivätkä kahden olennon suhdetta (mts. 261, 291). Rajanveto suomen kielessä on kuitenkin häilyvää, sillä suomessa eksistentiaaliset lauseet eivät erotu esimerkiksi *there is/are* -tyyppisen rakenteen ansioista, kuten englannissa (Shore 1992: 103, 292, 362). Suomen kielen kuvailussa käsitettä eksistentiaalinen ei voi käyttää samalla lailla kuin esimerkiksi englannissa (mts. 292), sillä se, mitä suomen kielessä yleensä kutsutaan eksistentiaalilauseeksi, ei vastaa SF-teorian eksistentiaalista prosessia, vaan voisi kuulua useampaankin SF-teorian kategoriaan (mts. 248–249; ks. myös VISK § 893). Shoren (1992: 292) mukaan onkin luontevampaa tarkastella suomen eksistentiaalilauseita lauseina, joilla on tietyt kielelliset piirteet, ei omana prosessityyppinä. Tämä mukaisesti esimerkiksi Roininen (2014: 19) on pro gradu -tutkielmassaan päätenyt pitämään mahdollisesti eksistentiaalisiksi tulkittavia prosesseja osana relationaalisia prosesseja. Päädyin samaan lopputulokseen, sillä en aineistoa käsitellessäni kokenut, että jotkin prosessit olisivat ehdottomasti olleet eksistentiaalisia eivätkä olosuhteita kuvaavia relationaalisia prosesseja (ks. Shore 1992: 244–255), joten jätin tämän prosessityypin pois ja yhdistin harvat mahdollisesti eksistentiaalisiksi tulkittavat prosessit relationaaliin.

2.4 Feministinen viitekehys

Tutkielmassani on feministinen viitekehys. Tämä tarkoittaa sitä, että analyysi on kriittistä, ja tausta-ajatuksena on esimerkiksi, että sukupuoliroolit ovat yhteiskunnallisten normien synnyttämiä, eikä esimerkiksi tietynlainen parisuhteen muoto ole muita parempi. Kriittinen tarkastelu on feministiselle tutkimukselle olennaista (Mills 2012: 5–6), minkä lisäksi on olennaista, että ”tiedon prosessit ymmärretään erottamattomiksi historiallisista, kulttuurisista ja sosiaalisista ehdoista ja muutoksista” (Liljeström 2004: 13). Keskeistä on vallitsevien valtasuhteiden kriittinen tarkastelu ja niiden purkaminen (mts. 13–16.) Nähdäkseni feministisyys kuuluu jo melkein lähtökohtaisesti kriittiseen diskurssintutkimukseen, sillä ”luonnollisen” kyseenalaistaminen ja ymmärrys kontekstin vaikutuksesta siihen, mikä nähdään normaalina, on sekä feministisen tutkimuksen että kriittisen diskurssintutkimuksen ydintä. Feministinen tutkimus tosin ei luonnollisestikaan ole välttämättä diskurssintutkimusta, joten lienee perusteltua avata hieman feminististä tutkimusta viitekehyyksenä. Feministisen viitekehyyksen puitteissa on myös luontevaa avata kielen sukupuolittuneisuutta, joka liittyy olennaisesti tämänkin tutkielman aiheeseen.

Feministisen viitekehyyksen tarkempi avaaminen vaatii feminismiin määrittelyä, mikä ei ole yksiselitteistä. Onkin parempi puhua monikollisesti feminismeistä (esim. Cameron 1996: 20; Rossi 2010: 25; Mills 2012: 5). Cameronin (1996: 20–21) mukaan yhtenäistä feminismiä ei ole eikä ole koskaan ollutkaan, mutta kaikkia feminismejä yhdistävät samat huolenaiheet. Tavoitteena on maailma, jossa tietty sukupuoli ei ole lähtökohtaisesti muita arvokkaampi. Tähän tavoitteeseen pääsy edellyttää, että löydetään rakenteet, joiden kautta sukupuolten välistä epätasa-arvoa luodaan, ja sitten puretaan näitä rakenteita. (Mts. 20–21.) Epätasa-arvoisuus ilmenee muun muassa kielessä, joten tässäkin tutkielmassa ollaan etsimässä näitä valtarakenteita.

Eriarvoistavat valtarakenteet ovat kuitenkin monimuotoisia, ja nykyään tärkeä käsite feminismille on intersektionaalisuus. Intersektionaalisuus voidaan määritellä suomeksi esimerkiksi erojen risteämiseksi tai yhteisvaikutukseksi. Perimmäinen ajatus on, ettei yhteiskunnassa vallitsevia valtasuhteita voi hahmottaa vain yhtä muuttujaa, kuten sukupuolta, tarkastelemalla. Yhtä merkittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi ikä, yhteiskuntaluokka tai ihonvärille annetut merkitykset. Eri muuttujien erilaiset risteämät tuottavat erilaisia yhteisvaikutuksia. (Rossi 2010: 35.) Omassa tutkielmassani keskityn silti sukupuoleen, vaikka välillä sivuan myös hahmojen muita ominaisuuksia. Lisäksi parisuhteen tarkastelu voi tuoda esiin esimerkiksi sellaisia muuttujia kuin puhutaanko naimisissa olevista ja naimattomista henkilöistä eri tavalla.

Feministisen kielentutkimuksen ydinajatus on ”liittää kielet (niiden oppiminen, rakenne ja käyttö) toisaalta sukupuoli-identiteettien rakentumiseen ja toisaalta vallankäyttöön” (Cameron 1996: 255). Kriittisen diskurssintutkimuksen tavoin feministisen kielitieteen tarkoitus onkin paljastaa epätasa-arvoisia käytänteitä ja aiheuttaa niissä muutosta (esim. Mills 2012: 8). Kielen analysoiminen feministisestä näkökulmasta on tärkeää, sillä juuri kielen kautta voidaan päästä käsiksi ideologioihin ja stereotyyppioihin. Ihmisiä asemoidaan aina sen kautta, mitä kielellisiä resursseja on tarjolla ympäröivässä yhteiskunnassa. Kun tarkastellaan näitä kielellisiä resursseja, voidaan esimerkiksi nähdä, millä tavoin naisia ja miehiä kohdellaan systemaattisesti eri lailla. Tiedon myötä voidaan lähteä haastamaan näitä malleja. (Mts. 8.) Perusnäkemys onkin, etteivät eriarvoistavat rakenteet ole luonnollisia, vaan nimenomaan keinotekoisia ja siten myös muokattavissa (Cameron 1996: 20–21). Paasosen (2010: 47) mukaan sukupuolen representatioita rakennetaan ”kulttuurisissa teksteissä”, kuten kirjoissa, ”institutionaalisissa käytännöissä”, kuten koulussa, ja erilaisissa arkeen kuuluvissa teoissa puhetavasta sosiaalisen median profileihin. Omassa aineistossani, oppikirjojen teksteissä, risteävätkin kulttuuriset tekstit ja institutionaaliset käytännöt.

Kieltä tutkiessa pitää huomioida, että kieli itsessään sisältää sukupuolittuneisuutta jopa silloin, kun se vaikuttaa neutraalilta. Mila Engelberg (2016: 58–59) on havainnut, että esimerkiksi suomen kielen sellaiset näennäisen neutraalit ilmaukset kuten *ihminen*, *tyypillinen suomalainen* ja *hän* tulkitaan useammin maskuliiniseksi kuin feminiiniseksi. Tätä kutsutaan piilomaskuliinisuudeksi. Piilomaskuliinisuuden lisäksi piilofeminiinisyyttäkin voi esiintyä esimerkiksi ammattinimikkeiden yhteydessä. Esimerkiksi *sairaanhoitaja* mielletään todennäköisesti feminiiniseksi ammatinharjoittajien sukupuolijakauman mukaan. Kaiken kaikkiaan suomen kielessä vallitsee monien muiden kielten tavoin mieskeskeisyys, jossa ihmisyyden representoituu ensisijaisesti maskuliiniseksi (mts. 21, 58–59). Eri kielillä, joiden rakenteet eroavat toisistaan, on havaittu olevan yksi yhteinen muuttuja: kieli esittää usein miehen ihmisyyden normina ja prototyyppinä, kun taas nainen on poikkeus tästä prototyypistä (mts. 13). Ero hahmottuu yhdyssanoista, joiden perusosa on *-ihminen*, esimerkiksi *naisihminen*. Ilmaus kuvaa sitä, kuinka nainen on sukupuolensa takia epätyypillinen ihminen. Vastaavaa termiä *miesihminen* ei käytetä ainaakaan vakiintuneesti, sillä semanttisesti sen merkitys on jo melkein ’mies-mies’. (Mts. 25–26.) Usein naiseus näyttäytyykin toisena. Mies määritellään ensisijaiseksi ja normiksi, ja sitten nainen siihen nähden toiseksi ja huonommaksi. (Cameron 1996: 108; De Beauvoir 2009 [1949]: 41–43.) Seksistinen kieli voi vieraannuttaa naisia keskustelussa ja saada heidät tuntemaan, ettei sanottuja asioita ole osoitettu heille. Se voi olla yksi syy, miksi naiset näkevät itsensä

negatiivisesti tai stereotyyppisesti, ja se puolestaan vaikuttaa ajatukseen siitä, mitä naisten oletetaan pystyvän tekemään. (Mills 2005: 72.)

Usein sukupuoliroja pyritään selittämään sukupuolirooleilla. Sukupuolirooleja ei saa kuitenkaan nähdä liian itsestään selvinä, sillä ne ovat monimutkaisten yhteiskunnallisten rakenteiden tuottamia. (Cameron 1996: 84–85.) Onkin mahdollista, että eri kulttuureissa jopa täysin vastakkaisia piirteitä pidetään tietyille sukupuolelle tyypillisinä ja toisaalta joissakin kulttuureissa ei uskota naisten ja miesten luonteiden eroavan perustavanlaatuisesti mitenkään (Mead 1963: 265–266). Sukupuolen ja kielen suhdetta tarkastellessa on muistettava, että kieli ei vain heijasta olemassa olevia rakenteita, vaan on olennainen osa sukupuolen ja sukupuoliroolien rakentamisessa (Cameron 1996: 84–85).

Feministiseen tutkimukseen kuuluu paradoksi siitä, että tutkimalla naisten ja miesten – tai tämän tutkielman tapauksessa heidän representaatioidensa – eroja, tullaan väkisinkin alleviivanneeksi näiden erojen olemassaoloa. Cameron korostaakin, että on varottava, ettei sukupuolirojen tutkimus lähde vastoin tarkoitustaan vahvistamaan alistussuhteita. Sen sijaan feministiselle tutkimukselle tärkeintä on nähdä sukupuolierot kulttuurisesti rakennettuina ja tarkastella niitä sen mukaan, että ne on rakennettu jonkun etujen mukaan ja siten toisten etujen vastaisesti. (Cameron 1996: 59–60.)

Sukupuoli onkin kokonaisuudessaan monimutkainen käsite. Yleisesti sukupuoli hahmotetaan fyysisiin eroihin perustuvan vastakkainasettelun kautta. Tämä näkyy konkreettisesti esimerkiksi siinä, kuinka suomeksi puhutaan vastakkaisesta sukupuolesta. Binäärinen sukupuoli-järjestelmä on kuitenkin herättänyt paljon kritiikkiä. Nykyään ainakin sukupuolentutkimuksessa nähdään sukupuoli merkitysprosessina, johon liittyvät käsitykset vaihtelevat ajan ja paikan mukaan. (Rossi 2010: 23.) Judith Butlerin (1999: 33) mukaan sukupuoli syntyy nimenomaan sen kautta, että ihminen valitsee toimia tai olla toimimatta tietyllä tavalla ja ilmentää näin kuulumistaan tiettyyn sukupuoleen. Tutkielmassani en lähde varsinaisesti tulkitsemaan hahmoja sukupuolibinääriä haastavasti, mutta tutkielman taustalla on kuitenkin ajatus siitä, että esimerkiksi stereotyyppioilla luodaan mallia, jossa ihmiset jaotellaan tiettyjen ominaisuuksien perusteella tiukasti kahteen eri kategoriaan. Näiden mallien analysointi ja kyseenalaistaminen liittyy lopulta myös väljempään käsitykseen sukupuolen moninaisuudesta.

3 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUKSEN KULKU

3.1 Tutkimusaineiston esittely

Aineistoni koostuu kahden aikuisille suomi toisena kielenä -oppijoille suunnatun oppikirjan kappaleteksteistä. Nämä kirjat ovat Suomen mestari 2: Suomen kielen oppikirja aikuisille (tästä eteenpäin SM2) ja Lukumatka jatkuu (tästä eteenpäin LMJ). SM2 on julkaistu alun perin vuonna 2012, ja käytössäni on ollut vuoden 2015 kolmas, korjattu painos. Kirja on Sonja Gehringin ja Sanni Heinzmannin tekemä. Lukumatka jatkuu puolestaan alun perin julkaistu vuonna 2014, ja käytössäni ollut versio on kolmas, muuttamaton painos vuodelta 2016. Kirjan ovat tehneet Rauno Laine, Eila Uimonen ja Maria Wager. Koska S2-ala on nopeasti kehittyvä, valitsin kirjat, jotka tutkielman aloitushetkellä olivat uusia, korkeintaan muutaman vuoden vanhoja. Varmistaakseni, että kyseessä todella on käytössä olevat kirjat, tiedustelin S2-opettajina toimivilta tuttaviltani, mitä kirjoja heillä on ollut käytössään.

Molemmat kirjat ovat sarjojensa toisia osia. Valitsin sarjojen toiset osat, koska niissä teksti on vielä suunnattu melko alkuvaiheessa olevalle oppijalle, mutta on kuitenkin ihan alkeistasoa monimutkaisempaa. Esimerkiksi Lukumatka jatkuu -kirjaa edeltävässä osassa on käsitelty lähinnä yksittäisiä sanoja tai yksinkertaisia lauseita. Vaikka analyysini ei kohdistu kirjasarjojen aiempiin osiin, kiinnitän niihin tarvittaessa huomiota pohtiessani joitakin kirjoissa tehtyjä valintoja.

Vaikka molemmat kirjat ovat aikuisille S2-oppijoille suunnattuja, olen pyrkinyt valitsemaan kirjat, joiden oletettu käyttäjäkunta on hieman erilainen. SM2 määritellään soveltuvaksi yleiseurooppalaisen viitekehyksen tasolle A2.1 (ks. EVK). Kohdeyleisöstä ei mainita sen tarkemmin kuin aikuiset, mutta kirjaa on koekäytetty Helsingin seudun kesäyliopistossa ja Aaltoyliopistossa (Gehring & Heinzmann 2015: 6), joten kirjan voi kenties ajatella olevan erityisesti akateemisille oppijoille suunnattu.

Lukumatka jatkuu -kirja määritellään sopivaksi ”mekaanisen lukutaidon omaksuneille maahanmuuttajille, jotka ovat opiskelleet luku- ja kirjoitustaitoa uudessa kotimaassaan” (Laine, Uimonen & Wager 2016: 3). Näin ollen kohdeyleisö lienee enemmänkin kouluttamattomat maahanmuuttajat ja toisaalta ne, jotka ovat opiskelleet kielellä, jota kirjoitetaan muilla kuin latinalaisilla aakkosilla. Juuri näin oletettu kohderyhmä määritellään sarjan ensimmäisessä osassa Aasta se alkaa (Laine, Uimonen & Lahti 2010), joten voinee olettaa sarjan toisen osan tähtäävän saman ryhmän koulutuksen jatkuu.

Halusin siis oppimisen alkuvaiheeseen tarkoitettut oppikirjat, jotka olivat melko uusia, hieman erilaisille oppijoille suunnattuja, ja varmasti opetuksessa käytettyjä. Näillä ominaisuuksilla olisi varmasti ollut mahdollista löytää muitakin kirjoja kuin nämä kaksi, mutta nämä sopivat nähdäkseni hyvin tämän tutkimuksen tarkoituksiin. Minkäänlaisia yleistyksiä ei kahden kirjan perusteella olisi kuitenkaan mahdollista tehdä.

Kirjoissa on eri määrät kappaletekstejä. SM2:ssa niitä on kahdeksan, ja Lukumatka jatkuu -teoksessa niitä on peräti 26. Käytännössä tekstin määrän ero ei kuitenkaan ole läheskään niin suuri kuin tämän perusteella voisi olettaa, sillä SM2:n kappaletekstit ovat pääsääntöisesti huomattavasti pitempiä. Lisäksi LMJ:ssa on useita tekstejä, joissa ei esiinny ollenkaan tai esiintyy hyvin vähän ihmisiä, eivätkä ne näin ollen tarjoa juuri mitään merkittävää analyysin kannalta. Käytännössä siis tekstimassasta jää melko paljon analyysin ulkopuolelle, sillä kiinnitän huomiota vain tekstiin, jossa on ihmisiä osallisina. Kaikkien kappaleiden yhteydessä ei ole täysin selvää, mikä kuuluu varsinaiseen kappaletekstiin, joten rajaukset perustuvat osittain omaan tulkintaani.

Myös hahmojen käytössä on eroa siinä suhteessa, käytetäänkö vakituksia päähenkilöitä vai ei. LMJ:ssa samat hahmot eivät juuri esiinny useammassa kappaleessa. Hahmoista ei useinkaan kerrota kovin paljon taustatietoja ja heidän keskinäinen suhteensakin jää usein lukijan pääteltäväksi. SM2:ssa puolestaan kaikissa kappaleissa esiintyy ainakin joku päähenkilöistä. Heidät esitellään Kirjan henkilöt -tekstissä, ja he ovat Pedro Ribeiro, Hanna Lahtinen, Olga Uitto, Julia Uitto, Veijo Uitto, Alex Berger, Lauri Mäkelä, Tuula Mäkelä, Kalle Mäkelä ja Emma Mäkelä. Kuitenkaan Veijo Uitto ei varsinaisesti esiinny missään kappaleessa ja Julia Uittokin esiintyy vain maininnan tasolla pari kertaa. Tämä selittyy sillä, että Kirjan henkilöt -teksti on sama kuin kirjasarjan ensimmäisessä osassa, joskin Veijo ja Julia Uitto ovat siinäkin varsin vähän esillä (Gehring & Heinzmann 2011). Kaikista hahmoista kerrotaan joitakin taustatietoja, kuten mistä he ovat kotoisin, mitä he tekevät työkseen tai millainen heidän perheensä on.

SM2:n päähenkilöissä on yhtä paljon nais- ja miespuolisia henkilöitä, mutta tämä ei välttämättä kuvaa sitä, ketkä kappaleteksteissä todellisuudessa ovat esillä. LMJ:ssa ei juuri käytetä samoja hahmoja eri teksteissä, joten laskutavan pitää olla toisenlainen jo senkin takia. Jos laskee hahmot sukupuolen mukaan aina kun henkilö esiintyy kappaletekstissä, saa paremmin kuvan henkilöiden esiintymisestä. Jos siis sama henkilö esiintyy vaikka kolmessa eri kappaleessa, on hänet laskettu kolme kertaa. Näin saa tulokseksi, että kirjoissa on yhteensä 187 hahmoa, joista sekä nais- että miespuolisia löytyy 84. SM2:ssa esiintyy tällä laskutavalla yhteensä 58 hahmoa, joista 23 naispuolisia ja 29 miespuolisia. LMJ:ssa hahmoja on 129, joista naishahmoja on 61 ja

mieshahmoja 55. Joissain tapauksissa olen päättelyt sukupuolen kuvasta, minkä lisäksi molemmissa kirjoissa on hahmoja, joiden sukupuoli ei käy ilmi. SM2:n sukupuolijakauma tukee aiempaa tutkimusta ja LMJ:n puolestaan eroaa siitä, sillä aiemman tutkimuksen mukaan miespuoliset hahmot ovat oppikirjoissa naispuolisia enemmän esillä (Lahelma & Gordon 1999: 100; Tainio & Teräs: 2010: 55–56, 94).

3.2 Tutkimuksen kulku

Ensin tarkastelen kappaleteksteistä sukupuolen ja parisuhteen representoimista henkilöiden nimeämisen kautta. Tällä tarkoitan sekä erisnimiä että yleisnimiä, joilla identifioidaan henkilöitä. Nimeäminen voi sisältää myös useamman sanan ketjun, esimerkiksi substantiivin genetiivimääritteeseen, kuten *Pedron sisko Antonia*. Tällainen leksikaalisten valintojen tarkastelu on perusteltua, koska tapa kuvata esimerkiksi ihmisryhmää vaikuttaa siihen, miten ryhmä nähdään (Paasonen 2010: 45–47). Ei ole yhdentekevää, sanotaanko esimerkiksi *tyttö* vai *nainen* (Mills 2005: 74). Ryhmittelen käytettyjä ilmauksia aihepiireittäin, mikä jo osaltaan kertoo siitä, millaisia sanoja ylipäättään käytetään.

Toiseksi tarkastelen representaatioita verbiprosessien avulla. Sovellan Hallidayn (esim. 1985) jaottelua verbiprosesseihin niin, että jaan verbit viiteen kategoriaan: materiaaliin, mentaaliin, relationaaliin, behavioraaliin ja verbaaliin. Käytän verbiprosesseja koskevan analyysin apuna myös erityisesti Susanna Shoren väitöskirjaa (1992), jossa jaottelua on käytetty suomen kieleen, sillä teoria vaatii soveltamista sen mukaan, mitä kieltä pyritään kuvaamaan (Halliday & Webster 2002: 415). Otan siis lauseen, ja tarkastelen predikaattiverbiä ja sen täydennyksiä, erityisesti subjektia. Nostan näin verbiprosessien avulla esille, millaisiin toimintoihin ja tilanteisiin naiset ja miehet ja toisaalta pariskunnat osallistuvat.

Otan analyysiin mukaan vain sellaiset prosessit, joissa on mukana henkilöitä, eli esimerkiksi vientituotteista tai leivontaresepteistä kertovat prosessit jäävät pois. Jätän pois myös fraasit, jotka eivät selkeästi ilmaise esimerkiksi aistimista, jota verbi käytetty lähtökohtaisesti kuvaisi, kuten *mitä kuuluu*. Tämä on linjassa sen kanssa, että Hallidayn (1973: 37) mukaan tämän tyyppisissä ilmaisuissa (esim. *how do you do*) ei ole ideationaalista sisältöä. En myöskään laske ihmisen läsnäoloksi, jos ihminen esiintyy vain genetiivimääritteessä, esimerkiksi *Janeten passi*. Nollapersoonaiset ilmaukset otan mukaan, jos on tulkittavissa, kehen viitataan. Jos esimerkiksi henkilö kertoo lomastaan, että *[l]ento oli puoli kahdeksalta, joten oli ihan turha enää lähteä kentälle*, olen tulkinnut, että kyseessä on puhuja perheineen, josta teksti on siihen asti kertonut.

Nollapersoonaisissa lauseissa on tavallista, että usein niillä kuitenkin viitataan juuri puhujaan tai kuulijaan (VISK § 1347). Jätän pois myös tutkimusaiheeni kannalta epäolennaiset prosessit, joissa viitataan ihmisiin vain epämääräisesti massana, kuten *oppilaat* tai *bändi* kertomatta jäsenistä sen tarkemmin. Myös tällaiset prosessit ovat kuitenkin mukana, jos esimerkiksi oppilaat on esitelty jollakin tavalla ja heistä voi tehdä jonkinlaisia päätelmiä sukupuolen suhteen.

Tarkastelen prosessien jakaantumista tyypeittäin saadakseni selville, kuinka paljon kokonaisuudesta on mitään prosessia ja ovatko jotkin prosessit esimerkiksi selvästi yleisimpiä, onko joitakin suunnilleen samat määrät ja niin edelleen. Kiinnitän huomiota myös esimerkiksi sukupuolijakaumiin sen suhteen, kuka toimii subjektina tai muussa kyseiselle prosessityypille merkittävässä roolissa (esimerkiksi materiaalistien prosessien toimija ei aina välttämättä ole subjekti, ks. luku 2.3.3). Lisäksi tarkastelen lyhyesti, millaiset asiat korostuvat kussakin prosessityypissä, eli esimerkiksi liittyvätkö tietyn tyyppin prosessit vaikkapa yleisesti perheeseen.

Kolmanneksi analysoin aineistoa aihepiireittäin. Tässä hyödynnän laajasti ideationaalista metafunktiota ja erityisesti tilannekontekstin käsitettä. SF-teorian mukaan kieli on aina sidoksissa kontekstiinsa (esim. Halliday & Matthiessen 2014: 32). Nostan teksteistä esiin erilaisia diskursseja. Diskurssit kertovatkin jo itsessään kirjojen sisällöstä, eli siitä, millaisia aiheita on esillä, ja näin ollen millaisia tilanteita opiskelijan odotetaan kohtaavan uudessa kotimaassaan. Samalla diskursseissa rakentuu sukupuolen ja parisuhteen representaatioita esimerkiksi sen kautta, miten eri sukupuolta olevat henkilöt toimivat eri tilanteissa ja milloin parisuhteet ovat näkyvillä. Hyödynnän edelleen sekä nimeämistä että verbiprosesseja, mutta kiinnitän ne aiempia osia laajemmin kontekstiinsa. Pyrin rakentamaan sekä diskurssianalyysin että SF-teorian mukaisesti kokonaiskuvaa kielen käytöstä kontekstissaan. Nostan esiin viisi diskurssia, jotka ovat opiskelu- ja työskentelydiskurssi, vapaa-ajanviettodiskurssi, juhladiskurssi, terveysdiskurssi ja Suomeen saapumisen diskurssi (luku 4.3).

Analyysini jakautumista voi heijastella esimerkiksi Millsin (2005) feministiseen tekstianalyysiin, joka jakautuu sanaa, lausetta ja diskursseja käsitteleviin lukuihin. Sanoja on luonnollista tarkastella muusta irrallaan, sillä jo sanat itsessään heijastavat sukupuoliin liittyviä asenteita. Konteksti kuitenkin antaa sanoille lopullisen merkityksen, joten siksi on luontevaa tarkastella sanoja ensin lauseen tasoisessa kontekstissa ja lopulta laajempien diskurssien tasolla, sillä diskurssien tasolla hahmottuu, millaista todellisuutta luodaan sana- ja lausevalintojen kautta. (Mills 2005: 15.)

Vaikka en varsinaisesti vertaile kirjoja, nostan joissain tilanteissa esille, jos ne merkittävästi eroavat toisistaan. Nähdäkseni on relevanttia huomauttaa, että jo kahden S2-oppikirjan välillä on eroja, vaikka tulokset eivät ole yleistettävissä.

4 ANALYYSI

Analyysi jakaantuu kolmeen lukuun, joissa representaatiota käsitellään ensin nimeämisen, sitten verbiprosessien ja lopulta laajemman kontekstin näkökulmasta etsien oppikirjoille tyypillisiä diskursseja. Kaikki tutkimuskysymykset ovat pitkälti yhtä aikaa läsnä, sillä ne kietoutuvat usein toisiinsa niin, että niiden erottaminen toisistaan ei tunnu mielekkäältä analyysivaiheessa. Käsittelen kuitenkin analyysin tuloksia tutkimuskysymys kerrallaan luvussa 5.1.

4.1 Nimeämiset representaatioiden rakentajina

Tässä alaluvussa tarkastelen kappaleteksteistä henkilöiden nimeämisiä. Tällä tarkoitan sekä erisnimiä että yleisnimiä, joilla identifioidaan henkilöitä. Lasken mukaan myös yhtä sanaa laajemat kokonaisuudet, esimerkiksi koko substantiivilausekkeen, kuten *Pedron sisko Antonia*. Nostan esiin neljässä alaluvussa ensin propriit (4.1.1) ja sitten appellatiivit jaoteltuna naisiin, miehiin ja lapsiin (4.1.2), parisuhteeseen ja sen osapuoliin (4.1.4) sekä sukulaisiin (4.1.3) viittaavina niminä.

4.1.1 Hahmoihin viittaavat propriit

Henkilö identifioidaan usein erisnimeä käyttämällä, yleensä etunimellä. SM2-kirjassa esiintyy yhteensä kahdeksan naisen nimeä ja yhdeksän miehen nimeä. Lukumatka jatkuu -kirjassa naisen nimiä on 35 ja miehen nimiä 27. Ero nimien määrissä selittyy sillä, että SM2:ssa samat vakinaiset hahmot esiintyvät eri kappaleissa, kun taas LMJ:ssa samat hahmot eivät pääsääntöisesti esiinny useammassa kappaletekstissä, vaan lähes joka kappaleessa on omat hahmonsansa. Joka tapauksessa voidaan nähdä, että SM2:ssa naisten ja miesten nimiä on suunnilleen saman verran, kun taas LMJ:ssa naisten nimiä esiintyy selvästi enemmän. Ainakin nimien tasolla LMJ:ssa naiset ovat siis selvästi enemmän esillä, kun taas SM2:ssa kovin suuria eroja ei ole. Kaikki kirjoissa mainitut etunimet näkyvät taulukossa 1. Jotkut nimet esiintyvät molemmissa kirjoissa. Nimien esiintyvyys ei vielä itsessään riitä antamaan kokonaiskuvaa minkään sukupuolen näkyvyydestä, sillä toiset nimet saatetaan vain mainita kerran, kun taas toisten nimien kantajat esiintyvät kappaleteksteissä hyvinkin laajasti. Tästä huolimatta naisten nimien runsaampi esiintyminen luo kuvaa siitä, että naiset ovat jossain määrin miehiä enemmän esillä (vrt. esim. Gordon & Lahelma 1999: 100–101).

Taulukko 1. Aineistossa esiintyvät etunimet.

NAISTEN NIMET	MIESTEN NIMET
Aisha	Alex
Linda	Omar
Amina	Ali
Mai	Onni Nikolai
Amira	Antti
Malai	Pedro
Anni	Bilal
Mariam	Pekka
Antonia	Diego
Marja	Petri
Eija	Elias
Merja	Riku
Emma	Hassan
Mina	Said
Emmi	Heikki
Minna	Salih
Fatima	Jaakko
Olga	Samir
Halimo	Jari
Paula	Samuli
Hani	Jesse
Pirkko	Simo
Hanna	Jussi
Pranee	Timo
Heli	Kalle
Rana	Veijo
Janette	Kari
Saara	
Janita	Lauri
Safiya	
Jenni	Liban
Sahra	
Julia	Liu
Sanna	
Laila	Mahmud
Sanni	
Lamia	Matti
Sara	
Leena	Mehmet
Tuija	
Liisa	Mikko
Tuula	
YHT. 42	YHT. 34

Nimistä näkyy myös se, että kirjoissa esiintyy hahmoja monenlaisista etnisistä taustoista, ja tätä mielikuvaa usein luodaankin juuri nimien avulla, vaikkei hahmon kulttuuritaustasta kerrota sen tarkemmin. Tosin on tietenkin vaikeaa määrittellä, mitkä nimet ovat ”suomalaisia” ja mitkä eivät. Tämä lisäksi erityisesti LMJ:ssa ei ole täysin yksiselitteistä määrittellä, minkä sukupuolen edustajan nimi on kyseessä. Kirjassa esiintyy paljon eri kulttuureista tulevia hahmoja, ja jotkut nimet voivat jossain olla käytössä sekä naisen että miehen nimenä. Olen kuitenkin pyrkinyt määrittelemään henkilön sukupuolen hänestä saatujen tietojen, kuten kansallisuuden, perusteella. Tulkitsen, ettei kirjassa yritetä esittää sukupuolibinääriin ulkopuolella olevia hahmoja, sillä tarkemmin esitellyt hahmot vaikuttavat aina olevan tietyn sukupuolen edustajia, ja nimetkin ovat aina selvästi sukupuolittuneita tietyllä alueella. Esimerkiksi nimi Hani tunnetaan sekä miehen että naisen nimenä eri puolilla maailmaa. Kirjassa esiintyvistä Hanista kuitenkin tiedetään, että hän on Somaliasta, ja siellä Hani on naisen nimi (esim. Navuluri 2019).

Kokonaisuudessaan hahmoista käytetään lähinnä pelkkää etunimeä. Näin tehdään usein myös silloin, kun kyseessä on lukijalle ennestään tuntematon henkilö. Näin pyritään luomaan tuttuuden vaikutelmaa sekä mahdollisesti välittämään kuvaa siitä, kuinka suomalaisessa yhteiskunnassa varsin vieraitakin ihmisiä puhutellaan usein tuttavallisesti etunimellä. Etunimen

käytöllä voidaan myös pyrkiä luomaan kuvaa viitatus henkilön kanssa samaan ryhmään kuulumisesta (Ainiala 2013), joten mahdollisesti pyrkimys on saada lukija jollakin tapaa samaistumaan hahmoihin helpommin tekemällä heistä ikään kuin läheisiä.

Sukunimiä esiintyy aineistossa joitakin, yhteensä kahdeksan eri sukunimeä, joista osa esiintyy useaan kertaan. Suomen kielessä esimerkiksi muodollinen puhuttelu on melko harvinaista (ks. Lappalainen 2015), joten henkilöiden kutsuminen sukunimellä voisi vaikuttaa liian muodolliselta, jos yritetään esitellä kielen luonnollista käyttöä Suomessa. Ainoastaan kerran viitataan henkilöön pelkällä sukunimellä. Tämä tapahtuu lääkärin vastaanotolla sisään kutsuttaessa. Kutsuttava henkilö on naispuolinen. Etunimen ja sukunimen yhdistelmä esiintyy kirjoissa yhteensä 16 kertaa. Saman ihmisen koko nimi saattaa esiintyä useampaan kertaan. Näistä yhdeksällä kerralla kyseessä on naisen nimi ja seitsemällä kerralla miehen nimi.

Etunimen ja sukunimen yhdistelmiä esiintyy muun muassa SM2:n Kirjan henkilöt -esittelytekstissä, eli kun esitellään mahdollisesti entuudestaan tuntemattomia hahmoja. Kaikista hahmoista tai perheistä on pieni esittelyteksti, jonka otsikkona on henkilön tai henkilöiden nimi. Lapsettomat aikuiset hahmot esitellään kukin etunimen ja sukunimen yhdistelmällä, mutta perheellisten hahmojen esittelyssä on eroja. Kaikki neljä Mäkelää on niputettu otsikon *Mäkelän perhe* alle. Sen sijaan Olgan perhe nimetään *Olga, Julia ja Veijo Uitto*. Jostain syystä Mäkelän perhe esitetään niin ikään kiinteänä yksikkönä, mutta Uiton perheeseen kuuluu selkeämmin kolme yksittäistä ihmistä. Toinen epäsymmetrisyys löytyy myös Uitoista, sillä perheen esittelyteksti alkaa: *Olga Uitto on venäläinen nainen*. Kaikkien muiden henkilöiden esittelyissä sukunimi esiintyy vain otsikossa ja itse tekstissä heistä puhutaan vain etunimellä. Olga Uitto siis esitellään virallisemmin ja toisaalta etäännyttäen.

Molempien kirjojen muissa teksteissä hahmo esiintyy verrattain harvoin etunimen ja sukunimen yhdistelmällä, yhteensä vain seitsemän kertaa. Näille tilanteille tyypillistä on, että niissä esitellään jonkinlaista kirjoitettua tekstiä, ja nimi esiintyy virallisessa yhteydessä, kuten postikortin osoitekentässä. Koko nimi esiintyy vain kerran tekstissä, jossa hahmo puhuu itsestään aloittaen: *Hei! Minä olen Sanni Lehto (LMJ)*. Lisäksi teksteissä esiintyy sekä Tuula että Lauri Mäkelän nimi kerran eri tilanteissa (SM2). Mäkelöiden osalta koko nimen kertomistilanteet ovat epäsymmetrisiä siinä mielessä, että molemmissa tilanteissa on läsnä kaksi henkilöä: jompikumpi aikuisista Mäkelöistä sekä yksi toinen kirjan päähenkilöistä. Juuri Mäkelät mainitaan koko nimillä: – – *Tuula Mäkelä tapaa kotipihalla naapurin Hannan*. – – *Lauri Mäkelä ja Pedro tulevat kotiin samaan aikaan* – –. Ensimmäisessä tapauksessa Hannan sukunimi näkyy edellisellä sivulla postikortin osoitekentässä, jälkimmäisessä tapauksessa Pedron sukunimeä ei millään tasolla ole mainittu aiemmin kappaleessa. Tämä epäsymmetrisyys voi selittyä sillä, että

Mäkelöistä puhutaan kirjassa usein kokonaisuutena, eli heidät niputetaan käsitteen *Mäkelät* tai *Mäkelän perhe* alle. Kenties yksittäinen Mäkelä siis mainitaan koko nimellä, koska uskotaan, ettei lukija tunnistaisi häntä pelkällä etunimellä.

Kokonaisuudessaan etunimen ja sukunimen yhdistelmää käytetään kaksi kertaa enemmän naisesta kuin miehestä, minkä lisäksi naisesta käytetään kerran pelkkää sukunimeä. Erisnimien käytössä ei siis esiinny tukea oletukselle siitä, että naista puhuteltaisiin miestä helpommin pelkällä etunimellä (vrt. Cameron 1996: 132), vaan tilanne on päinvastainen. Aineistossani hahmoista käytetään sukupuolesta riippumatta pääsääntöisesti etunimeä, mikä lienee tavallista oppikirjoille.

Avioparin sukunimi mainitaan varsin harvoin, vain kahden pariskunnan tapauksessa. Molemmissa tapauksissa avioparilla on sama sukunimi, ja varsinkin toisessa on syytä olettaa, että kyseessä on miehen sukunimi. Naimisiin menevien pariskuntien osalta ei kerrota, miten sukunimen kanssa aiotaan toimia. Perheiden sukunimien käytön kautta esitellään siis pitkään vallinnutta suomalaista käytäntöä, jossa miehen sukunimi on otettu koko perheen sukunimeksi. Tämän voi nähdä kuvaavan ajatusta miehestä perheen päänä, ja nainen sulautuu miehen perheeseen eikä toisin päin.

Etunimen käyttö on usein myös ainoa tapa, jolla hahmo nimetään. Näin toimitaan erityisesti LMJ:ssa, jossa hahmo usein vain ilmestyy nimeltä mainittuna, eikä tämän suhdetta toisiin hahmoihin määritellä mitenkään. Tämä näkyy seuraavassa esimerkissä (1):

1) Koulun jälkeen Jenni ajaa raitiovaunulla keskustaan ja tapaa Leenan. Leenalla on auto. He ajavat Leenan autolla Jennin kotiin. Matkalla he näkevät Heikin, joka ajaa moottoripyörällä. (LMJ)

Tämän enempää teksti ei kerro henkilöiden keskinäisistä suhteista. Tekstistä voi varmasti päätellä vain, että Jenni ja Leena eivät asu yhdessä, koska he menevät *Jennin kotiin*. He voisivat siis olla yhtä hyvin sisaruksia, ystäviä tai pariskunta. Luultavasti hetero-oletus kuitenkin sulkee useimmilta lukijoilta ainakin pariskuntamahdollisuuden pois (ks. Seta 2020 s.v. *hetero-oletus*). Heikistä taas ei selviä mitään muuta, kuin että Jenni ja Leena ilmeisesti tuntevat hänet nimeltä. Kokonaisuudessaan LMJ on usein avoin tulkinnalle sen suhteen, mitkä hahmojen keskinäiset suhteet ovat. Voi olla, että kirja haluaa jättää tilaa tulkinnalle, tai toisaalta tiettyjä tulkintoja on pidetty niin itsestään selvinä, ettei niissä ei ole nähty mahdollisuutta monitulkintaisuuteen.

SM2:ssa sen sijaan vastaavaa tapaa esitellä uusia hahmoja ei juuri esiinny. Ensinnäkin päähenkilöiden suhteet keskenään on pitkälti selvitetty jo esittelytekstissä. Lisäksi *henkilön X ystävä* -tyyppisiä ilmauksia esiintyy paljon useammin kuin LMJ:ssa, jossa näitä on vain yksi. Henkilöiden suhde avataan lähes aina, esimerkiksi: *[Olga] pyytää ystäväänsä Pirkkoa*

lähtemään mukaan (SM2). Ainoa poikkeus on mökkireissusta kertova kappale, jossa ilmoitetaan vain nimeltä, keitä mökille on lähdössä. Seuraavassa kappaletekstissä mökillä ollut hahmo Alex kuitenkin kertoo olleensa *parin työkaverin kanssa mökkeilemässä*, joten hahmojen suhde määritellään jälkikäteen. Päähenkilöt saattavat esiintyä kappaletekstissä alusta asti vain omalla nimellään, mutta uusi hahmo identifioidaan aina myös jotenkin muuten, esimerkiksi määrittelemällä suhde ennestään tuttuun hahmoon. Tämä näkyy hyvin selvästi esimerkissä (2):

2) Hanna oli pyytänyt ystävänsä Janitaa kaasoksi ja Pedro oli kysynyt Alexia bestmaniksi. (SM2)

Tässä Janita määritellään Hannan kautta, mutta Alex esitellään vain omalla nimellään. Alex on yksi päähenkilöistä, ja siksi lukija tietää jo Pedron tuntevan hänet, joskaan heitä ei ole varsinaisesti kutsuttu ystäviksi missään aiemmassa tekstissä. Janita sen sijaan ei ole esiintynyt kirjassa aiemmin, joten hänen suhteensa tuttuun hahmoon avataan. Toki termit *kaaso* ja *bestman* jo itsessään ohjaisivat luultavasti ajattelemaan henkilöitä morsiusparin ystäviksi, mutta toisaalta esimerkiksi sisarukset olisivat myös mahdollisia.

4.1.2 Naisiin, miehiin ja lapsiin viittaavat appelliivit

Erisnimet eivät toki ole ainoita tapoja viitata ihmiseen, ja teksteissä hahmoja nimetäänkin monella eri tavalla. Ensinnäkin voidaan tarkastella substantiiveja *nainen* ja *mies*. Näillä sanoilla ei kuitenkaan juuri viitata yhteen ihmiseen, vaan usein ne esiintyvät, kun niputetaan useampi samaa sukupuolta oleva henkilö. Tavallisinta on puhua useammasta naisesta ilmauksella *naiset*. Tällä kuitenkin viitataan pääsääntöisesti kahteen naiseen, ja vain kerran isompaan joukkoon morsiuskimpun heiton yhteydessä. Miesten tapauksessa puolestaan sekä kahteen mieheen että neljän miehen joukkoon viitataan sanalla *miehet*. Nimeämisessä hahmottuu siis käsitys siitä, että miehet liikkuvat isommassakin porukassa, kun taas naisia on lähes poikkeuksetta vain kaksi tekemässä jotakin yhdessä. Toisaalta naiset lähtökohtaisesti viettävät enemmän aikaa yhdessä, kun sen sijaan esimerkiksi LMJ:ssa ei juuri esiinny miesten välille kuvattuja ystävyysuhteita (ks. myös luku 4.3.2).

LMJ:ssa sanaa *mies* ei esiinny sukupuoleen viittaavana, vaan aina esiintyessään se viittaa kumppaniin, oletettavasti aviomieheen (ks. KS s.v. *mies*). Tämän lisäksi kirjassa esiintyvät ammattinimikkeet *huoltomies*, *rakennusmies* ja *putkimies*. Tarkastelu osoittanee LMJ:n epäsuhdalle yksinkertaisen syyn: on useampikin kappale jossa esiintyy pelkkiä naisia, ja miespuolisia hahmoja korkeintaan mainitaan. Sen sijaan ainoa yhtä vahvasti mieskeskeinen kappale kertoo

yhden miehen elämästä, ja vain yhdessä kappaletekstissä on laajempi osa, jossa esiintyy kaksi miestä, eikä yhtään naista (kyseinen kappaleteksti jakaantuu useaan sivun mittaiseen tekstiin). Naisten runsaammalle esiintymiselle voi löytyä syy lukutaidottomien maahanmuuttajien sukupuolijakaumasta, sillä suurin osa Suomen luku- ja kirjoitustaidottomista aikuisista maahanmuuttajista on ollut naisia ainakin vielä LMJ:n julkaisuaikaan, vaikka tilanne onkin saattanut muuttua sittemmin (Tammelin-Laine 2014: 50; Kananen 2019). Näin kirjan kohdeyleisössä voidaan olettaa olevan enemmän naisia, mikä ehkä on vaikuttanut pyrkimykseen tehdä naisille samastuttavia hahmoja.

Kerran esiintyy yleistävä ilmaus *suomalainen mies* (esimerkki 3):

3) ”Nii-in, kyllä makkara on suomalaisen miehen vihannes”, Jari naureskelee. (SM2)

Esimerkissä (3) kuvataan suomalainen mies homogeenisesti ihmisenä, joka syö lihaa, mutta ei kasviksia. Kyseessä on vain yksittäistapaus, mutta se rakentaa esimerkiksi internetkeskusteluille tavallista representaatiota, jossa ”tavallinen mies” rakentuu valkoiseksi, lihaa syöväksi heteroksi ja muunlaiset miehet poikkeuksiksi tästä normista (esim. Jantunen 2018: 34). Suomalaisnaisesta sen sijaan ei missään tilanteessa esitetä vastaavaa yleistystä, joten vain miehet kuvataan – yksittäistapauksessa toki – yhtenäisenä ryhmänä, joka toimii tietyllä tavalla.

Yllättävää on myös sanojen *tyttö* ja *poika* lähes olematon käyttö. Vain kerran esiintyy sana *poika* (’nuori miespuolinen ihminen’) (LMJ). Osittain tämä voi selittyä, että aikuisille suunnatussa kirjassa on nähty luontevammaksi käyttää aikuisiin viittaavia sanoja *nainen* ja *mies*. Monella hahmolla – sekä todennäköisesti aikuisopiskelijalla – kuitenkin on lapsia, joten voisi olettaa myös heihin viittaavia sanoja käytettävän vähintään jonkin verran. Lisäksi ainakin Salmun (2002: 47) havaintojen mukaan S2-oppikirjoille on tyypillistä, että myös aikuisista puhutaan tyttöinä tai poikina. Salmun tarkastelemat kirjat ovat kuitenkin omaa aineistoani vanhempia, joten tilanne on kenties muuttunut.

Silloinkin kun lapsia esiintyy, ei heihin juurikaan viitata sukupuolen paljastavilla sanoilla. Ainoastaan kerran esiintyy termi *tytär* (SM2). Sanaa *tyttö* ei esiinny kummankaan kirjan kappaleteksteissä, ja *poikakin* vain kerran. Teksteissä puhutaan vain *lapsista* tai *vauvoista*. Joskus tämä voi selittyä sillä, että viittauksen kohteena on useampi lapsi, jotka eivät ole kaikki samaa sukupuolta, mutta näin on myös yhdestä lapsesta puhuttaessa. Lapsen sukupuoli toki tulee usein esiin nimen kautta: *Heillä on yksi lapsi, Julia, joka on 4 vuotta* (SM2). LMJ:ssa esiintyy useita vauvoja, joiden sukupuoli ei käy ilmi tekstistä. Hahmo esimerkiksi sanoo: *Minulla on pieni vauva*, eikä mainitse sukupuolta. Toinen hahmo kertoo, että tulisi mielellään katsomaan vauvaa,

mutta ei kuitenkaan kysy esimerkiksi vauvan nimeä. Taustalla saattaa olla ideologinen ajatus siitä, että suomalaisessa yhteiskunnassa lapsi on joka tapauksessa yhtä arvokas sukupuolesta riippumatta.

Ensisijaisesti henkilö ilmeisesti pyritään identifioimaan jotenkin muuten kuin sukupuoleen viitaten, tavallisesti ammattinsa kautta (esim. *kuljettaja*, *myyjä*). Onkin melko vähän tilanteita, joissa yksittäinen hahmo määrittellään pelkästään sukupuoleen viittaavalla sanalla. Tällaista sanaa käytetään, kun muuta tietoa ei ole. Esimerkiksi bussissa vieressä istuvan henkilön todetaan olevan *nuori nainen* (LMJ). Tämän lisäksi henkilö identifioidaan kerran vain sanalla *nainen* ja kerran sanalla *poika*. Tämä *poika*-sanan käyttö tosin kummastuttaa kuvitusta katsottaessa. Teksti kertoo Mahmudista, kuvista päätellen aikuisesta, joka on menossa bussilla kouluun. Tekstin yhteydessä on kaksi piirroskuvaa kuvituksena. Toisessa kuvassa on ihmisiä bus-sipysäkillä ja toisessa bussissa. Vain yksi henkilö esiintyy molemmissa kuvissa, joten hän on oletettavasti Mahmud. Mahmudin kerrotaan istuvan bussissa pojan viereen. Kuvassa oleva henkilö vaikuttaa kuitenkin aikuiselta, mitä tukee myös se, että tämä on ilmeisesti matkalla lentokentälle yksin, jolloin voisi olettaa, että *mies* olisi sopivampi sana. Varsinkin kun toisessa tekstissä mainittu vieressä istuva henkilö on *nuori nainen* tai *nainen* eikä *tyttö*. Molemmat kuvat ovat melko yksinkertaisia piirroskuvia, joten henkilöiden tarkemmasta iästä on vaikeaa päätellä mitään. Joka tapauksessa tässä vaikuttaisi näkyvän epäsuhta sen suhteen, että aikuisestakin miespuolisesta henkilöstä voidaan käyttää yleensä lapsen viittaavaa ilmausta, mutta samaa ei voida tehdä naispuolisen henkilön kohdalla. Näin naisen kohdalla ollaan huolellisemmin poliittisesti korrekteja, mahdollisesti, koska työttölyä pidetään yleisesti huonona asiana, mutta ”pojittelusta” ei keskustella ainakaan niin laajasti.

Poikkeus sukupuolittavan nimityksen käyttöön on hahmojen esittelytekstistä löytyvä ilmaus *Olga Uitto on venäläinen nainen* (SM2). Olga on tekstin ainoa aikuinen, jonka ammatista tai työstä ei kerrota mitään, vaan hänet esitellään vain kansallisuudella ja sukupuolella. Erilaisuus ei johdu ainakaan pelkästään ulkomaalaisuudesta, sillä brasilialainen ja eteläafrikkalainen esitellään kuitenkin opiskelun tai työn kautta. Kirjasarjan ensimmäisen osan perusteella Olga on työtön (Gehring & Heinzman 2011: 63), joten tämä luonnollisesti poistaa mahdollisuuden työn kautta esittelyyn. Olgan voisi silti esitellä esimerkiksi symmetrisemmin työttömänä tai mahdollisesti kotiäitinä. Tekstissä on kuitenkin päädytty korostamaan sukupuolta hänet määrittävänä tekijänä (tosin toki myös kotiäitiys olisi sitä omalla tavallaan korostanut). Valinta vaikuttaa olevan ristiriidassa sen kanssa, että sukupuoleen viittaavia sanoja on muutoin käytetty hyvin vähän.

4.1.3 Parisuhteeseen tai sen osapuoliin viittaavat appellatiivit

SM2:n henkilöt nimetään ensimmäisen kerran Kirjan henkilöt -tekstissä. Näissä esittelyissä on havaittavissa selkeä jaottelu: naimisissa olevat pariskunnat ja heidän lapsensa esitellään samassa tekstissä. Sen sijaan avoparista, Hannasta ja Pedrosta, on molemmista omat esittelytekstinsä. On mahdotonta sanoa, onko ratkaiseva tekijä se, onko kyseessä avioliitto vai se, että pariskunnalla on lapsia, mutta epäsymmetria on joka tapauksessa havaittavissa. Naimisiin meno tai lasten hankinta siis johtaa tämän perusteella kiinteään perheen muodostumiseen, kun taas avopari on selkeämmin kaksi erillistä ihmisyyksilöä.

Varsinaisia parisuhteen osapuoliin tai heihin yhdessä viittaavia sanoja käytetään hyvin vähän. Näitä ovat vain *hääpari*, *tyttöystävä*, *vaimo* (x4) ja *mies* ('miespuolinen kumppani' x4). Jo sanojen määrästä voi päätellä, ettei parisuhde nouse ainakaan nimeämisen tasolla kovin vahvasti esiin tai ole erityisen monimuotoisesti kuvattu. Kaikki näissä yhteyksissä esiintyvät parisuhteet (ja ylipäättäänkin esiintyvät parisuhteet) ovat heteronormatiivisia, joten *hääpari* viittaa naiseen ja mieheen, ja myös kaikkien *vaimo*- ja *mies*-sanojen yhteydessä on pääteltävissä, että kyseessä on heteronormatiivinen parisuhde. *Vaimo* tai *mies* ei tosin esiinny ollenkaan SM2:ssa, joten kyseisen kirjan kappaletekstien ainoa parisuhteen osapuoleen viittaava sana on *tyttöystävä*. Tätä selittää jälleen osittain samojen hahmojen jatkuva käyttö, jolloin henkilöiden suhteita ei ole tarpeen avata aina uudelleen. Silti esimerkiksi *perhe* on yleisesti käytetty sana. Näin parisuhteet ovat nimeämisen tasolla näkyvissä vain hyvin vähän, mutta sen sijaan lapsiperheen niputtaminen saman käsitteen alle nähdään luonnollisena. Jos kiinnitetään huomiota myös siihen, mitä ei ole, on huomattavaa, ettei kappaleteksteissä viitata millään sanalla ihmiseen, joka ei ole parisuhteessa. Esimerkiksi tosielämässä varsin tavallista sanaa *sinkku* ei esiinny.

Sanat *vaimo* ja *mies* mainitaan yhtä monta kertaa. *Vaimo* esiintyy kaksi kertaa possessiivisuffiksillisessa muodossa *vaimoni*, kerran genetiivimääritteellisenä *Matin vaimo* sekä kerran perusmuodossa. *Mies* puolestaan esiintyy kolme kertaa ilman possessiivisuffiksia muodossa *minun mies* ja kerran possessiivisuffiksina muodossa *mieheni*. Kirjassa on kokonaisuudessaan käytetty puhekielelle tyypillistä rakennetta, jossa käytetään genetiivimääritettä, mutta jätetään possessiivisuffiksi pois (ks. VISK § 1300), esimerkiksi *meidän uusi koti*, *sinun vauva* ja *sinun koulu*. Onkin yllättävää, että kumppanista, vielä yleisemmin vaimosta, puhutaan possessiivisuffiksillisesti. Tämä vaikuttaa korostavan ikään kuin kumppanin omistamista. Erityisen outo tapaus on *Matin vaimo*, sillä kyseisen henkilön nimeä ei kerrota missään vaiheessa, vaan hän jää vain miehensä puolisoiksi. Vastaavaa ei esiinny muualla aineistossa.

Sana *tyttöystävä* esiintyy Pedron esittelytekstissä: *Hän [Pedro] asuu nyt Suomessa, koska hänellä on suomalainen tyttöystävä Hanna* (SM2). Sen sijaan Hannan tekstissä suhdetta Pedron ei enää määritellä, vaan puhutaan vain Hannasta ja Pedrosta. Aineistossa esiintyy siis naispuoliseen henkilöön viittaava sana *tyttöystävä*, muttei vastaavaa miespuoliseen henkilöön viittaavaa sanaa *poikaystävä*. Nimeämisen tasolla nainen on miestä näkyvämpi, joskin toisaalta tilanteessa nainen esitellään miehen kautta eikä toisin päin.

Kaikista esitetyistä parisuhteista ei voi tietää suhteen virallisuusastetta varmasti. Pari kertoo käytetyn *mieheni* tai *minun mies* -ilmauksen voi viitata virallisuusasteiltaan erilaisiin parisuhteisiin. Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjan (s.v. *mies*) mukaan mies voi viitata toisaalta puolisoon tai rekisteröidyn parisuhteen osapuoleen, mutta toisaalta laajemmin avomieheen tai yleisemmin rakkaus- tai sukupuoli-suhteen osapuoleen. Koska parisuhteen osapuolina olevista naisista kuitenkin puhutaan lähinnä *vaimo*-sanalla, voidaan ehkä olettaa, että *mies*-sanalla tarkoitetaan kumppaninimityksenä aviomiestä.

SM2:ssa esitetään yksi avopari, sillä Hanna ja Pedro asuvat yhdessä, ja koska heidän häistään kerrotaan kuudennessa kappaletekstissä, eivät he siis ole olleet naimisissa ennen sitä. Heikin kuitenkin päätyvät naimisiin, muut SM2:n teksteissä esitetyt parisuhteet ovat heteronormatiivisia avioliittoja ja lapsia on vain naimisissa olevilla henkilöillä. Kuva parisuhteista on siis kappaletekstien perusteella melko konservatiivinen, mikä on jopa ristiriidassa kirjan sanaston kanssa. Eräässä sanastossa nimittäin esitellään parisuhdetta laajemminkin, ja mainitaan esimerkiksi *rekisteröity parisuhde* ja *uusperhe*. Sanastossa onkin nähtävissä liberaalia näkemystä, joka ei ulotu kappaleteksteihin asti.

Perhekuvausten kannalta merkittävää on, että Mäkelöiden kerrotaan olevan *tavallinen suomalainen perhe*. Sana *tavallinen* kertoo, että kyseessä on yleinen perhemuoto, jota voidaan pitää perheen normaalimuotona (ks. KS s.v. *tavallinen*). Tavalliseksi kutsutaan siis perhettä, jossa vanhemmat ovat ilmeisesti naimisissa olevat nainen ja mies, joilla on kaksi lasta, tyttö ja poika. Koko perhe asuu samassa osoitteessa. Toisaalta perheen kutsuminen tavalliseksi on perusteltua: kahden vanhemman perheissä naimisissa tai rekisteröidyssä suhteessa olevia pareja on selvästi enemmän kuin avoliitossa eläviä (Tilastokeskus 2016b), ja sellaisilla aviopareilla, joilla on alle 18-vuotiaita lapsia, tavallisin lapsiluku on kaksi (Tilastokeskus 2016c). Näin ollen Mäkelän perheen voidaan tosiaan sanoa olevan ainakin koostumukseltaan varsin tavallinen perhe. *Tavallinen* on kuitenkin melko arvottava sanavalinta, joka sulkee pois esimerkiksi yksinhuoltajaperheet, joita on kuitenkin myös varsin paljon, suunnilleen viidennes kaikista perheistä (Tilastokeskus 2016b). Lisäksi samalla sivulla esitellään Uiton perhe, jota selvästikään

ei lasketa tavalliseksi suomalaiseksi perheeksi, oletettavasti joko yksilapsisuuden tai perheen äidin ulkomaalaistaustaisuuden vuoksi.

4.1.4 Sukulaisiin viittaavat appellatiivit

Aineistosta löytyy monenlaisia appellatiiveja, joilla viitataan perheenjäsenen tai laajemmin sukulaiseen. Erilaisia sukulaisuussuhteita ilmaisevia sanoja löytyy kirjoista yhteensä 21 kappaletta, ja ne näkyvät taulukossa 2 kirjakohtaisine esiintymisineen.

Kuten taulukosta 2 näkyy, sukulaissanastoa esiintyy varsin eri määrät eri kirjoissa, ja sanastossa on eroja. Vain *äiti*, *isä*, *sisko*, *täti* ja *lapsi* esiintyvät molemmissa kirjoissa. LMJ:ssa on paljon runsaammin erilaisia sanoja (21 kpl) ja tietty sana saattaa esiintyä jopa 16 kertaa, kun taas SM2:ssa yleisimmätkin sanat esiintyvät vain kaksi kertaa. Lisäksi SM2:ssa sukulaisiin viittaavia sanoja on yllättävän vähän, vain seitsemän eri sanaa, siihen nähden, että monilla keskeisillä hahmoilla on perhe, ja ainakin yhdessä kappaleessa kerrotaan erityisesti häistä, joissa on sukulaisia paikalla.

Taulukko 2. Sukulaissanojen esiintyminen kirjoittain.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
eno	-	2	2
isosisko	-	1	1
isoveri	-	1	1
isoisä	-	1	1
isä	2	14	16
kaksoset	-	2	2
lapsi	2	11	13
mummo	-	1	1
pikkuserkku	-	1	1
pikkusisko	-	1	1
serkku	-	2	2
setä	-	1	1
sisarukset	-	1	1
sisko	1	5	6
tytär	1	-	1
täti	1	1	2
ukki	-	4	4
vanhemmat	2	-	2
vauva	-	4	4
veli	-	7	7
äiti	1	6	7
YHTEENSÄ	10	75	85

Joissain vastinpareissa esiintyy epäsuhtia. Ensinnäkin *isä* on huomattavasti useammin toistuva sana kuin *äiti*. Miespuoliselle isovanhemmalle taas esitellään kaksi erilaista nimeä, *isoisä* ja *ukki*, kun taas naispuolisena vaihtoehtona mainitaan vain *mummo*. Toisaalta taas mainitaan *pikkusisko*, muttei *pikkuveljeä*. Erityisesti SM2:n sukulaissanastossa onkin useamassa tapauksessa naispuoliseen henkilöön viittaava sana, muttei sille rinnakkaista miespuoliseen henkilöön viittaavaa sanaa. Kappaleteksteissä esiintyvät sanat *sisko*, *tytär* ja *täti*, muttei sanoja *veli*, *poika*, *eno* tai *setä*.

LMJ puolestaan ei esittele sanaa *vanhemmat*, vaikka *äiti* ja *isä* esiintyvätkin. Äitiä ja isää ei yhdistetä selkeästi yhdeksi yksiköksi, vaikka perhesuhteet ainakin sukulaissanaston laajuuden perusteella ovat teksteissä tärkeitä. Usein vanhemmista ei puhuta yhdessä, sillä näkökulma on sellainen, että puhujalla on puoliso ja lapsia. Tämä ei kuitenkaan selitä *vanhemmat*-sanan puutetta, sillä äidistä ja isästä puhutaan myös yhdessä.

Sukulaissanaston esiintyvyyteen liittyy todennäköisesti myös se, mitä kirjasarjojen aiemmissa osissa on esitelty. Lukumatka jatkuu -teosta edeltävässä kirjassa Aasta se alkaa esitellään lähinnä ydinperheeseen liittyvä sanasto melko yksinkertaisesti: *äiti*, *isä*, *vanhemmat*, *lapsi*, *vauva*, *tyttö*, *poika*, *pikkuveli*, *mummo* ja *isoisä* (Laine, Uimonen & Lahti 2010). Sen sijaan Suomen mestari 1:ssä sukulaisuussanastoa on esitelty hieman laajemmin, joskaan ei pikkuserkkuihin asti. Perhe kuitenkin kuuluu yhden kappaleen aiheisiin, joten se on niin ikään jo käsitelty. (Gehring & Heinzmann 2011.) Suomen mestari 2 määritteleeekin häistä kertovan kappaleen aiheisiin parisuhteen ja avioliiton, muttei perhettä.

Sukulaissanasto paljastaa pääsääntöisesti henkilön sukupuolen. Poikkeuksia ovat *serkku* ja *pikkuserkku*. Pikkuserkkuihin viitataan vain yleisesti heitä erittelemättä, mutta serkku esiintyy selkeästi yhteen henkilöön viittaavana. *Serkku*-sanan käytössä näkyy kenties yleinen linjaus, että sukupuolta ei nimeämisissä korosteta, sillä henkilön kerrotaan olevan *matkalla Helsinkiin serkkunsa luo* (LMJ), mutta serkun sukupuolta ei mainita.

4.2 Prosessityypit representaatioiden rakentajana

Tässä luvussa tarkastelen aineistoa lausetasolla verbiprosesseja hyödyntäen. Prosessien avulla pääsen laajemmin käsiksi representaatioihin sen kautta, millaisissa tilanteissa naiset, miehet ja pariskunnat ovat osallisina. Aluksi esittelen, millaisia prosesseja kirjoista ylipäättään löytyy. Sen jälkeen tarkastelen jokaista prosessityyppiä yksitellen. Nostan esiin kullekin tyyppille tavallisia piirteitä ja tarkastelen prosesseja sen kautta, millaiset hahmot niissä ovat osallisina. Lisäksi jaan

soveltuviissa prosessityypeissä prosesseja vielä alakategorioihin. Jokaisessa alaluvussa on taulukko prosessityypeissä esiintyvistä (yleisimmistä) predikaattiverbeistä. Nämä verbit eivät yksinään kuvasta koko prosessia, sillä predikaattiverbinä voi olla esimerkiksi modaaliverbi tai muu abstrakti verbi, joka ei vielä erityisemmin kerro prosessin sisällöstä (esimerkiksi *pitää* 'tuntea mieltymystä' vs. 'välttämätöntä tehdä jotakin' [KS s.v. *pitää*]). Predikaattiverbienkin perusteella saa kuitenkin jonkinlaista suuntaa prosessityyppien sisällöstä.

Tuloksia tarkastellessa on syytä muistaa, että jaottelussa on aina mukana tulkintaa, ja joidenkin prosessien kohdalla myös muunlainen tulkinta olisi varmasti ollut mahdollinen. On varsin tavallista, että prosessit eivät ole prototyyppisiä, vaan ne voisi sijoittaa useampaankin kategoriaan (esim. Shore 2012b: 166). Olen kuitenkin tässä halunnut määritellä prosessit hieman keinotekoisestikin tietyn tyyppin edustajiksi, sillä kokonaiskuva on nähdäkseni helpompi hahmottaa selkeiden lukujen kautta.

4.2.1 Yleiskatsaus verbiprosesseihin

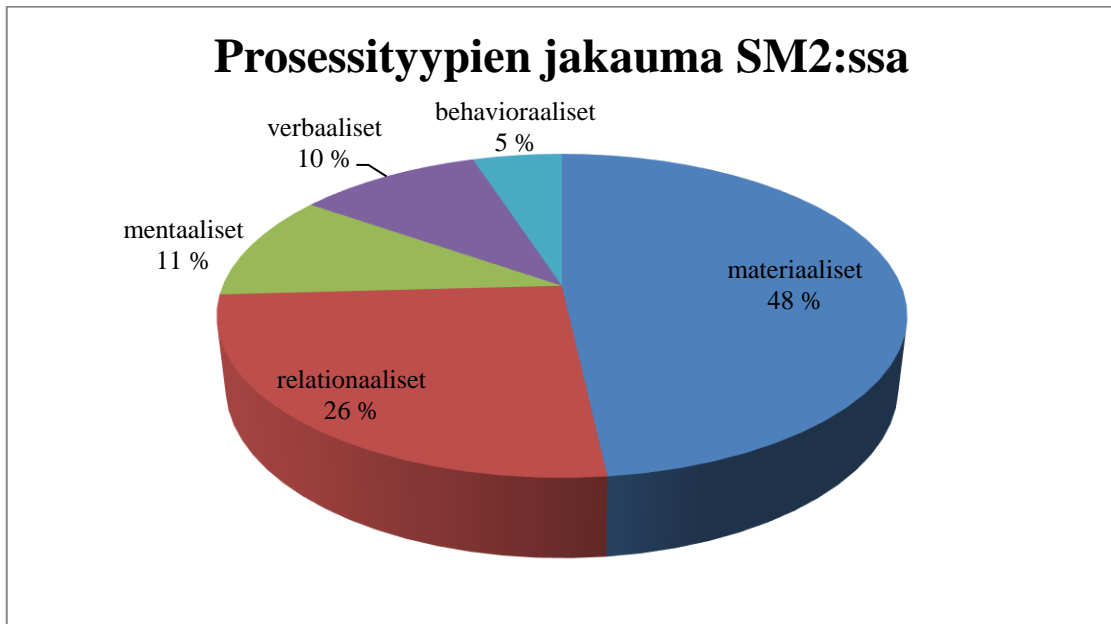
Aineistossani on materiaalisia, mentaalisia, relationaalisia, behavioraalisia ja verbaalisia prosesseja. Materiaaliset prosessit ilmentävät tapahtumista ja tekemistä. Relationaaliset prosessit luovat suhteen kahden olion välille, eli kuvaavat esimerkiksi omistussuhdetta tai sijaintia. Mentaalisilla prosesseilla kuvataan mielensisäistä toimintaa. Behavioraaliset prosessit ilmentävät mielensisäistä toimintaa, joka näkyy ulkoisena toimintana. Verbaaliset prosessit kuvaavat sanomista. (Halliday & Matthiessen 2014: 224–225, 245, 259–60, 301–302.)

Otin mukaan analyysiin kappaleteksteistä sellaiset prosessit, joissa on mukana ihminen tai ihmisiä. Näitä prosesseja on 718, joista Suomen mestari 2:ssa 321 ja Lukumatka jatkuu -kirjassa 397. Prosessien määrät näkyvät kokonaisuudessaan taulukossa 3. Kyseessä on analyysiin mukaan tulevien verbiprosessien kokonaismäärä, joten esimerkiksi sama verbi voi esiintyä useassa prosessissa.

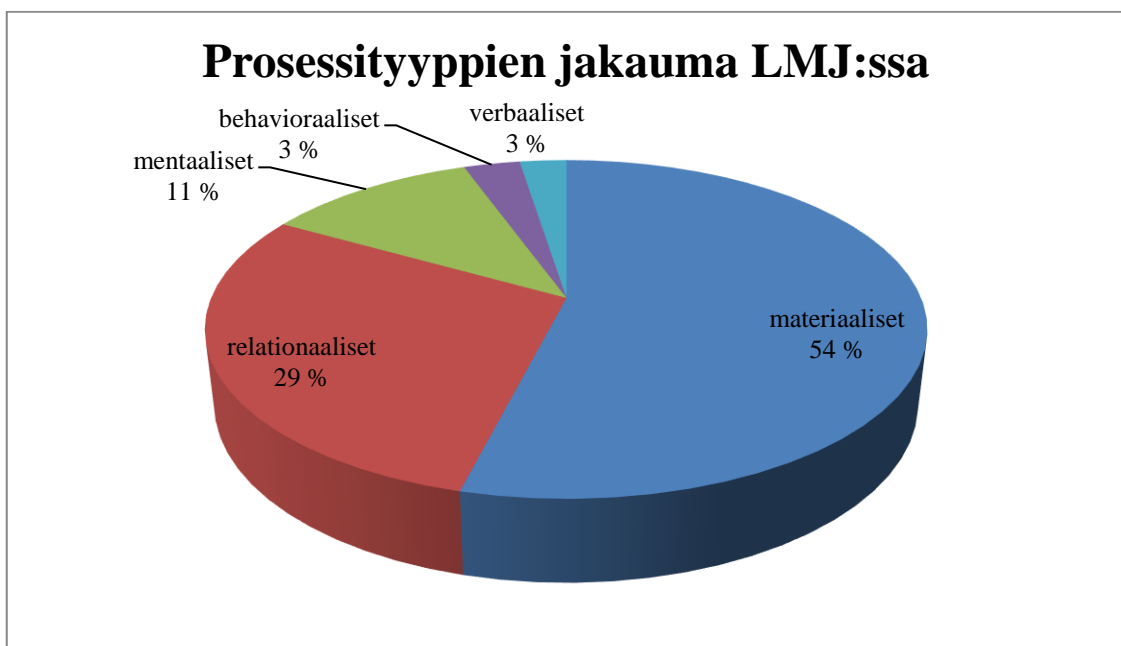
Taulukko 3. Verbiprosessien määrät ja jakauma aineistossa.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ	%
materiaaliset	155	214	369	51,4
relationaaliset	83	116	199	27,7
mentaaliset	34	45	79	11,0
verbaaliset	33	10	43	6,0
behavioraaliset	16	12	28	4,9
YHTEENSÄ	321	397	718	

Pääprosessityyppejä esiintyy selvästi enemmän kuin väliprosessityyppejä. Materiaalisia prosesseja on ehdottomasti eniten, yli puolet kaikista prosesseista (51,4 %) mikä tarkoittaa 369:ä kappaletta. Toiseksi eniten selkeällä erolla on relationaalisia prosesseja, joita on yli neljännes (27,7 %) eli 199 kappaletta. Mentaalisia prosesseja on 11,0 % eli 79 kappaletta. Molempia väliprosessityyppejä esiintyy alle kymmenen prosenttia, verbaalisia 6,0 % (43 kappaletta) ja behavioraalisia 4,9 % (28).

Kuvio 2. Prosessityyppien jakautuminen Suomen mestari 2 -kirjassa.

Kuvio 3. Prosessityyppien jakautuminen Lukumatka jatkuu -kirjassa.

Prosessityyppien kirjakohtainen jakauma näkyy kuvioissa 2 ja 3. Molemmista kirjoista materiaalisia prosesseja on ylivoimaisesti eniten, ja LMJ:ssa ero on vielä jonkin verran suurempi. Samoin relationaaliset prosessit ovat molemmista kirjoista toiseksi yleisimpiä ja niiden osuus molemmista kirjoista on hieman yli neljännes, joskin nekin ovat LMJ:ssa vielä yleisempiä. Materiaaliset ja relationaaliset prosessit kattavatkin LMJ:ssa jopa 83,1 % kaikista prosesseista, kun vastaava luku SM2:ssa on 74,1 %. Kolmatta pääprosessia, mentaalisia prosesseja, on molemmista kirjoista reilu kymmenesosa, SM2:ssa 10,6 % ja LMJ:ssa 11,3 %. Kaksi harvinaisinta prosessityyppiä eivät jakaannu samalla tavoin kirjojen välillä. SM2:ssa harvinaisimpia prosesseja ovat behavioraaliset prosessit, LMJ:ssa puolestaan verbaaliset prosessit. SM2:ssa on verbaalisia prosesseja lähes yhtä paljon kuin mentaalisia, 10,3 %, ja behavioraalisia prosesseja 5,0 %. LMJ:ssa taas behavioraalisia prosesseja on 3 % ja verbaalisia vain 2,5 %. Vaikka kahta kirjaa koskevia tuloksia ei voi tässäkin yleistää, vaikuttaa tämän perusteella siltä, että prosessityyppejä käytetään hyvin samansuuntaisesti alkeistason S2-oppikirjojen kappaleteksteissä.

4.2.2 Materiaaliset prosessit

Aineistossani on ylivoimaisesti eniten materiaalisia prosesseja. Materiaalisilla prosesseilla kuvataan tapahtumista ja tekemistä, joten ne kuvaavat usein konkreettista toimintaa (Halliday & Matthiessen 2014: 224–225).

Materiaalisia prosesseja on aineistossa 369 kappaletta eli yli puolet kaikista prosesseista. Näistä 155 ovat SM2:sta ja 214 LMJ:sta. Prosesseissa esiintyy eri predikaattiverbejä yhteensä 109 kappaletta, mutta 20 yleisintä verbiä (taulukko 4) kattavat merkittävän osan kokonaismäärästä, 62,1 %. Kaikki materiaaliset predikaattiverbit on esitelty liitteessä 1.

Materiaalisissa prosesseissa on toimija (*Actor*), joka käynnistää tapahtuman tai toimii tekijänä. Toimija on usein myös subjekti. (Halliday & Matthiessen 2014: 224–225.) Aineiston materiaalisissa prosesseissa toimija on mies tai miehiä 150 prosessissa, nainen tai useampi 141 prosessissa, sekä nainen että mies 57 prosessissa ja 20 prosessissa toimijan sukupuoli ei ole selvillä tai toimija ei ole elollinen olento, kuten prosessissa *hääauto tuli hakemaan Hannaa ja Pedroa*. Lisäksi on yksi toimijaton kokijalause, *viime yönä [Hannalla] alkoi sitten särkeä päätä* (ks. Shore 1992: 257). Sukupuolijakauma on kokonaisuudessaan melko tasainen, joskin miehiä on hieman enemmän. Tässä kohtaa on kuitenkin merkityksellistä nostaa esiin kirjakohtainen ero. SM2:ssa toimija on mies 69 kertaa ja nainen lähes puolet harvemmin, 35 kertaa. LMJ:ssa

ero on päinvastainen, joskin pienempi: nainen on toimijana 106 ja mies 81 kertaa. Materiaaliset prosessit ovat merkittäviä, kun kerrotaan aktiivisesta toiminnasta, sillä ne ovat tapahtumisesta ja tekemisestä kertovia prosesseja. Tämän perusteella miehet näyttävätkin selkeästi naisia aktiivisempina toimijoina SM2:ssa ja naiset taas miehiä aktiivisempina LMJ:ssa, vaikka koko aineiston tasolla ero ei ole kovin suuri.

Taulukko 4. 20 yleisintä materiaalistien prosessien predikaattiverbiä.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
mennä	11	29	40
tulla	15	11	26
lähteä	9	9	18
ostaa	2	15	17
käydä	8	8	16
tehdä	6	5	11
ottaa	3	7	10
syödä	3	6	9
matkustaa	-	8	8
opiskella	4	4	8
voida	3	5	8
ajaa	1	6	7
ehtiä	2	5	7
kävellä	2	5	7
päästä	6	1	7
täytyä	4	3	7
löytää	5	1	6
odottaa	1	5	6
pitää	2	4	6
lähettää	3	2	5
YHTEENSÄ	90	139	229

Kun tarkastellaan prosesseja, joissa toimijoina on sekä nais- että miespuolisia hahmoja, kyseessä on usein pariskunta tai perhe. Näin on 41 prosessissa 57:stä (esimerkit 4–7).

- 4) Mai: -- Meidän [minun ja mieheni] **täytyy käydä** vielä monessa paikassa. (LMJ)
- 5) Pedro ja Hanna **kävelivät** kirkon käytävää pitkin --. (SM2)
- 6) Kun hääpari **käveli** ulos kirkosta -- (SM2)
- 7) -- **Kävimme** [me Mäkelät] sunnuntiaamuna kaupungilla ja **teimme** monta hyvää ostosta. (SM2)

Pariskunnat siis kuvataan tekemässä aktiivisesti asioita yhdessä, joskin moni näistä prosesseista kuvaa nimenomaan perheen eikä pelkän pariskunnan toimintaa (esimerkki 7). Suuri osa näistä prosesseista kuvaa Mäkelän perhettä, jonka toiminnassa toistuu jo nimeämisen tarkastelussa esiin noussut ajatus perheestä hyvin kiinteänä yksikkönä. Parisuhteen näkökulmasta tämä vaikuttaa ainakin yksittäistapauksena tukevan representaatiota, jonka mukaan parisuhde

on ylipäättään toissijainen siinä vaiheessa, kun perheessä on lapsia. Ei olekaan yhtään materiaalista prosessia, jossa toimijana olisi pelkästään pariskunta ilman lapsia, jos kyseisillä henkilöillä varmasti tiedetään olevan lapsia.

Paikasta toiseen liikkuminen on erittäin tavallista materiaalisille prosesseille, ja aineiston yleisimmät materiaaliset verbit ovatkin *mennä*, *tulla* ja *lähteä* (taulukko 4, esimerkit 8–10). Verbi *matkustaa* esiintyy useaan kertaan LMJ:ssa, muttei kertaakaan SM2:ssa. Myös liikkumisen tapaa saatetaan kuvata, esimerkiksi verbeillä *kävellä* tai *ajaa* (esimerkki 10).

8) Minä, Petri ja Antti **lähdemme** perjantaina töiden jälkeen viikonlopuksi meidän mökille kalastamaan ja saunomaan. (SM2)

9) Matin **täytyy mennä** töihin bussilla. (LMJ)

10) Joskus Jenni **kävelee** tai **tulee** polkupyörällä. (LMJ)

Kun tarkastellaan liikkumisen mahdollista sukupuolittuneisuutta, selviää, että naiset liikkuvat paikasta toiseen useammalla tavalla. Naiset liikkuvat kävellen, pyörällä, autolla, bussilla, raitiovaunulla, junalla, veneellä, laivalla ja lentokoneella, miehet puolestaan kävellen, autolla, moottoripyörällä, bussilla, veneellä ja lentokoneella. Moottoripyöräilijä on stereotyyppisesti juuri mies, mutta toisaalta naisilla on enemmän vaihtoehtoja liikkua paikasta toiseen.

Materiaalisilla prosesseilla ilmaistaan luonnollisesti myös monenlaista muuta toimintaa, kuten ostamista, asumista, syömistä ja opiskelua, eli kattavasti kaikkea, mikä ilmenee jollakin tavalla konkreettisena toimintana (esimerkit 11–13).

11) Pekka **lakaisee** aamulla pihat ja **korjaa** roskat. (LMJ)

12) Marja **harrastaa** liikuntaa. (LMJ)

13) – – muut **käyvät** sillä aikaa ostamassa viereisestä X-marketista ruokaa ja juomaa viikonlopuksi. (SM2)

Materiaalisten prosessien runsauden vuoksi voidaankin sanoa, että lähes kaikkeen kappaleteksteissä tapahtuvaan liittyy ainakin materiaalisia prosesseja. Tämä liittyy kirjan oletettujen käyttäjien taitotasoon: kielenoppimisen alkuvaiheessa todennäköisesti nähdään tärkeimmäksi oppia konkreettisissa, arkisissa tilanteissa toimimista, kuten ostoksilla käyntiä (ks. EVK 2001). Toki kaikissa materiaalisissa prosesseissa tekeminen ei ole välttämättä kovin konkreettista, kuten esimerkissä (12), jossa harrastaminen on habituaalista (ks. VISK § 1501), eikä mitään juuri sillä hetkellä tapahtuvaa toimintaa.

4.2.3 Relationaaliset prosessit

Aineistossa toiseksi yleisimpiä ovat relationaaliset prosessit. Ne luonnehtivat ja identifioivat kohdetta, eli ilmaisevat, että jokin on jotakin, jollakin on jotakin tai jokin on jossakin (Halliday & Matthiessen 2014: 259–260). *Olla*-verbi on hyvin tavallinen, ja aineistossani se onkin predikaattiverbi 147 prosessissa 199:stä, kuten taulukosta 5 käy ilmi. Kaikkia muita verbejä esiintyy huomattavasti vähemmän, korkeintaan 11. Olen tulkinnut relationaalisiksi myös sellaisia materiaalisilta vaikuttavia prosesseja kuin *istua* tapauksissa, joissa nähdäkseni ei ole kyse toiminnasta, vaan jonkin olennon paikkaan sijoittamisesta, esimerkiksi – – *muut istuvat jo autossa odottamassa* – – (SM2).

Taulukko 5. Relationaalisten prosessien predikaattiverbit.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
olla	63	84	147
asua	4	7	11
tarvita	3	6	9
istua	4	3	7
saada	4	3	7
päästä	-	3	3
valmistua	1	2	3
jäädä	2	-	2
odottaa	1	1	2
tulla	1	1	2
täyttää	-	2	2
painaa	-	1	1
pysyä	-	1	1
sopia	-	1	1
viipyä	-	1	1
YHTEENSÄ	83	116	199

Relationaaliset prosessit voidaan jakaa intensiivisiin (*X on Y*, esimerkit 14–15), possessiivisiin (*X:llä on Y*, esimerkit 16–17) ja olosuhteita kuvaaviin (*X on Y:ssä*, esimerkit 18–19). Aineiston relationaalisissa prosesseissa on yleisintä identifioida jonkun olevan jotakin, kuten tehdään esimerkiksi ammatin kertomisen yhteydessä (esimerkki 15). Myös omistuslauseet ovat hyvin yleisiä (esimerkit 16–17). Relationaalisissa prosesseissa työelämä on vahvasti esillä, eli monet prosessit kertovat ammatista ja työpaikasta. Muun muassa näitä prosesseja käsittelen tarkemmin luvussa 4.3.1.

14) Olga Uitto **on** venäläinen nainen. (SM2)

15) Paula **on** parturi-kampaaja. (LMJ)

- 16) -- hänellä **on** suomalainen tyttöystävä Hanna. (SM2)
 17) Leenalla **on** auto. (LMJ)
 18) Pedro **on ollut** samalla suomen kurssilla Olgan ja Alexin kanssa. (SM2)
 19) Minä **olen** töissä päiväkodissa. (LMJ)

Identifioituna, omistajana tai jossakin olijana on mies yhteensä 79 relationaalisessa prosessissa, nainen 75 prosessissa ja molempia 32:ssa. Kahdeksassa prosessissa sukupuoli ei ole tiedossa, ja viidessä prosessissa kyseessä ei ole sukupuolittuva olento, kuten prosessissa *Tämä [haalari] sopii hänelle* (LMJ). Naiset ovat siis hieman miehiä vähemmän esillä. Näen kuitenkin mielekkääksi tarkastella relationaalisia prosesseja jaoteltuna kolmeen kategoriaan: intensiivisiin, possessiivisiin ja olosuhteita kuvaaviin prosesseihin. Kaikkein yleisimpiä ovat intensiiviset prosessit, joskin relationaaliset prosessit jakautuvat erittäin tasaisesti: intensiivisiä prosesseja on 68, possessiivisiä 66 ja olosuhteita kuvaavia 65.

Intensiivisillä relationaalisilla prosesseilla identifioidaan olio tietyksi olioiksi tai olioiden ryhmään kuuluvaksi. Näissä prosesseissa identifioitavana on nainen 27 kertaa, mies 33 kertaa ja molempia yhdessä kolme kertaa. Nais- ja miespuolisten hahmojen esiintyminen yhdessä identifioitavana on siis harvinaista, eikä esimerkiksi pariskuntia juurikaan identifioida yhdessä.

Intensiivisiä relationaalisia prosesseja voidaan käyttää asioiden kuvailuun, mutta aineistossa esiintyy hyvin vähän hahmojen kuvailua ainakaan adjektiivein. Tavallisimmin esiintyvät henkilökohtaiset ominaisuudet ovat kansalaisuus tai ikä (esimerkit 20–23). Ikään liittyvät esiintyvät kerran adjektiivit *nuori* ja *vanha*, joilla kuvataan nuoreksi naispuolista hahmoa ja vanhaksi miespuolista (esimerkit 24–25). Hahmon ulkonäköä kuvataan vain yhdessä prosessissa, jossa kerrotaan naisen olleen kaunis (esimerkki 26). Tämä sopii sinänsä tyypilliseen tapaan kuvailla naista juuri ulkonäön kautta (esim. Mills 2008: 40, 137–140), mutta on kuitenkin yksittäistapaus. Ulkonäön kuvailuksi voidaan toisaalta laskea myös terveystarkastuksen yhteydessä esiintyvät prosessit, joissa kerrotaan miespuolisen hahmon painosta ja pituudesta (esimerkit 27–28). Tässä siis rikotaan oletusta, ettei miehen ulkonäöstä puhuttaisi, mutta toisaalta tilanteessa ei varsinaisesti pyritä kuvailemaan hahmoa. Stereotyyppisesti miespuolisia hahmoja kuvaillaankin ominaisuuksiensa eikä ulkonäkönsä kautta. Tämäkin jää silti hyvin vähäiseksi. Oikeastaan tähän kategoriaan menevät vain esimerkit (29–30). Esimerkki (29) ei edes kuvaa hahmoa laajemmin, vaan vain kyseisessä tilanteessa, vaikka rohkeus sinänsä olisi stereotyyppisesti maskuliiniseen hahmoon liitettävä ominaisuus. Miehen kuvaaminen ujoksi esimerkissä (31) taas rikkoo stereotypiaa siinä mielessä, että ujous voitaisiin todennäköisesti liittää stereotyyppisesti passiiviseen ja alistuvaan naiseen (ks. Cameron 1996: 63–64).

- 20) Hanna **on** suomalainen opiskelija. (SM2)

- 21) Olga Uitto **on** venäläinen nainen. (SM2)
- 22) [Lamia:] **Olin** vasta 18-vuotias! (LMJ)
- 23) Hän [Salihin isä] **oli** jo 89-vuotias. (LMJ)
- 24) Hänen vieressään **istuu** nuori nainen. (LMJ)
- 25) – – koska vanha isäni **oli** sairas. (LMJ)
- 26) Hanna **oli** niin kaunis valkoisessa hääpuvussaan. (SM2)
- 27) Sinä [Jaakko] **olet** normaalipainoinen. (SM2)
- 28) Minä [Jaakko] **olen** 181 cm. (SM2)
- 29) Petri **on** ainoa, joka uskaltaa käydä järvessä uimassa – –. (SM2)
- 30) Simo **on** taitava käsistään. (LMJ)
- 31) [Alex:] – – sillä **olen** itse hieman ujo. (SM2)

Kokonaisuudessaan hahmojen kuvailu rikkookin stereotyyppioita jo olemattomuudellaan, eivätkä kuvauksetkaan erityisemmin tue stereotyyppioita.

Possessiivisilla relationaalisilla prosesseilla kuvataan omistussuhteita. Omistaja on nainen selvästi useammin kuin mies ja toisaalta molempia yhdessä kohtuullisen usein, 12 kertaa. Nainen on omistajana 31 kertaa ja mies vain 17 kertaa. Erityisen kiinnostavia possessiivisissa prosesseissa ovat prosessit, joissa omistus kohdistuu toisiin ihmisiin (esimerkit 32–38). Vaikka toisia ihmisiä ei kirjaimellisesti tietenkään omisteta, on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota näihin tapauksiin.

- 32) Minulla **on** kaksi siskoa ja kolme veljeä. (LMJ)
- 33) Minulla [Sannilla] **on** sisko ja veli. (LMJ)
- 34) – – koska hänellä [Pedrolla] **on** suomalainen tyttöystävä Hanna. (SM2)
- 35) [Safiya:] Minulla **on** pieni vauva. (LMJ)
- 36) Siskolla **on** kaksi lasta. (LMJ)
- 37) Heillä [Olgalla ja Veijolla] **on** yksi lapsi, Julia – – (SM2)
- 38) – – mutta hänellä [veljellä] **ei ole** lapsia. (LMJ)

Pääsääntöisesti omistuslauseilla viitataan perheenjäseniin. Ainoa poikkeus on Pedron esittelytekstistä löytyvä esimerkki (34), jossa Pedron ja Hannan suhteesta kerrotaan omistuslauseella. Vaikka yksittäistapausta ei luonnollisesti voi yleistää, on omistuslauseita kuitenkin päädytty käyttämään niin päin, että mies on omistajan roolissa. Tämä eroaa muista samassa tekstissä tehdyistä valinnoista. Pedron jälkeen esiteltävän Hannan kuvauksessa suhdetta näiden kahden välillä ei mainita suoraan uudelleen. Seuraavaksi esiteltyjen Uittojen yhteydessä puolestaan kerrotaan: *Hän [Olga] on naimisissa Veijon kanssa* (SM2). Tässäkin on siis tilanne, jossa parisuhteen osapuoli esitellään toisen kautta, mutta rakenne ei ole omistusrakenne, vaan luo selkeästi tasa-arvoisemman vaikutelman sanan *kanssa* käytöllä. Kummassakin tapauksessa olisi mahdollista käyttää toista rakennetta, mutta silti omistusta käytetään vain miehen omistuksessa naisen.

Aineistossa on kaksi possessiivista prosessia, joissa naisella on lapsi tai lapsia (esimerkit 35–36), sekä yksi, jossa pariskunnalla on lapsi (esimerkki 37). Miehen perheellisyyttä ei

ilmaista ainakaan possessiivisella prosessilla. Näiden tapausten kautta luodaan kuvaa, jonka mukaan lapset ovat joko naisen tai pariskunnan ”omaisuutta”, mutta eivät miehen yksin.

Olosuhteita kuvaavilla relationaalisilla prosesseilla tavallisesti sijoitetaan olio johonkin tilaan. Mies sijoitetaan jonnekin selvästi useammin kuin nainen. Mies on jossakin 29 kertaa, nainen 17 kertaa ja molemmat 17 kertaa. Näissä prosesseissa ollaan yleisesti koulussa, töissä tai jossakin vapaa-ajalla, minkä lisäksi ollaan kaksi kertaa naimisissa eli ”avioliiton instituutiossa” (ks. Shore 1992: 245). Näistä tapauksista toisessa tunnetaan molemmat osapuolet (*[Olga] on naimisissa Veijon kanssa [SM2]*), mutta toisessa miespuolisen hahmon kumppanista ei kerrota mitään (*Veli on naimisissa – – [LMJ]*). Prosessit, joissa on sekä nais- että miespuolisia hahmoja, ovat siis yleisiä relationaalisissa olosuhteita kuvaavissa prosesseissa, jopa yhtä yleisiä kuin pelkän naisen sijoittaminen johonkin.

Relationaalisista prosesseista on syytä nostaa esiin hieman laajempi esimerkki (39), joka sisältää sekä possessiivisia että yhden olosuhteita kuvaan prosessin. Yhtä hahmoa kuvailevassa tekstissä kerrotaan hänen perheenjäsenistään muun muassa:

39) Minulla **on** sisko ja veli. Siskolla **on** kaksi lasta. Veli **on** naimisissa, mutta hänellä **ei ole** lapsia. (LMJ)

Esimerkissä (39) hahmottuu käsitys siitä, miten naimisissa olo ja lapset liittyvät kiinteästi toisiinsa. Epäsymmetrisesti veljestä kerrotaan sekä parisuhteesta että lapsettomuudesta, mutta sisaresta vain tämän olevan kahden lapsen äiti. Veljestä kertovasta virkkeestä voidaan nähdä ajattelutapa, jonka mukaan naimisissa olevilla ihmisillä on oletusarvoisesti lapsia, ja poikkeukset on mainittava erikseen. Tätä tukee esimerkissä (39) käytetty rinnastuskonjunktio *mutta*, joka ilmaisee jonkinlaista vastakohtaa tai rajoitusta (KS s.v. *mutta*). Sana *mutta* ilmaisee tässä kohdalla, kuinka henkilöltä puuttuu jotakin, mitä avioliitton lähtökohtaisesti kuuluisi. Vastaavasti sisaresta kertova virke voidaan tulkita niin, että jos henkilöllä on lapsia, on hän niin ilmiselvästi naimisissa, ettei asiaa ole edes tarpeen mainita. Toisaalta voidaan ajatella, että tilanteessa yritetään peitellä sisaren parisuhdetta tai sen puutetta. Jos sisar olisikin esimerkiksi yksinhuoltaja tai avoliitossa, voitaisiin tässä pyrkiä häivyttämään tilannetta.

Kaiken kaikkiaan relationaalisissa prosesseissa mies identifioidaan joksikin tai sijoitetaan jonnekin useammin kuin nainen, mutta nainen on useammin omistajana. Tämän perusteella naisilla on valtaa ainakin omistajina. Pariskunnat eivät juuri esiinny identifioitavina yhdessä, mutta ovat kuitenkin melko usein omistajina tai yhdessä jossakin paikassa. Usein tämä kuitenkin tarkoittaa käytännössä enemmän perhettä kuin pariskuntaa.

4.2.4 Mentaaliset prosessit

Mentaalisia prosesseja on aineistossa kolmanneksi eniten. Mentaaliset prosessit kuvaavat mielensisäistä toimintaa ja niissä kaikissa esiintyy verbin lisäksi ainakin yksi tietoinen olento, aistija (*Senser*) (Halliday & Matthiessen 2014: 245, 249). Aineiston yleisimmät mentaaliset predikaattiverbit ovat *haluta*, *tietää*, *nähdä* ja *pitää*. Yleisimpiäkin mentaalisia verbejä esiintyy kuitenkin alle kymmenen (ks. taulukko 6). Suurin osa verbeistä esiintyy aineistossa vain kerran, ja vain yhdeksän löytyy molemmista kirjoista.

Mentaalisia prosesseja on kokonaisuudessaan 79 kappaletta. Miehiä ja naisia esiintyy aistijana saman verran, molempia 32 kertaa. Molempia yhdessä on tekijöinä 14 kertaa, ja yhdessä tapauksessa aistijan sukupuoli ei ole selvillä.

Mentaaliset prosessit voivat olla havainnoivia (*hän näki auton*), kognitiivisia (*hän tuntee sen auton*), toivottavuutta ilmaisevia (*hän haluaa auton*) tai emotionaalisia (*hän pitää siitä autosta*). Nämä tyypit tosin eivät ole selvärajaisia. (Halliday & Matthiessen 2014: 256.) Aineiston 79 mentaalisesista prosessista 36 on kognitiivisia, 21 emotionaalisia, 17 toivottavuutta ilmaisevia ja viisi havainnoivia. Havainnoivia prosesseja on niin vähän, ettei niistä voi päätellä kovinkaan paljon, mutta muista kolmesta tyypistä on mielekästä nostaa esiin joitakin yksityiskohtia.

Kognitiivisiin prosesseihin kuuluu muun muassa muistaminen ja tietäminen (Halliday & Matthiessen 2014: 257). Muistamiseen, ja toisaalta unohtamiseen, liittyvät verbit ovat melko tavallisia LMJ:ssa (esimerkit 40–42). Sen sijaan SM2:n mentaalisesissa prosesseissa niitä ei esiinny.

40) Näin Samir **muistelee** aikaa, kun hän tuli Suomeen. (LMJ)

41) Kaikki [maahanmuuttajat] **muistivat** jotakin tärkeää, mitä tapahtui vuonna 2010. (LMJ)

42) Kun vauva syntyi, **unohdin** pahoinvoinnin. (LMJ)

Muistaminen on yllättäen usein toimintaa, jossa tekijöitä on enemmän kuin yksi. Lähes puolessa mentaalisesista prosesseista, joista tekijöissä on sekä miehiä että naisia, puhutaan muistamisesta tai unohtamisesta. Tämä liittyy vahvasti siihen, että muistamiseen keskittyvissä kappaleissa haastatellaan joukkoa maahanmuuttajia, jotka joissakin tapauksissa niputetaan yhdeksi tekijäksi (esimerkki 41). Muistelijana ei kuitenkaan koskaan ole varsinaisesti pariskuntaa, jonka molemmat osapuolet olisivat mukana muistelemassa, mutta me-puheen kautta jompikumpi pariskunnasta saattaa muistella tapahtumia molempien näkökulmasta esimerkiksi: *Sunnuntaina-kaan urheileminen ei Hannasta tuntunut hyvältä idealta, joten kävimme aamupäivällä pitkästä aikaa kirpputorilla* (SM2).

Taulukko 6. Mentaalisten prosessien predikaattiverbit.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
haluta	2	7	9
tietää	1	4	5
nähdä	1	3	4
pitää	3	1	4
muistaa	-	3	3
päättää	3	-	3
unohtaa	-	3	3
viihtyä	3	-	3
huomata	2	1	3
jaksaa	2	1	3
oppia	2	1	3
tutustua	2	1	3
laskea	-	2	2
muistella	-	2	2
olla	-	2	2
pelätä	1	1	2
tarkistaa	-	2	2
aikoa	1	-	1
ajatella	-	1	1
alkaa	1	-	1
ihastua	1	-	1
katua	-	1	1
kuulla	-	1	1
keksiä	1	-	1
luovuttaa	1	-	1
luulla	1	-	1
odottaa	-	1	1
osata	-	1	1
päytyä	1	-	1
rakastaa	-	1	1
saada	1	-	1
sopia	1	-	1
tuntua	1	-	1
tykätä	-	1	1
uskaltaa	1	-	1
uskoa	-	1	1
valita	1	-	1
verrata	-	1	1
ymmärtää	-	1	1
yrittää	-	1	1
YHTEENSÄ	34	45	79

Kognitiivisissa prosesseissa myös tietäminen esiintyy useita kertoja. *Tietää*-verbi esiintyy prosesseissa viisi kertaa (esimerkit 43–47):

- 43) Tuija **tietää**, missä on uusi, iso kirppis. (LMJ)
 44) Minä [Samir] **tiesin**, että Suomessa on kylmä –—. (LMJ)
 45) Sara **tietää**, että Suomessa keiton jälkiruoka on pannukakku, eli pannari. (LMJ)
 46) Koulu on uusi, **eikä** Said **tiedä**, mihin pitää mennä. (LMJ)
 47) ”Miksi tuo kellarin ikkuna on auki?” ”**En** minä [Lauri] **tiedä**. Outoa.” (SM2)

Kiinnostavaa on, että molemmat prosessit, joissa aistija on nainen, kertovat naisen nimenomaan tietävän asioita. Sen sijaan kolmesta miestekijäisestä prosessista vain yksi on myönteinen ja kaksi muuta kieltomuodossa. *Tietää*-verbin saama täydennys esitetään varmasti totena (tai vaihtoehtoisesti epätotena) (VISK § 1561). Esimerkeissä *tietää*-verbin täydennykset ovat hyvin erilaisia, sillä esimerkin (43) mainitseman kirpputorin sijainti luultavasti on kiistaton fakta ja samoin esimerkin (44) väitettä Suomen kylmyydestä voidaan pitää maailmanlaajuisesti katsottuna perusteltuna. Sen sijaan esimerkin (45) väite ei välttämättä ole kovin laajasti jaettu, mutta silti se esitetään varmana tietona. Harvojen tapausten perusteella siis naiset esitetään tietävinä useammin kuin miehet, mutta toisaalta tietäminen kohdistuu stereotyyppisesti naisille tyypillisille elämänalueille, leipomiseen ja ostoksilla käyntiin.

Emotionaalsiin prosesseihin kuuluvat esimerkiksi pitäminen ja pelkääminen. Näissä prosesseissa aistija on mies 11 kertaa, nainen seitsemän kertaa ja molemmat kolme kertaa. Ainaakaan tässä kohdassa aineisto ei noudata stereotyyppistä ajattelua, jonka mukaan naisten pitäisi olla tunteellisia toisin kuin miesten (esim. Hyypä 1995: 16; Mills 2008: 130). Toisaalta esimerkiksi *uskaltaa käydä järvessä uimassa* ei varsinaisesti ole kovin tunteellinen prosessi, vaikka se ilmaiseekin suhtautumista johonkin.

- 48) Marja: Mistä sinä **pidät** eniten? (LMJ)
 49) Minäkin [Olga] **pidän** kirpputorilla käymisestä, mutta viime kerrasta on jo kauan (SM2)
 50) Minä [Marja] **rakastan** liikuntaa! (LMJ)
 51) Jesse **tykkää** myös sukeltaa. (LMJ)
 52) [Alex] – – **ihastuin** erityisesti suomalaisen luontoon: järviin, metsiin ja eri vuodenaikoihin. (SM2)

Pitää on aineistossa tavallisin emotionaalinen verbi, minkä lisäksi esiintyvät kerran *rakastaa*, *tykkätä* ja *ihastua* (esimerkit 48–52). Tunnepitoinen suhtautuminen on siis tavallista, mutta ei yllättäen juuri kohdistu muihin ihmisiin. 75 mentaalista prosessista 22 ilmaisee emotionaalista suhtautumista johonkin, mutta ilmiö, johon tunteet kohdistuvat, on asia tai toimintaa, kuten oma työ, harrastus tai suomalainen luonto. Varsinaisesti ilmiönä on ihmisiä vain prosesseissa *Pidin myös suomalaisista ihmisistä, koska he ovat niin rauhallisia ja luotettavia* (SM2),

ja tässäkin kyseessä ovat geneerisesti kaikki suomalaiset. Vaikka esimerkiksi perheenjäsenet ovat laajasti esillä aineistossa, ainoa suoraan perheenjäseniin liittyvä emotionaalinen prosessi on *Pelkäsin, mutta onneksi isä parani* (LMJ).

Toivottavuutta ilmaisevissa prosesseissa *haluta* on tavallinen verbi (esimerkit 53–58), joka esiintyy indikatiivin lisäksi konditionaalissa (esimerkit 53–54):

- 53) Voi, minä [Mai] **haluaisin** tulla katsomaan sinun vauvaa, mutta minun mies odottaa autossa parkkipaikalla. (LMJ)
 54) Lisäksi Liisa **haluaisi** ostaa sitruunoita, mutta niitä torilla ei ole. (LMJ)
 55) Pranee: – – Minä **en halunnut** muuttaa Suomeen, mutta mieheni työt jatkuivat Suomessa. (LMJ)
 56) Kun äiti ja sisko tulivat Suomeen, [minä Ali] **halusin** auttaa heitä. Mutta en ehtinyt, koska olin töissä. (LMJ)
 57) Jari **haluaa** myös kaataa saunan vierestä pari vanhaa kuusta, koska ne varjostavat pihaa. (SM2)
 58) Eilen Lauri ja Kalle **halusivat** mennä veneretkelle. (SM2)

Aineiston mentaalisisä, ja siten luonnollisesti myös toivottavuutta ilmaisevissa, prosesseissa yleisin predikaattiverbi on *haluta*. Aina jos *haluta*-verbi esiintyy konditionaalimuodossa, kyseessä on lause, jossa tekijä on nainen. VISK:n (s.v. *konditionaali*) määritelmän mukaan konditionaali ”ilmaisee suunniteltua, ennustettua tai kuviteltua asiaintilaa”, joka on puhujan tahdosta tai mielikuvituksesta riippuvainen. Kuitenkin aineistossa esiintyy kaksi tapausta, joissa mies estää naista saavuttamasta haluamaansa (esimerkit 53, 55). Mai ei voi mennä katsomaan vauvaa, koska hänen miehensä odottaa autossa. Pranee ei olisi halunnut muuttaa Suomeen, eli olisi halunnut jäädä Thaimaahan, mutta miehen elämäntilanne esti toimimasta oman halun mukaan. Kummassakaan tapauksessa mies ei ole läsnä tilanteessa, eli toisaalta hänestä on tehty tilanteessa hyvin näkymätön, mutta toisaalta miehen olemassaolo kuitenkin määrittelee, miten tilanteessa toimitaan. Aineistosta ei löydy lauseita, joissa nainen estää miestä saavuttamasta haluamaansa.

Nais- ja miespuoliset hahmot ovat kokonaisuudessaan hyvin tasaisesti edustettuina mentaalisisä prosesseissa, ja stereotyyppioita rikkovaksi voidaan katsoa erityisesti emotionaaliset verbit, joissa mies on aistijana naista useammin. Mentaaliset prosessit ovat aineiston ainoita prosesseja, joissa miespuoliset hahmot eivät ole naispuolisia enemmän esillä.

4.2.5 Verbaaliset prosessit

Verbaalisia prosesseja on aiheistossani toiseksi vähiten, 43 kappaletta. Verbaaliset prosessit ilmentävät sanomista. Kaikissa verbaalisissa prosesseissa on mukana sanoja (*Sayer*), minkä lisäksi niissä voi olla esimerkiksi vastaanottaja tai sanomisen sisältö. (Halliday & Matthiessen 2014: 302–303.) *Sanoa*-verbi on tyypillinen verbaalisille prosesseille ja se onkin yleisin

verbaalinen predikaattiverbi myös tässä aineistossa. *Sanoa*-verbin lisäksi enemmän kuin kahdesti aineistossa esiintyvät verbit *kysyä*, *puhua* ja *pyytää*. Moni verbi esiintyy koko aineistossa vain kerran (taulukko 7).

Taulukko 7. Verbaalisten prosessien predikaattiverbit.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
sanoa	9	2	11
kysyä	4	2	6
puhua	4	1	5
pyytää	3	-	3
ilmoittaa	1	1	2
kertoa	2	-	2
kirjoittaa	1	1	2
kiittää	-	1	1
kutsua	1	-	1
käyttää	1	-	1
neuvoa	1	-	1
onnitella	1	-	1
saada	-	1	1
selittää	1	-	1
sopia	1	-	1
suostua	1	-	1
todeta	1	-	1
toivottaa	-	1	1
vastata	1	-	1
YHTEENSÄ	33	10	43

Verbaalisten prosessien kokonaismäärien ero kirjojen välillä on huomattava: SM2:ssa verbaalisia prosesseja on 33 ja LMJ:ssa vain 10. Tämä selittyy ainakin osittain kirjojen erilaisilla ilmaisutavoilla, sillä LMJ käyttää paljon ikään kuin näytelmän käsikirjoituksen muotoon kirjoitettuja dialogeja, joissa kerrotaan henkilön nimi ja perään on kirjoitettu se, mitä henkilö sanoo. Lisäksi yhdessä kappaleessa on käytetty puhekuplia. Periaatteessa puhumista siis tapahtuu enemmän kuin mitä verbaalisten prosessien perusteella näyttää. Varsinaisen verbaalisen prosessin puuttuessa analyysiin jää kuitenkin vain sanomisen sisältöä kuvaava lause, joka voi olla mitä tahansa prosessityyppiä.

Sanojana, eli verbin lisäksi ainoana pakollisena osana verbaalisessa prosessissa, on mies 22 kertaa ja nainen tai naisia vain 10 kertaa. Sanojana on sekä mies- että naispuolisia hahmoja kolme kertaa, ja sanojan sukupuoli ei ole selvillä kahdeksassa tapauksessa. Aineistossa mies on siis äänessä selvästi naista useammin. Verbaaliset prosessit siis toisaalta vahvistavat kuvaa miesten näkyvämmästä asemasta, mutta toisaalta rikkovat stereotyyppistä käsitystä puheliaista,

juoruilevista naisista (ks. Cameron 1986: 33). Kirjakohtaisesti on syytä myös kiinnittää huomiota erityisesti puhujien sukupuolijakaumaan SM2:ssa, sillä sen verbaalisissa prosesseissa sanoja on mies peräti 20 tapauksessa ja nainen vain kuudessa. Miesten äänet siis kuuluvat selvästi naisten ääniä enemmän. LMJ:ssa ero tosin on toisin päin, mutta verbaalisten prosessien vähyyden vuoksi ero on pieni: naispuolisia sanojia on neljä siinä missä miespuolisia kaksi.

Sanojana on pääsääntöisesti vain yksi henkilö, mutta tästäkin on pari poikkeusta. Kolmessa tapauksessa sanojina ovat sekä nainen että mies. Yhdessä prosessissa puhujina ovat *bestman ja kaaso* sekä yhdessä *vieraat*. Kolmannessa prosessissa kyseessä on kuvaus heteropariskunnan häistä, joiden vihkimisen loppua kuvaillaan: *Sitten molemmat [Hanna ja Pedro] sanoivat "Tahdon"* (SM2). Nainen ja mies ovat siis yhdessä puhujina tilanteessa, johon kuuluu juridinen yhteen sitoutuminen. Pariskunnan lisäksi myös naispuoliset ystävykset saattavat puhua kuin yhtenä olentona: *Otetaan nämä haalarit, naiset sanovat. – – Hei hei ja kiitos, Tuija ja Laila sanovat ja lähtevät lasten kanssa ulos* (LMJ). Kahta miestä ei esiinny puhumassa vastavasti kuin yhdestä suusta.

Koska verbaalisia prosesseja on muutenkin varsin vähän, on vain harvoja (10 kpl) prosesseja, joissa käy ilmi, kenelle puhe on osoitettu. Näistä harvoista välittyi kuitenkin kuva, että tiettyä sukupuolta olevat henkilöt puhuvat lähinnä keskenään (esimerkit 59–60).

59) Hän [Olga] **pyytää** ystäväänsä Pirkkoa lähtemään mukaan. (SM2)

60) ja Pedro **oli kysynyt** Alexia bestmaniksi. (SM2)

Nainen puhuu naiselle neljä kertaa ja mies miehelle kolme kertaa, mutta vain yhdessä prosessissa mies puhuu naiselle, ja päinvastaista prosessia ei ole. Tämä luo kuvaa siitä, että naiset juttelevat vain keskenään ja miehet keskenään. Kiinnostavaa on, että vain yhdessä prosessissa pariskunnan toinen osapuoli puhuu toiselle: – – *Pedro oli polvistunut Hannan eteen ja kysynyt, menisikö Hanna hänen kanssaan naimisiin* (SM2). Verbaalisissa prosesseissa parisuhde ei siis suoraan ole juurikaan läsnä, vaikka epäsuorasti useampikin prosessi liittyy esimerkiksi häihin. Tällöin kuitenkin saatetaan puhua esimerkiksi ystävän pyytämisestä kaasoksi tai bestmaniksi (esimerkki 60).

4.2.6 Behavioraaliset prosessit

Behavioraalisia prosesseja on aineistossa vähiten, yhteensä 28 kappaletta. Behavioraaliset prosessit ilmentävät mielensisäistä toimintaa, joka näkyy ulkoisena toimintana (Halliday & Matthiessen 2014: 301). Behavioraaliset prosessit ovat kaikkein haastavimmin eroteltavia muista

prosessityypeistä, sillä niillä ei ole niinkään selkeitä omia piirteitä, vaan ne yhdistelevät materiaalisia ja mentaalisia piirteitä. Behavioraalisissa prosesseissa käyttäytyjä on tyypillisesti tietoinen olento, kuten mentaalisissa prosesseissa, mutta kieliopillisesti prosessit muistuttavat enemmän materiaalisia, tekemisestä kertovia prosesseja. (Halliday & Matthiessen 2014: 301–302.)

Taulukko 8. Behavioraalisten prosessien predikaattiverbit.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
katsoa	4	3	7
jutella	2	1	3
nukkua	2	1	3
herätä	1	1	2
keskeyttää	1	1	2
nauraa	-	2	2
pitää	2	-	2
hengittää	-	1	1
huudahtaa	1	-	1
kertoa	-	1	1
keskustella	-	1	1
kuunnella	1	-	1
naureskella	1	-	1
olla	1	-	1
YHTEENSÄ	16	12	28

Koska behavioraalisia prosesseja on aineistossa hyvin vähän, ei samoja verbejä esiinny kovinkaan montaa kertaa (taulukko 8). Aineiston yleisen behavioraalisten prosessien predikaattiverbi, *katsoa*, esiintyy seitsemän kertaa. Sen lisäksi enemmän kuin kaksi kertaa esiintyvät vain *jutella* ja *nukkua*. Vain viisi verbiä löytyy kummankin kirjan behavioraalisista prosesseista.

Aineistoni behavioraalisissa prosesseissa käyttäytyjä on mies tai useampi 11 prosessissa ja nainen tai naisia 10:ssä. Molempia on käyttäytyjinä neljä kertaa ja kolmessa prosessissa käyttäytyjän sukupuoli ei selviä. Naiset ja miehet ovat siis käyttäytyjinä suunnilleen saman verran. Jonkinlaista puhetilannetta kuvaavissa prosesseissa käyttäytyjä on mies tai miehiä viidessä ja nainen tai naisia neljässä prosessissa.

61) – – miehet istuvat laiturilla ja **juttelevat**. (LMJ)

62) Työkaverit **juttelevat**, mitä he tekevät ja mitä he eivät tee. (LMJ)

Näissä prosesseissa hahmottuu sama linja kuin verbaalisissa prosesseissa (ks. luku 4.2.5), eli tiettyä sukupuolta olevat keskustelelevat lähinnä keskenään (esimerkki 61). Selkeän poikkeuksen

tästä tekee vain yksi prosessi (esimerkki 62), jossa keskustelijat ovat työkavereita, joissa on sekä miehiä että naisia.

4.3 S2-oppikirjojen diskurssit

Tässä luvussa tarkastelen aineiston sukupuolen ja parisuhteen representaatioita sen kautta, mitä diskursseja kappaleteksteistä nousee esiin. Tässä alaluvussa korostuu sekä diskurssintutkimuksen että SF-teorian käsitys kielestä kontekstisidonnaisena (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 11–14; Halliday & Mathiessen 2013: 27–29, 32), sillä tarkastelen aiempia analyysilukuja selkeämmin sanaa tai lausetta laajempiakin kokonaisuuksia. Hyödynnän edelleen myös sekä nimeämistä että verbiprosesseja, mutta nyt kytken ne laajempaan viitekehykseen. Tämä tapahtuu nostamalla esiin aineistosta diskursseja, eli toistuvia tiettyyn aihepiiriin liittyviä kuvauksia, jotka rakentavat oppikirjojen välittämää näkemystä maailmasta. Olen päättänyt määrittelemään diskurssit juuri näiksi sillä perusteella, että ne nousivat esiin molemmissa kirjoissa ja toisaalta siten, että niistä nousee esiin analyysini kannalta merkityksellistä tietoa. Juuri nämä diskurssit eivät välttämättä olisi ainoa tapa jaotella aineistoa, mutta itse olen tulkinnut ne toistuviksi ja siten olennaisiksi. Olisi ollut mahdollista esimerkiksi jakaa opiskelu- ja työskentelydiskurssi kahdeksi eri diskurssiksi, mutta nämä aihepiirit liittyvät aineistossa toisiinsa siinä määrin kiinteästi, että analyysiin olisi helposti syntynyt toistoa. Toisaalta aineistosta olisi voinut nostaa esiin esimerkiksi Suomi-diskurssin, josta ei kuitenkaan olisi ollut sukupuolen ja parisuhteen representaation kannalta nähdäkseni merkittävästi hyötyä.

4.3.1 Opiskelu- ja työskentelydiskurssi

Molemmissa kirjoissa puhutaan paljon opiskelusta ja työskentelystä, ja näin nimitänkin ensimmäistä esiin nousevaa diskurssia opiskelu- ja työskentelydiskurssiksi. Nämä voisivat olla myös kaksi erillistä diskurssia, mutta aiheet lomittuvat tiiviisti, sillä usein molemmat ovat esillä, kun kuvaillaan hahmojen elämää.

Naispuoliset hahmot opiskelevat miespuolisia useammin, kun lasketaan hahmot, joiden kuvataan joko opiskelevat parhaillaan tai opiskelleen aiemmin. Tällöin naispuolisia opiskelijoita on 18 ja miespuolisia 13 (tai vain 12, jos samanniminen hahmo on sama henkilö, mitä ei voi tietää kontekstista varmasti).

Monen opiskelevan hahmon kohdalla lukijalle ei kerrota, mitä kyseinen hahmo tarkalleen opiskelee. Sekä nais- että miespuolisten hahmojen saatetaan viitata yleisesti menevän kouluun tai opiskelevan, eikä koulutuksesta kerrota sen tarkemmin. Tähän liittyen esiintyy epäsymmetria Hannan ja Pedron esittelyteksteissä. Pedro esitellään sanoilla *Pedro on brasilialainen opiskelija*, ja sitten siirrytään kertomaan hänen Suomessa asumisestaan. Hanna puolestaan esitellään: *Hanna on suomalainen opiskelija. Hän opiskelee yliopistossa* – –, eli Hannan kohdalla on jostain syystä nähty olennaiseksi täsmentää koulutusasteen tasolla, missä hän opiskelee.

Kun mainitaan, missä opiskelu tapahtuu, naiset representoidaan joko yliopisto-opiskelijoiksi tai suomea kursseilla opiskeleviksi maahanmuuttajiksi (esimerkit 63–64). Miespuolisten hahmojen puolestaan mainitaan olevan tai olleen kielikurssilla, ammattikoulussa ja ammattikorkeakoulussa (esimerkki 65), mutta ei yliopistossa. Lisäksi vain miesten kohdalla mainitaan koulusta valmistuminen (esimerkit 65–66). Naispuoliset hahmot kuvataan siis toisaalta miehiä korkeammin kouluttautuvina, mutta toisaalta miehet opiskelevat monipuolisemmin.

63) Minä olen Sanni Lehto. – – Opiskelen yliopistossa venäjää ja englantia. Minusta tulee tulkki. (LMJ)

64) He [Safiya ja Mai] opiskelivat samalla suomen kielen kurssilla kaksi vuotta sitten. (LMJ)

65) [Alex:] Koulun jälkeen menin ensin ammattikouluun. Valmistuin sieltä automekaanikoksi – –. Sitten pääsin ammattikorkeakouluun opiskelemaan tietoliikennetekniikkaa. – – Sen jälkeen olen opiskellut suomea erilaisilla iltakursseilla. (SM2)

66) – – veli valmistui sairaanhoitajaksi. (LMJ)

Vaikka naiset kuvataan miehiä korkeammin kouluttautuvina, yksittäistapauksessa mies on toiminut esteenä naisen opiskelulle. Esimerkissä (67) mies kertoo, että on estänyt – tai ei ainakaan ole kannustanut – vaimonsa opiskelua. Vaimon mielipide ei käy tekstistä ilmi, minkä lisäksi hänet esitellään vain nimettömänä miehen kautta, mikä jättää kokonaisuudessaan vaikutelman vaimon elämää hallitsevasta miehestä.

67) Vaimoni **ei mennyt** kielikurssille, koska hän hoiti lapsia kotona. Ajattelin, että vaimo ei tarvinnut suomen kieltä. (LMJ)

Opinnoissa tapaaminen on ainoa kanava, jonka kautta naisten ja miesten kerrotaan tutustuneen toisiinsa (esimerkki 68). Pariskunnista ei lähtökohtaisesti kerrota, missä he ovat tutustuneet. Uusiin, eri sukupuolta oleviin ihmisiin tutustumiselle esitetään siis hyväksyttäväksi syyksi vain opintojen yhteydessä tapaaminen.

68) – – hän [Alex] on opiskellut suomea samalla kurssilla kuin Olga ja Pedro. (SM2)

Ihmisten ammateista ja työstä kertominen on tavallista molemmissa kirjoissa. Näistä asioista kerrotaan erilaisilla prosesseilla. On esimerkiksi tavallista kertoa henkilön ammatti. Tähän käytetään pääsääntöisesti intensiivistä relationaalista prosessia ($X = Y$), joka on rakenteeltaan *subjekti + olla-verbi yksikön 3. persoonassa + ammattinimike*, esimerkiksi *Lauri Mäkelä on arkkitehti*.

Taulukko 9. Kappaleteksteissä esiintyvät ammattinimikkeet.

	Nainen	Mies	Sukupuoli ei selvillä
arkkitehti		1	
automekaanikko		1	
bussikuski/kuljettaja		2	
huoltomies		1	
kapteeni		1	
lehdenjakaja		1	
leipuri	1		
lääkäri	1	1	
myyjä		1	1
opas			1
opettaja	1		
opiskelija	3	1	1
parturi-kampaaja	1		
projektipäällikkö			1
putkimies		1	
rakennusmies		1	
sairaanhoitaja	1	1	
sihteeri	1		
siivooja	1		
työterveyshoitaja	1		
vahtimestari		1	
virkaileija			1
Yht.	11	14	5

Kirjoissa mainitaan yhteensä 30 ihmisen ammatit, jotka näkyvät taulukossa 9². Naisen ammatti mainitaan yhteensä 11 kertaa ja miehen ammatti 14 kertaa. Eri ammattinimikkeitä on naisilla yhdeksän ja miehillä 13. Joissain tilanteessa olen päätellyt ammatinharjoittajan sukupuolen kuvan perusteella, ja viidessä tapauksessa sukupuoli ei ole mitenkään pääteltävissä. Kun tarkastellaan mainittujen ammattinimikkeiden sukupuolijakaumaa, miehet ovat siis hieman naisia

²Lukumatka jatkuu -kirjassa mainitaan näiden lisäksi vielä *lähihoitaja* virkkeessä *Ammattikoulusta voi valmistua mm. automekaanikoksi, rakennusmieheksi, lähihoitajaksi tai parturi-kampaajaksi*. En kuitenkaan ole ottanut sitä mukaan analyysiin, sillä se esiintyy yleisellä tasolla, eikä viittaa tiettyyn henkilöön (muut mainitut ammatit esiintyvät aineistossa myös selvästi henkilöviitteisinä).

enemmän esillä. Lisäksi ammatit ovat melko selkeästi jakaantuneet naisten ja miesten ammatteihin, sillä pääsääntöisesti tietyssä ammatissa on vain tietyn sukupuolen edustajia. Moni ammatti tosin mainitaan vain kerran. Sekä naisia että miehiä on vain ammateissa *lääkäri*, *sairaanhoitaja* ja *opiskelija*. Aiemmin miespuolisten hahmojen ammatteja on lueteltu oppikirjoissa huomattavasti enemmän kuin naispuolisten (Gordon & Lahelma 1995: 183; Salmu 2002: 52–56). Omassa aineistossani ero on samansuuntainen, joskaan ei kovinkaan suuri. Lisäksi tilanne muuttuu, jos ammatin kertomiseksi katsotaan myös ne relationaaliset lauseet, joissa kerrotaan naispuolisen hahmon työpaikasta mainitsematta varsinaista ammattia (esimerkit 69–71). Jos nämä huomioidaan mainittuina ammatteina, naisten ammatteja mainitaan yhtä paljon kuin miesten.

69) Tuula Mäkelä on töissä pankissa. (SM2)

70) Hanna – – on myös töissä kaupassa. (SM2)

71) Minä [Mai] olen töissä päiväkodissa. (LMJ)

Kun tarkastellaan esitettyjä ammatteja niiden vaatiman koulutuksen mukaan, voidaan huomata, että ne vastaavat suomalaisille tyypillistä jakaantumista sukupuolen ja koulutusasteen suhteen. Korkeintaan ammattitutkinnon vaativia ammatteja esiintyy naisilla neljä (*leipuri*, *parturi-kampaaja*, *sihteeri* ja *siivooja*) ja miehillä kahdeksan (*automekaanikko*, *bussikuski/kuljettaja*, *huoltomies*, *lehdenjakaja*, *myyjä*, *putkimies*, *rakennusmies* ja *vahtimestari*). Alemman korkeakoulututkinnon vaatimia ammatteja esiintyy naisilla kaksi (*sairaanhoitaja* ja *työterveyshoitaja*) ja miehillä vain yksi (*sairaanhoitaja*). Ylemmän korkeakoulututkinnon vaativista ammatteista yhdessä on naispuolinen hahmo (*opettaja*), yhdessä miespuolinen (*arkkitehti*) ja yhdessä ammatissa (*lääkäri*) on sekä nais- että mieshahmo. Jos mukaan lasketaan kaksi naishahmoa, joista toinen *opiskelee yliopistossa* ja toisesta *tulee tulkki*, on korkeakoulutettuja naisia enemmän. Näiden lisäksi on vielä lomakohteessa oleva veneen *kapteeni*, jonka koulutustasosta on vaikeaa sanoa mitään, sekä opiskelijoita, joiden koulutusala ei kerrota. Lisäksi esimerkkien (69–71) ilmauksista on vaikeaa sanoa, kuinka korkeasti koulutettuja henkilöitä on kyseessä, ja yksi miespuolinen hahmo on aiemmalta koulutukseltaan automekaanikko, mutta sittemmin opiskellut ammattikorkeakoulussa tietoliikennetekniikka, ja oletettavasti työskentelee sillä alalla.

Joka koulutusasteen ammattien edustajissa on siis sekä naisia että miehiä. On kuitenkin huomionarvoista, että miesten ammattinimikkeiden lievässä enemmistössä korostuvat juuri matalan koulutuksen alat ja laskutavasta riippuen naisia on hieman enemmän korkeakoulutetuissa. Esitystapa heijastelee jossain määrin todellisuutta, sillä korkeakoulutetuista naisia on selvästi

miehiä enemmän ja miehillä vastaavasti keskiasteen koulutus on jonkin verran naisia yleisempi (Myrskylä 2013: 17–18). Joka tapauksessa miehet representoidaan hieman naisia matalammin koulutetuiksi. Tämä poikkeaa aiemmista S2-oppikirjoista, joissa miehet on ovat olleet selvästi naisia korkeammin koulutettuja (Salmu 2002: 52–54). Myös ainakin oppilaanohjauksen kirjoissa on esitetty miehet korkeammin kouluttautuneina ja ylipäättään menestyneinä (Tainio & Teräs 2010: 92).

Myös sen suhteen noudatellaan pitkälti tilastoja ja stereotypioita, mitä sukupuolta kunkin ammatin edustaja on (ks. taulukko 9). Naiset ovat esimerkiksi leipureita ja parturi-kampaajia, miehet automekaanikkoja ja putkimiehiä. Ainoa huomattava poikkeus normista on miespuolinen sairaanhoitaja, sillä sairaanhoitajista esimerkiksi vuonna 2010 oli naisia jopa 92,8 % (Mikkela 2013: 72). Tämä poikkeus ei kuitenkaan juuri näy laajemmin tekstissä, sillä miespuolinen sairaanhoitaja esiintyy vain maininnan tasolla ja laajemmin esiin nostetut, teksteissä keskeisinä henkilöinä toimivat hoitoalan ammattilaiset ovat naisia. Kirjoissa tavataan sekä lääkäri että työterveyshoitaja, joista molemmat ovat naisia. Toisessa tapauksessa tämä tosin selviää vain kuvasta. Kokonaisuudessaan ammatit esitetään hyvin eriytyneinä sukupuolten mukaan, mikä vastaa suomalaista todellisuutta (ks. Korvajärvi 2010: 185–186). Tämä heijastuu esimerkiksi Lahelman (1992: 78) tutkimuksessa, jonka mukaan peruskoulun oppikirjoissa ammattien sukupuolijakaumat ovat pääsääntöisesti norminmukaisia. Myös globaalisti ammatit esitetään usein oppikirjoissa erittäin sukupuolistuneesti, ja esimerkiksi tutkijoina esitetään usein lähinnä miehiä, vaikka poikkeuksiakin on (Unesco 2008: 88; Ceglie & Olivares 2012: 62–63).

Lukumatka jatkuu -kirjassa (jossa ammattinimikkeitä on lähtökohtaisesti mainittu paljon enemmän) on päätetty käyttää geneeris-maskuliinisia ilmauksia *huoltomies*, *rakennusmies* ja *putkimies*. Engelberg (2016: 39–40) tutkimuksessaan todennut, että *mies*-loppuiset ammattinimikkeet tulkitaan enemmän mieheen kuin naiseen viittaaviksi näennäisestä geneerisyydestään huolimatta. Kun kaikissa tapauksissa tekstissä esiintyvä henkilö myös on miespuolinen, luodaan vahvasti kuvaa siitä, että kyseiset ammatit ovat juuri miehille suunnattuja. Oletettavasti teksteissä on pyritty käyttämään mahdollisimman helppoja ja kuvaavia ammattinimikkeitä (esim. *putkimies* ennemmin kuin *LVI-asentaja*), ja tämä on toki sinänsä perusteltua kielitaidon alkuvaiheessa. Jos tätä kuitenkin peilaa Suomessa tavalliseen pyrkimykseen kohti mahdollisimman sukupuolineutraalia kieltä (esim. Suomen kielen lautakunta 2007), ei valinta vaikuta perustellulta. Lisäksi käsitystä *mies*-loppuisten ammattien kuulumisesta nimenomaan miehille vielä korostetaan tekstissä sillä, että kaikki mainituissa ammateissa toimijat todella ovat miehiä. Esimerkiksi naispuolinen putkimies ainakin ohjaisi eri tavalla kyseenalaistamaan ammattien sukupuolisidonnaisuutta.

Kun kiinnitetään huomiota työn sisällöstä kertoviin, pääasiassa materiaaliin, prosesseihin, kuvaillaan miesten työtä useammin fyysisenä tekemisenä muun muassa prosesseissa *lakaista, korjata roskat, tehdä korjaustöitä, hiekoittaa, rakentaa, lapioida, korjata, asentaa vesihanoja, jakaa sanomalehdet, auttaa ja valvoa järjestystä*. Miesten työn sisältöä kuvaillaan myös passiivisemmilla prosesseilla *osallistua kokouksiin, käyttää englantia, olla mukana projekteissa ja istua tietokoneen ääressä*. Joka tapauksessa miesten työn sisältö on selvästi enemmän esillä kuin naisten työn, sillä naisten kohdalla konkreettisesta tekemisestä kerrotaan vain neljässä prosessissa, jotka ovat *kirjoittaa, tehdä paperitöitä, leikata hiukset ja leipoa*. Työn sisällön kuvauksessa miehet ovat siis selvästi enemmän esillä kuin naiset, vaikka ammattinimikkeissä ero on huomattavasti pienempi.

Ammattinimikkeen ja varsinaisesti työn sisällön lisäksi työpaikasta kerrotaan olosuhteita kuvaavilla relationaalisilla prosesseilla *X on töissä paikassa Y -rakenteella*. Näin tehdään seitsemän naisen ja kuuden miehen kohdalla, joten määrällisesti ero ei ole merkittävä. Se on kuitenkin olennainen, kun verrataan sitä selvään sukupuolieroon työn sisällöstä kertomisen kannalta. Naispuolisen hahmon työn sisältöä kuvaillaan huomattavasti harvemmin kuin miespuolisen hahmon työn, mutta toisaalta nainen kuvataan jopa miestä useammin passiivisesti olemassa työpaikallaan. Näin työtätekevät naispuoliset hahmot näyttäytyvät miespuolisia passiivisempina.

Joissakin tapauksissa mainitaan vain, että henkilö ylipäätään on töissä, muttei kerrota työstä mitään sen tarkempaa. Näin tehdään kuitenkin vain miespuolisten hahmojen kohdalla (esimerkit 72–74). Yhdessä tilanteessa nähdään olennaiseksi sekä korostaa sitä, että henkilö ylipäätään on töissä, että kertoa myös hänen ammattinsa (esimerkki 74):

72) -- minun mies aloittaa työt täällä. Työpaikka on keskustassa -- (SM2)

73) Ali: -- Mutta en ehtinyt, koska olin töissä. (SM2)

74) Olga Uitton on venäläinen nainen. Hän on naimisissa Veijon kanssa. Veijo on suomalainen. -- **Veijo on töissä. Veijo on bussikuski.**

Konteksti tekee esimerkistä (74) yllättävän. Olga on juuri identifioitu kansallisuutensa ja sukupuolensa kautta. Myös Veijon kansallisuus kerrotaan, mutta myös hänen ammattinsa mainitaan. Muista aineiston esittelyistä poiketen tässä on päädytty käyttämään intensiivistä relationaalista prosessia *Veijo on töissä*. Seuraava prosessi kyllä kertoo, mikä Veijo siis on ammatiltaan, joten edellä mainittu prosessi vaikuttaa niin ikään turhulta. Lienee todennäköistä, että lukija ymmärtää prosessin *Veijo on bussikuski* kyllä sisältävän tiedon siitä, että Veijo on töissä. Jopa samalla sivulla muita hahmoja esitellään näin, ilman töissä olon alleviivaamista,

esimerkiksi *Lauri Mäkelä on arkkitehti*. Prosessin *Veijo on töissä* tarkoitus siis vaikuttaa olevan vain korostaa sitä seikkaa, että Veijo on työelämässä, kuin oletus olisi, että hän ei ole. Kenties tämä korostaa vastakohtaisuutta sille, että Olga ei ole töissä.

Suhtautumista työhön ei juuri kerrota, vaan työhön liittyy vain neljä mentaalista prosessia, joissa ilmaistaan jollakin tapaa asennoitumista työhön tai kysytään siitä. Kaikissa näissä on kyse miespuolisen henkilön asenteesta. Tämän voidaan nähdä olevan ristiriidassa sen kanssa, että naiset stereotyyppisesti nähdään tunteellisina (esim. Mills 2008: 130).

Työn yhteydessä ei juuri ole viittauksia parisuhteeseen. Poikkeuksena tästä on yhden henkilön nimeäminen vain *Matin vaimoksi* (ks. myös luku 4.1.4) sekä heidän samassa paikassa työskentelystään kertominen (esimerkki 75). Esimerkissä (75) kerrotaan ensin Matin työskentelevän suuressa sairaalassa, mutta jostain syystä vaimon työpaikalla olosta ei edes puhuta yksikössä, vaan hänestä puhutaan monikon kolmannessa persoonassa miehensä kanssa. Tämä vaikuttaisi paljon loogisemmalta, jos aiempaa Matin työpaikasta kertovaa virkettä ei olisi. Pelkääntään Matista kuitenkin kerrotaan ensin yksikössä *hän on työssä*. Nyt Matin vaimosta luodaan kuva vain miehensä lisäosana nimettömyyden ohella myös siten, ettei hänestä edes kerrota kahta virkettä itsenäisenä ihmisyyksilönä.

75) Matti on lääkäri. Hän on työssä suuressa sairaalassa. Matin vaimo on sairaanhoitaja. He ovat työssä samassa paikassa. (SM2)

Feministisessä tutkimuksessa myös kotityö mielletään työksi (Korvajärvi 2010: 183), joten siihenkin on luontevaa kiinnittää huomiota tässä diskurssissa. Aineistossani kotityö on vahvasti sukupuolittunutta, sillä vain naisten kerrotaan huolehtineen kodista ja lapsista. On myös huomionarvoista, että vain maahanmuuttajataustaisten hahmojen kerrotaan olleen kotiäitejä (esimerkit 76–77).

76) [Amina:] Hoidin kotona lapsia ja tein kaikki kotityöt. Minun mies opiskeli. (LMJ)

77) Vaimoni ei mennyt kielikurssille, koska hän hoiti lapsia kotona. (LMJ)

Jälleen kerran on kyse vain yksittäistapauksista. Kuitenkin kotiäitiys on esillä pari kertaa, ja esimerkiksi koti-isyyttä ei esitellä. Kotiäitiyden myös implikoidaan ainakin esimerkissä (76) olevan vieläpä miehen toiminnan mahdollistaja: mies voi opiskella, kun vaimo hoitaa kotia. On myös valinta laittaa juuri maahanmuuttajanaiset esiintymään kotiäiteinä. Myös raskaana olo mainitaan vain maahanmuuttajanaisen yhteydessä. Näiden tapausten kautta maahanmuuttajanaisista luodaan erilaista representaatiota kuin kantasuomalaisista naisista. Tästä voidaan tehdä

tulkinta, että kotiäitiyttä ei nähdä Suomessa syntyneen naisen identiteettiin kuuluvaksi, kun taas maahanmuuttajanaaiselle se on mahdollinen osa.

Kokonaisuudessaan herää kysymys siitä, vahvistaako kirja tarpeettomasti stereotypioita, vai esitteleekö asioita niin kuin ne ovat. Jos kirjoissa pyritään representoimaan suomalaista yhteiskuntaa kokonaisuudessaan, on toisaalta perusteltua kuvata ammattien jakautumista sukupuolittain niin kuin se todellisuudessa tapahtuu. Toisaalta, jos oletamme että opetuksessa pyritään kohti tasa-arvoista yhteiskuntaa, olisi perinteisen ammattijakauman rikkominen perusteltua. Sitä paitsi sukupuolten representaatiot oppikirjoissa saattava olla jopa rajummin kah-tijajakautuneita kuin todellisuudessa (Blumberg 2007: 33–34). Joka tapauksessa ei ole perustel-tua kuvata miesten työn sisältöä naisten töitä enemmän. Miehet ovatkin työelämää käsiteltäessä jonkin verran naisia näkyvämpiä, vaikka naisissa onkin hieman enemmän opiskelijoita. Suku-puolen representaatio on siis selkeästi esillä opiskelua ja työelämää kuvaavissa teksteissä, koska esimerkiksi ammatit sukupuolittuvat selkeästi. Parisuhteen representaatio sen sijaan rakentuu opiskelun ja työnteon yhteydessä lähinnä hyvin vähäisen näkyvyytensä kautta: parisuhde on työelämään kuulumaton elämän osa-alue.

4.3.2 Vapaa-ajanviettodiskurssi

Yksi aineiston laajimmista diskursseista on vapaa-ajanviettodiskurssi. Harrastuksia ja muuta vapaa-ajan toimintaa kuvataan laajasti. Esillä ovat esimerkiksi liikunnan harrastaminen, mat-kustus ja ostoksilla käynti.

Liikunnan kuvauksessa käytetään paljon materiaalisia prosesseja, eikä lienekään yllättä-vää, että liikuntaa kuvataan lähinnä konkreettisena toimintana. Liikuntaan liittyy vain yksi be-havioraalinen (*jutella*), yksi mentaalinen (*rakastaa*) ja yksi relationaalinen prosessi (*pysyä kun-nossa*). Liikuntaan liittyvien prosessien toimijoita tarkastellessa naiset ovat miehiä enemmän esillä, ja naisten harrastamien lajien kirjo on laajempi kuin miesten. Miesten harrastamina la-jeina mainitaan *lenkkeily, uinti, surffaus, sukeltaminen, salibandy ja kuntosalilla käynti*. Näistä lajeista mainitaan myös naisten harrastamina *lenkkeily, uinti, surffaus ja kuntosalilla käynti*. Näiden lisäksi naisten liikuntaharrastuksiin mainitaan kuuluvaksi myös *jumppa, vesijumppa, zumba, tanssi ja pelaaminen* (kertomatta lajia, jolloin se voi periaatteessa viitata myös esimer-kiksi lautapelaamiseen).

Erilaiset jumpat ja tanssi siis rajataan vain naisille kuuluviksi liikkumisen muodoiksi, kun taas miehille sopivat lajit sopivat pitkälti myös naisille. Miehet siis representoidaan kapeammin, vain tietynlaisia urheilulajeja harrastavana. Miespuolisen hahmon esimerkiksi mainitaan

tanssineen vain häävalssia. Nainen puolestaan voi valita laajemmin erilaisista lajeista perinteisesti feminiiniseksi mielletystä tanssista maskuliinisempaan kuntosaliharjoitteluun. On ylipäättään merkittävää, että naiset ovat hyvin aktiivisia liikkujia, vaikka nainen stereotyyppisesti mielletään miestä passiivisemmaksi ja oppikirjoissa on aiemmin esitetty lähinnä miespuolisia hahmoja harrastamassa liikuntaa (esim. Michel 1986: 27–31, Tainio & Teräs 2010: 93).

Liikunta esitetään myös yhteisenä, joko ystävien tai parisuhteen osapuolille sopivana toimintana (esimerkit 78–80). Liikunnan harrastaminen ystävien kanssa rakentaa osaltaan myös aktiivista naisen representaatiosta, sillä naiset harrastavat liikuntaa ilman miehiä (kuten toki myös miehet ilman naisia). Myös parisuhteen osapuolet representoidaan toimimassa aktiivisesti yhdessä ainakin joissakin tilanteissa.

78) Ystävänsä Sahran kanssa hän [Marja] käy usein kävelyllä. (LMJ)

79) Vesi on lämmintä ja uimme [Emmi ja Jesse] paljon. (LMJ)

80) Koska [me Pedro ja Hanna] emme voineet mennä yhdessä lenkille niin kuin tavallisesti, minä [Pedro] kävin vain yksin kuntosalilla. (SM2)

Parisuhde voi toimia joko liikkumisen mahdollistavana tai sitä rajoittavana tekijänä. Esimerkissä (80) kontekstina on Hannan sairastumisen vaikutus viikonloppuun. Kumppani on siis toisaalta yleensä lenkin mahdollistava osapuoli, ja ilman toista osapuolta pitää keksiä korvaavaa tekemistä. Toisaalta voidaan tulkita myös niin, että normaalistikin Pedro haluaisi mennä kuntosalille, mutta tyttöystävä toimii rajoittavana tekijänä, ja yleensä pitää valita jotain molempia kiinnostavaa.

Toinen laajempi aihealue, joka vapaa-ajan vietossa nousee esiin, on ostoksilla käynti. Kun tarkastellaan päivittäistavaran ostamista, ovat sekä naiset että miehet esillä. Jos jotain huomionarvoista nostaa esille, on ainoa tarkemmin ruoan ostamiseen keskittynyt teksti sellainen, joka kertoo yhden naisen ostoksista torilla (esimerkki 81), kun muulloin kaupassa käynti vain mainitaan tai korkeintaan kerrotaan pari asiaa, mitä sieltä ostettiin (esimerkit 82–83). Näin ruoan ostamiseen liittyvissä prosesseissa on selvästi enemmän naisia tekijöinä. Toisaalta löytyy myös yksi prosessi, jossa miehet käyvät yhdessä ostamassa ruokaa (esimerkki 83).

81) Ensin Liisa menee ostamaan hedelmiä. Hän ostaa kilon omenoita ja kaksi kiloa appelsiineja. Liisa ostaa myös puoli kiloa viinirypäleitä ja ison nipun banaaneja. (LMJ)

82) Tänään hän [Lauri] ostaa perunoita ja kalaa. (LMJ)

83) Jari tankkaa huoltoasemalla auton ja muut käyvät sillä aikaa ostamassa viereisestä X-marketista ruokaa ja juomaa viikonlopuksi. (SM2)

Ostamisessa näkyvät selkeät erot sukupuolten välillä, kun tarkastellaan muun kuin ruoan, esimerkiksi vaatteiden ostamista. Tekijänä on vain kerran mies yksin, ja tämäkin prosessi

kertoo bussikortin ostosta, mikä ei varsinaisesti ole esimerkiksi vapaa-ajan harrasteena tehtävää ostelua. Sen sijaan muulloin tekijä on joko nainen, pariskunta tai koko perhe. Miespuolinen hahmo esiintyy kaksi kertaa kohteena, jolle nainen ostaa tavaroita, joskin kyseessä on molemmilla kerroilla lapsi, jolle äiti ostaa jotakin.

Kirjoista löytyy yhteensä kolme laajempaa tavaroiden ostelusta kertovaa kokonaisuutta, eli tilannetta, jossa ”shoppaillaan” eikä olla vain ostamassa esimerkiksi ruokaa. LMJ:ssa kaksi naista käy kirpputorilla lastensa kanssa. SM2:ssa on kappaleteksti Ostoksilla, jossa kaksi menee tavarataloon ja kiertelee eri osastoilla. Mäkelän perheen lomasta kertovassa tekstissä kerrotaan ostoksista, joita he tekivät lomalla. Näiden lisäksi SM2:ssa on teksti, jossa ei sillä hetkellä olla ostoksilla, mutta siinä kerrotaan lyhyesti menneestä reissusta kirpputorille ja suunnitellaan siellä käyntiä uudestaan. Kirpputorilla on käynyt pariskunta Hanna ja Pedro, jotka sitten pyytävät mukaansa sekä Olga että Alexia. Alex ei tule, kun taas Olga haluaa lähteä mukaan ja kertoo: *Luulen, että tulen yksin, jotta saan nauttia kiertelemisestä rauhassa* (SM2). Näin Olga antaa ymmärtää, että jos hän ottaisi miehensä ja/tai lapsensa mukaan, ei hän saisi olla ostoksilla kaikessa rauhassa. Jos siis lähdetään ostoksille, on se naisten tai korkeintaan perheiden tai pariskuntien puuhaa. Miehet eivät käy ostoksilla ilman naisia.

Kappaleteksteissä valmistetaan melko vähän ruokaa, mutta prosessien perusteella ruoanvalmistus on stereotyyppioita rikkovasti enemmän miesten puuhaa. Miestekijäisiä ovat esimerkiksi sellaiset materiaaliset prosessit kuin *keittää, paistaa, grillata* tai *savustaa*. Grillaamista voidaan tosin pitää jo lähtökohtaisesti poikkeuksellisenä miehille kuuluvana ruoanlaiton osa-alueena. Harvojen esimerkkien perusteella leipominen pysyy naisten alana, sillä molempien löytyvien *leipoa*-verbien yhteydessä toimijat ovat naisia. Nainen esiintyy kerran kohteena, jolle mies keittää vettä, mutta yhdessäkään prosessissa nainen ei tee miehelle ruokaa. Tavoitteena on kenties ollut välttää stereotyyppistä kuvaa keittiössä häärväystä naisesta.

Vapaa-ajalla matkustelu on esillä useassa kappaletekstissä (esimerkit 84–87). Tähän diskurssiin siis ei kuulu esimerkiksi toiseen maahan muuttamiseen, vaan vain matkustelu, joka ainakin tulkintani mukaan tapahtuu omaksi iloksi. Teksteissä on sekä kotimaan- että ulkomaanmatkailua. Matkustaminen on melko tasaisesti naisille ja miehille kuuluvaa vapaa-ajan toimintaa. Naiset ja miehet matkustavat sekä yksin että yhdessä, mutta yhdessä matkustaminen tarkoittaa yleensä nimenomaan kumppanin kanssa matkustamista. Naiset eivät matkusta ystäviensä kanssa, ja kerran kerrotaan miehistä koostuvan kaveriporukan matkasta. Kiinnostavaa on, että yksin matkustavia naisia on useampiakin, mutta miespuolisia mahdollisia yksinmatkustajia on vain yksi, ja jos *poika* viittaa lapseen, voi tälläkin olettaa olevan matkaseuraa (*poika*-sanasta tässä yhteydessä ks. myös luku 4.1.2).

84) Janette matkustaa pääsiäisenä Madeiralle. (LMJ)

85) Viikonloppuna Jenni matkustaa Viroon. Hän menee junalla Helsinkiin ja sieltä laivalla Tallinnaan. Tallinnassa Jenni ajaa taksilla hotelliin. (LMJ)

86) [Poika:] – – Minä matkustan Espanjaan ja lentokone lähtee vasta puoli kymmeneltä. (LMJ)

87) Eilen Lauri ja Kalle halusivat mennä veneretkelle. Emma ja minä jäämme hotellille. Löysimme rantakadulta kivan kahvilan ja söimme siellä isot jäätelöannokset. (SM2)

Matkailun yhteydessä on myös eräs naispuoliset hahmot hyvin passiivisina esittävä yksittäistapaus. Esimerkki (87) on Tuula Mäkelän kirjoittamasta postikortista. Siinä miespuoliset hahmot haluavat veneretkelle, kun taas perheen naispuoliset jäsenet jäävät hotellille. *Jäädä* on relationaalinen prosessi ja ilmaisee varsin passiivista toimintaa, sillä se ilmaisee jossain pysymistä, sitä että ei lähde (KS s.v. *jäädä*). Oudoksi tämän valinnan tekee tekstin jatko, jossa syödään kivassa kahvilassa jäätelöannokset. Hotellille ei siis kuitenkaan jääty, vaan sieltä siirryttiin ulos, mahdollisesti aktiivisesti etsimään sopivaa paikkaa. Kuitenkin verbivalinnat antavat ymmärtää, että naispuoliset hahmot jäävät passiivisesti aloilleen ja jotenkin vain yhtäkkiä siirtyvät rantakadulle toimimatta mitenkään aktiivisesti. On vaikeaa ymmärtää, miksi naispuolisista hahmoista luodaan niin passiivista kuvaa, kun aktiivinen ilmaisu olisi ollut jopa loogisempi, esimerkiksi *Emma ja minä emme halunneet veneretkelle, mutta lähdimme etsimään kivaa kahvilaa*.

Matkojen kuvailu on lähes täysin naisten hallinnassa. Esimerkiksi kappaleessa, jossa kerrotaan Emmi- ja Jesse-nimisten hahmojen lomasta, matkasta kertominen on miltei kokonaan Emmin vastuulla, tai kenties oikeutena. Emmi kirjoittaa postikortin, jossa kertoo hänen ja Jessen lomasta sekä yksikön että monikon ensimmäisessä persoonassa, eli toisaalta kertoo mitä hän itse on tehnyt, mutta toisaalta myös käyttää paljon me-puhetta ja luo näin kuvaa kahdesta ihmisestä yhtenä kokonaisuutena (esimerkki 88). Yhden asian hän kertoo pelkästään Jessestä: *Jesse tykkää myös sukeltaa*. Jesse puolestaan kirjoittaa matkalta vain lyhyen tekstiviestin, jossa hän kertoo parilla lauseella ensimmäisessä persoonassa siitä, mitä itse tekee (esimerkki 89). Hän ei mainitse sukeltamista, josta Emmi kertoi hänen pitävän. Viestistä ei käy edes ilmi, että hän on matkalla toisen henkilön kanssa.

88) Vesi on lämmintä ja uimme paljon. Kun on kova tuuli ja aallot ovat korkeat, menemme surffaamaan. Jesse tykkää myös sukeltaa. (LMJ)

89) Hei Riku, täällä on kivaa ja lämmintä. Uin ja surffaan joka päivä. (LMJ)

Vastaavasti Mäkelän perheen lomasta kertoo jälkeenpäin vain yksi perheenjäsen, Tuula Mäkelä. Mäkelätkin lähettävät postikortin matkaltaan, ja myös tässä voidaan olettaa, että vain Tuula puhuu perheensä puolesta.

90) Maanantaina ajoimme vuokra-autolla toiseen kylään. Siellä söimme pienessä ravintolassa meren rannalla. Näimme myös kuuluisat vesiputoukset.

Eilen Lauri ja Kalle halusivat mennä veneretkelle. Emma ja minä jäimme hotellille. Löysimme rantakadulta kivan kahvilan ja söimme siellä isot jäätelöannokset.

--

Terveisin *Mäkelät* (SM2)

Kuten esimerkistä (90) näkyy, kortti on allekirjoitettu koko perheen puolesta, mutta kuitenkin kortin tekstissä käytetään persoonapronominia *minä*, jonka voi perheen jäsenet tietäen kertoa olevan Tuula Mäkelä. Tuula ei missään vaiheessa käytä nimeään, vaan olettaa ilman muuta kortin vastaanottajien tietävän, kuka mainittu *minä* on ja siten olevan ilmiselvää, kuka kortin on kirjoittanut. Taustalla oleva ajatus tuntuu olevan, että syystä tai toisesta juuri naisella, tässä tapauksessa perheen äidillä, on yksinoikeus sanoittaa tapahtumat. Toisaalta voidaan ajatella, että sellainen toiminta kuin korttien kirjoittaminen kuuluu selkeästi vain naisille, eikä tällainen tekeminen ole miehille sopivaa kenties passiivisuutensa vuoksi. Toisaalta voidaan pohdita, onko taustalla oletus, että naiset ovat miehiä parempia tuottamaan kirjoitettua ilmausta. Tätä tukee toisaalta se, että ensimmäisessä tapauksessa mies, Jesse, kirjoittaa *vain lyhyen tekstiviestin*.

Yksi vapaa-ajan viettoon liittyvä, sekä sukupuolen että parisuhteen representaatioita rakentava seikka, onkin toistuva me-puheen käyttö. Me-puhe on suomen kielessä hyvin tavallista, sillä *me*-pronomini on erittäin monikäyttöinen: sillä voi viitata yhdestä ihmisestä koko ihmiskuntaan. Me-puhe on vallankäyttöä, sillä sen avulla voidaan luoda ryhmiä edes kysymättä mitään asianomaisilta. (Hurme 2006.) Aineistossa erityisesti lomakuvausten yhteydessä ei ole ollenkaan varmaa, olisiko koko *meiksi* kuvatun ryhmän näkemys sama, sillä yksi ihminen on ottanut vallan puhua muiden puolesta. Me-puhetta esiintyy sekä naisten että miesten käyttämänä, mutta tyypillisempää vaikuttaa silti olevan, että nainen puhuu monikon ensimmäisessä persoonassa kumppaninsa sekä mahdollisesti lastensa puolesta.

Me-puhetta käytetään esimerkiksi, kun puhutaan lapsiperheestä kokonaisuutena. Yleisesti ottaen lapsiperheen toimintaa yhdessä, yhtenä yksikkönä ei esiinny kovin monessa tilanteessa. Lähinnä kerrotaan Mäkelän perheen matkasta ja mitä he siellä tekevät sekä Uittojen ajanvietosta tuttavaperheen kanssa. Huomionarvoista on, että molemmissa tapauksissa perheen äiti kertoo koko perheen toiminnasta. Tämä näkyy muun muassa esimerkissä (91), jossa Tuula Mäkelä puhuu perheensä ostoksista monikon ensimmäisessä persoonassa.

91) No, lapsille löysimme t-paidat ja hellehatut, minulle valkoisen silkkipuseron ja hopeasormuksen. Laurille ostimme mustan nahkatakin. (SM2)

Mäkelän nelihenkinen perhe ostaa vuorotellen jäsenilleen jotakin. Tämä on hämmentävää, koska he ovat kieliopillisesti kaikki neljä koko ajan tekijöitä, mutta yksi tai kaksi vuorolaan nousee myös kohteeksi. Käytännössä on kuitenkin vaikea uskoa, että esimerkiksi päiväkoti-ikäinen voisi merkittävästi vaikuttaa isänsä takin valintaan. Kokonaisuudessaan tämä kuitenkin tukee jo nimeämisessä (ks. luku 4.1.1) noussutta oletusta, jonka mukaan Mäkelän perhe nähdään hyvinkin kiinteänä kokonaisuutena. Vastaava ilmiö näkyy myös Uiton perheestä kerrottaessa (esimerkki 92).

92) Olga: – – Olimme ensin keilaamassa tuttavaperheen kanssa ja sitten istuimme iltaa heidän luona myöhään yöhön. Sunnuntaina ei ollut helppo herätä aikaisin, mutta meidän täytyi silti viedä Julia tanssitunnille puoli kymmeneksi. (SM2)

Aiemmista kappaleista selviää, että puhujalla, Olgalla, on aviomies Veijo ja 4-vuotias tytär Julia. Tekstissä ei selitetä, kehen monikolla tarkalleen viitataan, joten kohde pitää päätellä muutoin. Toisaalta olisi syytä olettaa, että *me* viittaa koko perheeseen, kuten on Mäkelän perheen tapauksessa. Tätä tukisi myös se, että samassa yhteydessä mainitaan *tuttavaperhe*, joten ehkä kyseessä oli symmetrisesti kahden perheen kohtaaminen. Toisaalta voisi olettaa, että nelivuotias ei kuulu niihin, jotka istuivat iltaa myöhään yöhön, ja seuraavassa virkkeessä Juliasta puhutaankin kolmannessa persoonassa, edellä mainittuihin *meihin* kuulumattomana. Ei myöskään ole varmaa, tarvitaanko tanssitunnille viemiseen kaksi aikuista vai onko kyse enemmänkin yhteiseen vastuunkantoon viittaavasta me-puheesta.

Me-puhetta käyttävät myös miehet, sillä viikonlopusta kertovassa kappaleessa Pedro kertoo hänen ja Hannan viikonlopusta osittain me-muodossa, eikä Hanna ole paikalla. Pedron kertomuksessa on kuitenkin selvempää, kuka varsinaisesti tekee mitäkin, sillä hän viittaa myös yksikössä sekä itseensä että Hannaan (esimerkki 93).

93) Pedro: – – Koska emme voineet mennä yhdessä lenkille niin kuin tavallisesti, minä kävin vain yksin kuntosalilla. Illalla Hanna ei jaksanut lähteä elokuviin. (SM2)

Kokonaisuudessaan me-puheella luodaan kuvaa siitä, että naisella on oikeus puhua miehen puolesta, kenties jopa väittää miehestä jotakin, josta mies ei ole samaa mieltä. Toisaalta nainen on olemassa vahvasti parisuhteen tai perheen osana, kun taas mies on selkeämmin oma itsenäinen yksilönsä, joka voi esiintyä ilman naista.

Vapaa-aikaa vietetään usein ystävien kanssa. Ystävyysuhteita kuvataan laajemmin lähinnä samaa sukupuolta olevien välille, poikkeuksena SM2:n yksi kappale, jossa kaksi miestä ja yksi nainen juttelevat määrittelemättömässä paikassa. Ystävyysuhteiden eriytyminen sukupuolittain sopii prosessityyppien analyysissä (luvut 4.2.5 ja 4.2.6) tehtyyn havaintoon, jonka mukaan ihmiset juttelevat eniten samaa sukupuolta olevien kanssa. Huomionarvoista on, että naisia kuvataan enemmän viettämässä aikaa ystäviensä kanssa, mutta toisaalta kyse on aina kahdesta naisesta, kun taas miesten ystävyysuhteita esiintyy vähemmän, mutta toisaalta miehet saattavat viettää aikaa isossakin porukassa. Miesten välillä kuvataan vain hyvin vähän kahdenvälisiä ystävyysuhteita.

Yleisesti ottaen naispuoliset ystävykset muun muassa käyvät ostoksilla kirpputorilla tai tavaratalossa, harrastavat liikuntaa tai suunnittelevat liikunnan harrastamista, vierailevat toistensa luona, käyvät kahvilla ja ostavat toisilleen tuliaisia matkoilta. Miehet puolestaan menevät kahville, käyvät elokuvissa, tutkivat häkkivaraston murtoa tai lähtevät viikonlopuksi mökille. Mökkireissu sisältää hyvin monenlaista toimintaa grillauksesta puunkaatoon.

Kokonaisuudessaan sekä naiset että miehet tekevät ystäviensä kanssa monenlaista, mutta joitakin hyvin stereotyyppisiä kuvauksia löytyy. Naiset menevät yhdessä ostoksille, ja miesten mökkireissu tuntuu kuvaavan mahdollisimman stereotyyppisesti ja jopa liioitellen, mitä miesporukka tekee vapaa-ajallaan: grillaa ja saunoo sekä kunnostaa mökkiä päättäen ilmeisesti spontaanisti nikkaroida portaat kuntoon ja kaataa pari puuta.

Yksi ero sukupuolten välillä on siinä, miten perhe ja koti kytkeytyvät vapaa-ajan viettoon ystävien kanssa. Useammassa naisten toimintaa kuvaavassa prosessissa perheenjäseniä mainitaan ja he voivat olla liikkeellepaneva voima, esimerkiksi tytär tarvitsee vaatteita, joten pitää lähteä kaupungille. Kahden naisen kirpputorireissun kuvauksen alkupuolella kerrotaan: *He otavat lapset ja lastenrattaat mukaan* (LMJ). Lisäksi kirpputorilla tavaroiden ostaminen juuri lapsille on laajasti esillä keskustelussa. Sen sijaan miesten ystävyttä kuvaavissa prosesseissa lapset ja perhe eivät esiinny lainkaan, eikä mistään käy ilmi, onko esimerkiksi mökkireissulle lähtevillä miehillä kumppaneita tai lapsia. Aineistossa vain yhden miehen kerrotaan ylipäättään viettäneen aikaa lastensa kanssa. Myös vieraiden suhteen on havaittavissa selkeä ero sukupuolten välillä: naiset tapaavat toisiaan toistensa kodeissa, mutta miehet eivät. Naisia kuvataan useinkin toistensa kotona tai sinne menossa, kun taas miehet kohtaavat korkeintaan kotipihalla ja muutoin irrottautuvat kotiympäristöstä kokonaan menemällä esimerkiksi mökille.

4.3.3 Juhladiskurssi

Aineistossa kerrotaan monenlaisista juhlista. Erityisesti LMJ:ssa esiintyy vähintään maininnan tasolla runsaasti erilaisia juhlia ja juhlapyyhiä. SM2:ssa sen sijaan on keskitytty erityisesti häätjuhlan kuvaamiseen, mihin onkin käytetty kokonainen kappaleteksti. Juhlien yhteydessä parisuhde ja perhe ovat merkittävästi esillä, mikä näkyy jo otsikkotasolla, sillä LMJ:ssa on kappaleteksti *Millaisia juhlia perheessä on?* ja SM2:ssa häistä kertova kappale on nimeltäänkin *Häät*. Tämän aihepiiriksi esitellään muun muassa *parisuhde* ja *avioliitto*. Aihepiirin nimeämisessä on päätetty nostaa esiin käsite *avioliitto*, vaikka se sinänsä kuuluisi jo käsitteeseen *parisuhde*, 'kiintymykseen ja seksuaalisuuteen perustuva kahdenvälinen suhde' (KS s.v. *parisuhde*).

Häät tai naimisiin meno esiintyvät kirjojen kappaleteksteissä vähintään maininnan tasolla kolme kertaa. Laajin kuvaus on mainittu Häät-kappaleteksti. Tämä lisäksi eräs naispuolinen hahmo mainitsee menneensä naimisiin ja viittaa puolisoon myöhemmin miehenä. Lisäksi kerrotaan lyhyesti erään kappaleen kertojan veljen häistä. Häitä kuvaillaan parilla lauseella, joissa ei sanota mitään veljen puolisoista, joskin kuvasta päätellen kyseessä on nainen. Myös naimisiin menon yhteydessä rakennetaan heteronormatiivista parisuhteen representaatiota.

SM2:ssa kuvataan myös häitä edeltäviä tapahtumia ja häiden suunnittelua (esimerkki 94).

94) Hanna ja Pedro olivat menneet kihloihin uutenavuotena. Kihlaus oli ollut yllätys Hannalle. Kesken ilotulistusta Pedro oli polvistunut Hannan eteen ja kysynyt, menisikö Hanna hänen kanssaan naimisiin. Hanna oli suostunut heti ja Pedro oli antanut hänelle kihlasormuksen. Sitten he olivat alkaneet suunnitella häitä, jotka olisivat jo seuraavana kesänä. Ihan ensimmäiseksi he olivat päättäneet häpäpäivän: heinäkuun ensimmäinen lauantai. (SM2)

Esimerkissä (94) kosintatilannetta kuvataan tavalla, jossa mies on aktiivinen tekijä, ja naisen osaksi jää lähinnä suostuminen. Miehen toimintaa kuvataan materiaalisilla prosesseilla *polvistua* ja *antaa*, eli miehen toiminta on konkreettista, joskin sitä kuvataan myös verbaalinen prosessi *kysyä*. Nainen esiintyy subjektina vain verbaalisessa *suostua*-prosessissa. Lisäksi hänestä tehdään täysin passiivinen toimija relationaalisessa prosessissa *Kihlaus oli ollut yllätys Hannalle*, jossa annetaan kuva, että koko kihlautuminen oli täysin Hannasta riippumaton, ja hän vain yllättyi lopputuloksesta. Esimerkiksi *Hanna yllättyi kosinnasta* olisi välittänyt jotta-kuinkin saman merkityksen, mutta tehnyt ainakin selkeämmin osallisen kihlautumiseen. Kyseisessä kappaleessa toki harjoitellaan sanatyyppiä *Vus/Vys*, mutta myös sana *kihlaus* olisi ollut mahdollista esittää jossakin erilaisessa yhteydessä.

Esimerkistä (94) käy ilmi myös, kuinka kihloihin meno tekee pariskunnasta yhden kokonaisuuden. Viimeisessä virkkeessä Hannasta ja Pedrosta aletaan puhua monikon kolmannessa

persoonassa pronomiinilla *he*, jota käytetään monissa häiden suunnittelusta kertovissa prosesseissa. Monikon kolmatta persoonaa käytetään myös mentaalisisissä prosesseissa kuten *päättää*, jolloin annetaan ymmärtää, että pariskunta ajatteleekin yhdessä.

Samoissa häissä voi kiinnittää huomiota myös hääparin vanhempiin: molempien isät pitävät puheet, mutta morsiamen äiti mainitaan vain kakun leipojana, eikä sulhasen äidistä ole yhtään mainintaa yksilönä. On kuitenkin pääteltävissä, että sekä morsiamella että sulhasella on kaksi vanhempaa, sillä tekstissä mainitaan: *Vieraat onnittelivat Hanna ja Pedroa ja heidän vanhempiaan* – – (SM2). Miehet ovat siis äänessä, ja naisia tarvitaan korkeintaan perinteisesti naisille mielletyissä puuhassa, leipomisessa.

Useammissa juhlissa kyseessä on miespuolisen hahmon juhlista: esimerkiksi vuosien täyttäminen mainitaan kolme kertaa, ja joka kerta kyseessä on miespuolinen henkilö. Miespuoliset hahmot ovat siis juhlien yhteydessä naisia näkyvämmiin esillä. Naispuolinen hahmo (tai useampi) pääsee ripille, pääsee ylioppilaaksi ja menee naimisiin. Naisensa elämän juhlat eivät siis liity vain perheeseen, ja naispuolinen hahmo onkin ainoa, jonka kerrotaan päässeen ylioppilaaksi. Toisaalta miespuolinen hahmo viettää syntymäpäiviään, valmistuu ammattiin, pääsee ripille, menee naimisiin ja saa nimen nimijuhlassa. Lisäksi vietetään miespuolisen hahmon hautajaisia. Miehillä siis on useammanlaisia juhlia, vaikkei aina positiivisia. LMJ:ssa mainitaan sekä äitien- että isänpäivä, eli tässä yhteydessä vanhemmuus on yhtä lailla näkyvillä sukupuolesta riippumatta.

4.3.4 Terveysdiskurssi

Terveysdiskurssi ilmenee laajasti toisaalta siten, että kuvataan sairastumista, mutta toisaalta myös terveyden ylläpidon kannalta. Terveyden ylläpitäminen nousee esille erityisesti LMJ:ssa. Kirjojen kappaleteksteissä esiintyy kaksi laajemmin kuvailtua asiointitilannetta terveydenhuollon palveluissa, yksi maininta lääkärille varatusta ajasta ja yksi maininta sairaana olosta ilman enempää kuvailua. Näiden lisäksi puhutaan lyhyesti aiemmin sairastaneista tai jopa kuolleista perheenjäsenistä muutamaan otteeseen.

LMJ:ssa terveyden ylläpitäminen tuodaan esiin erityisesti liikunnan hyviä vaikutuksia korostamalla (esimerkit 95–96). Tämä tuodaan esiin toisaalta suoraan sanoittamalla (esimerkki 95) ja toisaalta representoimalla erityisesti naiset aktiivisina liikkujina, sillä esimerkiksi liikuntaa ja sen hyötyjä esittelevässä kappaletekstissä *Miksi sinä käyt jumpassa?* liikkujat ovat juuri naisia. Tämä selittyy tekstinulkoisella todellisuudella: Suomessa maahanmuuttajanaiset harrastavat muuta väestöä vähemmän liikuntaa, eivätkä välttämättä tiedä yhtä laajasti liikunnan

terveysvaikutuksista (Zacheus, Koski & Mäkinen 2011: 67–69). Tämän perusteella vaikuttaa todennäköiseltä, että erityisesti liikunnallisia naisia esittelevä LMJ pyrkii tietoisesti vaikuttamaan reaali maailman käsityksiin naisesta tietynlaisella representaatiolla.

95) Marja: Minä rakastan liikuntaa! Jos liikkuu, pysyy terveenä eikä liho, siis paino ei nouse. Kun kunto on hyvä, jaksaa töissä paremmin ja... (LMJ)

96) Illalla Lauri käy lenkillä. Hän juoksee melkein joka päivä, jotta pysyy hyvässä kunnossa. (LMJ)

Teksteissä esiintyvät laajemmat terveyteen liittyvät asiointitilanteet ovat lääkäriillä ja työterveyshoitajalla käynti. Kun apuna käyttää myös kuvia, selviää, että lääkäri ja työterveyshoitaja ovat molemmat naisia. Lääkäriässä käyvä on nainen ja työterveyshoitajalla käyvä mies. Näissä tilanteissa esiintyy paljon materiaalisia prosesseja, joissa tekijä on nainen, jolloin naispuolinen henkilö representoidaan aktiivisena toimijana. Näissä teksteissä esiintyy paljon imperatiivisia. Nainen käskyy joko toista naista tai miestä toimimaan jollakin tavalla (esimerkki 97).

97) Linda [Jaakolle:] Istu, ole hyvä. Tässä on muutama kysymys. Kirjoita tai rastita sopiva vastaus. Mitataan sitten verenpaine. Istu rentona ja hengitä rauhallisesti. (LMJ)

98) Lääkäri: – – Minä kuuntelen keuhkot ja katson sitten myös kurkkuun. (SM2)

Se, kenellä on valta, voi ilmetä myös laajemmasta kontekstista ennemmin kuin yksittäisistä prosesseista. Esimerkissä (98) hoitaja puhuu indikatiivissa vain todeten asiantilan. Kyseessä on kuitenkin toiselle ihmiselle tehtävä terveystarkastus, joten toteavasta sävystä huolimatta sanan viittaavat tilanteeseen, jossa toisella henkilöllä on valta. Tarkastuksessa oleva ei voi kieltäytyä rikkomatta hyvin selvästi tilanteen käytäntöä.

Naisilla onkin kokonaisuudessaan valtaa hoitotilanteissa. Toisaalta tämä liittyy lääkäriasiointin kontekstiin, sillä esimerkiksi lääkärintutkimuksen aikana käskymuodot ovat tyypillisiä potilaan ohjailussa (Sorjonen 2001: 93). Tosin Nuolijärven (1988: 88) mukaan valta-asema ei todellisuudessa estä naislääkäriä tulemasta miespotilaan keskeyttämäksi. Siitä huolimatta on merkittävää, että esimerkiksi miestä käskävä nainen esiintyy, mutta päinvastaisia rooleja ei kuvata. Tässä mielessä sukupuolirooleja siis rikotaan. Toisaalta lääkäriasiointitilanteissa voidaan myös katsoa, että kyse on hoivasta, joka omalta osaltaan on naisten hallintaan ajateltua aluetta (ks. esim. Hyyppä 1995: 16). Onkin vaikeaa sanoa, mikä liittyy tilanteelle tyypilliseen kontekstiin ja onko henkilöiden sukupuolella vaikutusta dialogiin.

Sairauden tai huonovointisuuden ilmaisemiseen käytetään pääsääntöisesti relationaalisia prosesseja. Niissä puolestaan esiintyy sekä possessiivisiä (esimerkit 99–100) että intensiivisiä

relationaalisia prosesseja, *X on Y* -rakennetta (esimerkki 101). Poikkeuksiakin tosin löytyy, esimerkiksi yksi mentaalinen prosessi (esimerkki 102).

- 99) Hannalla oli varmasti kuumetta. (SM2)
- 100) Onko sinulla [Hannalla] myös korvasärkyä? (SM2)
- 101) Olet oikeassa, sinä [Hanna] olet vilustunut. (SM2)
- 102) – –[minä Lamia] unohdin pahoinvoinnin. (LMJ)

Aineistossani sekä naiset että miehet sairastavat, mikä eroaa esimerkiksi S2-oppimateriaaleja tutkineen Salmun (2002: 38) tuloksista, joiden mukaan vain naiset sairastavat, ja tämä viittaisi mahdollisesti näkemykseen naisesta heikompana sukupuolena. Omassa aineistossani sairastaminen ei siis ole vain tietyn sukupuolen osana, mutta sairastamisen vakavuudessa on kuitenkin eroa. Naiset sairastuvat flunssaan, kun taas miehet saattavat joutua sairaalaan ja jopa kuolla. Kirjakohtaisena erona tosin lienee syytä mainita, että vakavasti sairastuminen ja kuolema mainitaan vain LMJ:ssa, kun taas SM2:ssa esiintyy vain vilustuminen. Myös raskaana ja sen vuoksi pahoinvoivana ollaan vain LMJ:ssa. Joka tapauksessa naisten kohdalla selkeästi kerrotaan kyseessä olevan vain tavallisen flunssan tai ainakin niin on pääteltävissä kontekstista (esimerkit 103–104).

- 103) Lääkäri: Olet oikeassa, sinä [Hanna] olet vilustunut. – – Tämä on ihan tavallinen virustauti. (SM2)
- 104) [Nainen 1:] Lähdetkö pelaamaan illalla? [Nainen 2:] En lähde, koska olen sairas. En mene huomenakaan töihin. (LMJ)

On oletettavaa, että vakavammin sairastuneelta ei kyseltäisi harrastuksista, ja töistä poissaolokin olisi ilmiselvää. Sen sijaan esimerkissä (105) ei suoranaisesti kerrota, että kyseessä oli vakava sairaus, mutta muuton lykkäämisen ja toisaalta sairastuneen iän mainitseminen luovat yhdessä kuvan, että kyseessä oli vakavampi tilanne. Esimerkissä (106) vakavuus on sanottu suoraan, kuten myös kuoleminen esimerkissä (107).

- 105) Minä [Salih] en tullut Suomeen samaan aikaan perheeni kanssa, koska vanha isäni oli sairas. Hän oli jo 89-vuotias. (LMJ)
- 106) [Bilal:] Kun minun isäni oli sairaalassa, en odottanut yhtään, vaan lähdin kotimaahani heti. Onneksi isä ei kuollut, vaikka se oli vakavaa. (LMJ)
- 107) Äidin veli kuoli kesän aikana. (LMJ)

Kenties yllättäenkin sairaista huolehtiminen on miesten tehtävä, kuten esimerkeistä (105–106) näkyy. Miehen kuvaaminen hoivaajana on stereotyyppioista poikkeavaa, sillä yleensä hoivaaminen mielletään naiselliseksi piirteeksi (esim. Hyyppä 1995: 16). Toisaalta tässä voidaan nähdä laajempi käsitys miehestä perheen päänä ja siten huolenpitäjänä, mikä taas olisi

stereotypian mukaista. Esimerkiksi esimerkistä (108) on kuitenkin helpompi nähdä nimenomaan hoivaaminen, vaikka materiaalisilla prosesseilla ilmaistaankin hyvin konkreettista toimintaa tilanteessa.

108) Pedro kokeili Hannan otsaa, joka oli tulikuuma. – – Pedro keitti vedenkeittimellä Hannalle teevettä ja alkoi sitten etsiä kuumemittaria lääkekaapista. – – Sitten Pedro etsi terveyskeskuksen puhelinnumeron internetistä. (SM2)

Kokonaisuudessaan mies representoidaan sairastumisen yhteydessä perheestä huolehtijana, joka voi myös joutua toimimaan perheensä vuoksi. Huolehtimista kuvataan kuitenkin pitkälti konkreettisena toimintana, eikä esimerkiksi tunteiden kautta. Voidaan siis katsoa, että miehen representaatio toisaalta poikkeaa stereotypiasta, mutta toisaalta sitä myös vahvistetaan siltä osin, että mies kuvataan enemmän toiminnallisena kuin tunteiden kautta.

4.3.5 Suomeen saapumisen diskurssi

Molemmissa kirjoissa on esillä Suomeen saapuminen jostakin muualta. SM2:ssa päähenkilöistä kolme, Olga, Pedro ja Alex, ovat maahanmuuttajia samoin kuin lukuisat hahmot LMJ:ssa (tarkkaa määrää on vaikeampi sanoa, sillä hahmojen taustatarinoita ei monessa tapauksessa ole avattu).

Parisuhde ja perhe nousevat usein esiin Suomeen muuton yhteydessä toisaalta joko varsinaisena syynä tai muuten siihen kietoutuneena. Suomeen muutto tarkoittaa useassa tapauksessa joko perheen yhdistymistä tai eroa perheestä (esimerkit 109–110). Liikkumista maasta toiseen kuvataan usein materiaalisilla prosesseilla (esimerkit 109, 111) ja jossakin maassa oloa puolestaan relationaalisilla prosesseilla (esimerkki 110).

109) Äiti ja pikkusisko saapuivat Suomeen. (LMJ)

110) Minä olin silloin vielä Irakissa. Perhe oli jo Suomessa. (LMJ)

111) Matkustin kotimaahan, koska isä joutui sairaalaan. (LMJ)

Suomeen saapuminen representoidaan mieskeskeisenä silloinkin, kun saapujissa on nainen tai naisia. Mies on se, joka esimerkiksi kertoo, että perhe oli jo Suomessa ja hän halusi nähdä perheen. Nainen puhuu Suomeen muuttamisesta vain kertoessaan mentaalisisä prosessissa, ettei halunnut muuttaa (esimerkki 112). Tämä prosessi kuvaa myös, kuinka nainen joutuu tekemään miehen takia jotain vastoin tahtoaan. Kyseessä on tosin yksittäistapaus.

Aina Suomeen muuttamisen syyt eivät ole selvillä, mutta kun ne ovat, ne vaikuttavat liittyvät usein juuri parisuhteisiin. Poikkeuksia tästä ovat SM2:n Alex, joka kertoo saapuneensa Suomeen, koska ihastui maahan vaihto-opiskelijana ja halusi myöhemmin muuttaa takaisin, sekä ilman tarkempaa esittelyä jäävä ”mies, jonka työt jatkuvat Suomessa” (esimerkki 112). Parisuhteen perässä tai sen takia muuttaminen voidaan ilmaista joko suoraan (esimerkit 112–113) tai se on pääteltävissä kontekstista (esimerkki 114). Esimerkissä (114) on tiedossa, että Olga asuu Suomessa suomalaisen kumppanin kanssa, eikä missään mainita hänen tulleen esimerkiksi työn perässä.

112) Minä en halunnut muuttaa Suomeen, mutta mieheni työt jatkuivat Suomessa. (LMJ)

113) [Pedro] asuu nyt Suomessa, koska hänellä on suomalainen tyttöystävä Hanna. (SM2)

114) Olga Uitto on venäläinen nainen. Hän on naimisissa Veijon kanssa. Veijo on suomalainen. Heillä on yksi lapsi, Julia – – (SM2)

Usein Suomeen tulon syitä ei kerrota sen tarkemmin, vaan hahmojen kerrotaan vain olleen tai olevan suomen kielen kurssilla, mistä maahanmuuttajuus on pääteltävissä. Alexin tapausta lukuun ottamatta parisuhde on ainoa kerrottu syy Suomeen muutolle. Esimerkiksi paikallaiseksi lähtemistä ei mainita missään syynä Suomeen päätymiselle. Yksittäistapauksen mukaan siis mies saattaa muuttaa Suomeen muutenkin, mutta naisen motivaationa on perhe. Toisaalta esimerkiksi Pedron motivaatio vaikuttaa olevan juuri parisuhde, joten pelkästään naiset eivät muuta kumppanin perässä. Kaikissa tapauksissa ei ole kovin helppoa sanoa, mikä on perheen asema muutossa. Esimerkiksi erään miespuolisen hahmon käyttämä ilmaus *Perhe oli jo Suomessa* antaa ymmärtää, että perhe kokonaisuudessaan on kotoisin jostain Suomen ulkopuolelta, mutta vaimo ja lapset ovat muuttaneet jo aiemmin. Tässä siis mies tavallaan muuttaa naisen ja lasten perässä, mutta oletettavasti jokin yhteinen syy on johtanut koko perheen muuttoon.

5 PÄÄTÄNTÖ

5.1 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, millaisia sukupuolen ja parisuhteen representaatioita valitseni S2-oppikirjojen kappaleteksteissä esiintyy, ja ovatko nämä representaatiot vallitsevien stereotyyppien mukaisia vai kenties niiden vastaisia. Tässä luvussa käsittelem analyysin tuloksia tutkimuskysymys kerrallaan.

5.1.1 Sukupuolen representaatiot

Kokonaisuudessaan tarkasteltujen kirjojen kappaletekstit luovat varsin monipuolisen representaation sukupuolesta. Monipuolinen ei silti tarkoita esimerkiksi stereotyyppiatonta. Naispuoliset hahmot ovat toisaalta aktiivisia toimijoita, mutta toisaalta esimerkiksi lapsista ja kodista huolehtivat lähinnä naiset, eikä isyys tule esille juuri millään tavalla.

Sekä nais- että miespuolisia hahmoja esiintyy vähintään maininnan tasolla saman verran, joten tässä mielessä representaatioiden pohjalla on yhtäläinen näkyvyys ja siten niin ikään tärkeys. Toki maininta ei vielä määrittele, saako henkilö todellisuudessa juurikaan tilaa tekstissä. Itse asiassa miespuoliset hahmot ovat ainakin hieman enemmän edustettuina lähes kaiken tyyppisissä prosesseissa, joten miespuolisten hahmojen elämää kuvaillaan enemmän.

Hahmon nimeämisessä tavallisinta on käyttää hahmosta pelkkää etunimeä, mutta myös koko nimeä käytetään jonkin verran. Koko nimeä käytetään hieman useammin naisesta kuin miehestä ja lisäksi naiseen viitataan kerran pelkällä sukunimellä. Aiemman tutkimuksen mukaan on tyyppillistä, että mieheen viitataan helpommin koko nimellä tai pelkällä sukunimellä, mikä rakentaa miehestä korkea-arvoisempaa kuin naisesta (ks. Cameron 1996: 132; Mills 2005: 83). Tämän tutkimuksen aineistossa sukunimiä käytetään ylipäätään varsin vähän, mutta joka tapauksessa tätä oletusta rikotaan.

Ensisijaisesti hahmoa ei useinkaan määritellä pelkästään sukupuoleen viittaavalla sanalla, jos jokin muu nimitys, esimerkiksi ammattinimike, on mahdollinen. Sukupuolen määritteleviä sanoja *nainen*, *mies*, *tyttö* ja *poika* esiintyy yllättävän vähän. *Nainen* tai *mies* esiintyy harvoin, ja yleensä monikollisena viittamassa useampaan henkilöön. Henkilö identifioidaan sanalla *nainen* muutaman kerran, mutta *mies* ei esiinny yhteen henkilöön viittaavana merkityksessä 'aikuisen miespuolinen ihminen'. *Tyttö* ei esiinny kummassakaan kirjassa kertaakaan, vaan

tuntematonkin naispuolinen henkilö on *nuori nainen* tai vain *nainen*. *Poika* esiintyy kerran tuntemattoman henkilön nimityksenä, vaikka kuvan perusteella voisi olettaa, että kyseessä on aikuinen. Kun tätä vertaa siihen, että nainen esiintyy miestä useammin koko nimellään, voidaan sanoa, että nimeämisestä näkyvä naisen representaatio on jopa kunnioitavampi kuin miehen. Toisaalta vain nainen nimetään kerran pelkästään miehensä puolisoiksi.

Yleisimmät perheenjäseniin viittaavat sanat ovat *isä* ja *lapsi*. Yllättäen *äiti* on paljon *isää* harvinaisempi, ja jopa *veli* on yleisempi nimitys kuin *äiti*. Vaikka monella hahmolla on lapsia, ainoa lapsen sukupuolen suoraan paljastava sana on kerran esiintyvä *tytär*. Sekä lapset että aikuiset nimetään siis pitkälti muutoin kuin sukupuoleen viittaamalla, mikä rakentaa diskurssia, jonka mukaan sukupuoli ei ylipäätään ole merkittävin seikka hahmon identiteetissä. Pitää tosin muistaa, että ainakin yksittäistapauksessa juuri naispuolisen hahmon sukupuolta korostetaan ilman erityistä syytä.

Aineistosta löytyy materiaalisia, relationaalisia, mentaalisia, behavioraalisia ja verbaalisia verbiprosesseja. Kaikkien tyyppien prosesseissa esiintyy sekä naisia että miehiä. Materiaalisissa prosesseissa, jotka siis kuvaavat tekemistä ja tapahtumista, on toimijoina kokonaisuudessaan melko tasaisesti naisia ja miehiä, joskin miehiä on hieman enemmän. Kohtuullisen tasainenkin jakauma kuitenkin rikkoo aiempien oppikirjojen stereotypiaa miestä passiivisemmista naisista (esim. Unesco 2008: 88). Kirjakohtaiset erot tosin ovat suuria ja eri kirjoissa päinvastaiset, eli SM2:ssa toimijoina on selvästi enemmän miehiä ja LMJ:ssa naisia. Relationaalisissa prosesseissa identifioitun, omistajan tai olijan roolissa on mies hieman useammin kuin nainen. Relationaaliset prosessit kuvaavat usein passiivista olemista, joten tämän perusteella mies on jopa naista passiivisempi. Toisaalta miehet ovat näin naisia näkyvämpiä myös relationaalisissa prosesseissa. Lisäksi on huomionarvoista, että nainen on possessiivisissa prosesseissa omistaja huomattavasti useammin kuin mies. Toisaalta vain mies ”omistaa” naisen, mutta vain nainen määrittyy lasten ”omistajaksi”. Mentaalisissakin prosesseissa miehiä esiintyy aistijana hieman useammin kuin naisia. Tämä pätee myös emotionaalsiin prosesseihin, joten stereotyyppioita rikotaan jälleen, sillä yleensä naisia pidetään miehiä tunteellisempina (esim. Hyypä 1995: 16, Mills 2008: 130). Aineiston emotionaalisissa prosesseissa tunne ei tosin juuri kohdistu toisiin ihmisiin. Verbaalisissa prosesseissa on tasan yhtä paljon naisia ja miehiä sanojina, ja aineiston harvinaisimmissa, behavioraalisissa prosesseissa, on miehiä jonkin verran enemmän käyttäytyjinä. Verbaalisten prosessien ja toisaalta puhumiseen viittaavien behavioraalisten prosessien kautta käy ilmi, että miehet ovat äänessä jonkin verran naisia enemmän. Tällöin miehet ovat toisaalta naisia näkyvämpiä, mutta toisaalta rikotaan stereotypiaa juoruilevista naisista (esim. Cameron 1986: 33). Verbiprosessien yleisissä linjoissa esiintyy siis paljon

stereotyyppien rikkomista, mutta toki yksittäisistä prosesseista löytyy paljon myös stereotyyppistä sisältöä. Lisäksi miehet ovat ainakin lievässä enemmistössä kaikissa prosessityypeissä verbaalisia lukuun ottamatta, eli prosessien tasolla naisia näkyvämpiä.

Kun tarkastellaan aineistoa laajempien diskurssien tasolla, löytyy sekä stereotyyppien mukaisia että niitä rikkovia representaatiota. Opiskelijoina on naisia jonkin verran enemmän, työelämässä melko tasaisesti sekä naisia että miehiä, ja molempia työskentelee moninaisilla aloilla. Ammatit ovat kuitenkin jakaantuneet hyvin rajusti, ja vain parissa ammatissa kuvataan sekä nais- että miespuolinen hahmo. Ammattijakaumat myös vastaavat pitkälti stereotyyppisiä käsityksiä, ja poikkeuksen voikin löytää oikeastaan vain yksittäistapauksesta. Miesten työn sisältöä kuvataan laajemmin kuin naisten ja työn. Naisten kohdalla kerrotaan todennäköisemmin passiivisesti missä hän on töissä kuin kuvaillaan työn varsinaista sisältöä. Lisäksi kotiäitiys mainitaan, mutta miesten ei kerrota huolehtineen sen enempää lapsista kuin kodistakaan. Toisaalta naiset representoidaan myös aavistuksen miehiä korkeammin koulutetuiksi.

Vapaa-ajan vietossa kapeimpia sukupuolirooleja ehkä venytetään, mutta silti naiset menevät ostoksille ja miehet mökille kalastamaan. Toisaalta miehet voivat esimerkiksi tehdä ruokaa ja naiset käydä kuntosalilla. Yksi tärkeä vapaa-ajan vieton yhteydessä esiin nouseva aihe ovat ystävyysuhteet. Ystävyysuhteet muodostuvat erityisesti samaa sukupuolta olevien välille. Tässä on tosin jossain määrin kyse tulkinnoista, sillä ajoittain on lukijan vastuulla tulkita, onko kyseessä ystävyys- vai parisuhde. Joka tapauksessa ystävyysuhteet ovat jonkin verran erilaisia sukupuolesta riippuen, sillä naiset tapaavat myös toistensa kotona, saattavat ottaa lapset mukaan ja ylipäättään puhuvat todennäköisemmin perheestään toistensa kanssa. Miehet tapaavat kodin ulkopuolella, eikä ystäviään näkevistä miehistä pääsääntöisesti tiedä, onko heillä kumppaneita tai lapsia. Naisten kohdalla äitiys saattaa siis olla läsnä myös ystävyysuhteissa ja toisaalta myös ystävyys kuuluu kodin piiriin, kun taas miehille ystävyys on kodista ja perheestä irrallaan. Tämä voidaan nähdä toisaalta niin, että nainen on enemmän sidottu kotiin ja miehet vapaampia liikkumaan kodin ulkopuolella ilman vastuuta perheestä. Toisaalta voidaan yhtä lailla tulkita niin, että miehen ystävyysuhteet ovat etäisempiä, irrallaan sellaisista henkilökohtaisista elämän osa-alueista kuin kodista ja perheestä.

Kotiin ja perheeseen liittyikin selkeä ero sukupuolten välillä. Vain naisen mainitaan huolehtineen lapsista ja kodista, mutta toisaalta sairastuneista aikuisista huolehtivat vain miehet. Mies hoivaa sairastunutta avovaimoa, ja toisaalta miehet huolehtivat sairaista isistä. Tällöin toiminta ilmaistaan kuitenkin lähinnä konkreettisena tekemisinä.

Vaikka naiset ehkä kytkeytyvätkin miehiä enemmän kotiin, representoidaan naiset silti varsin aktiivisiksi. Vapaa-ajan harrastuksissa liikuntaharrastukset ovat vahvasti esillä. Niiden

yhteydessä rikotaan kuvaa naisista passiivisina, sillä naiset ovat aktiivisempia liikunnanharrastajia kuin miehet, ja heidän harrastamiensa lajien kirjokin on laajempi kuin miehillä. Toisaalta osa stereotyyppisemmin naisille sopivista urheilulajeista on sitä edelleen, eikä yhdenkään miehen kerrota käyvän esimerkiksi tanssimassa tai jumpassa. Miehet eivät myöskään harrasta liikuntaa yhdessä ystäviensä kanssa, vaan korkeintaan kumppanin kanssa, kun taas naiset liikkuvat myös ystävien seurassa.

Eräs kiinnostava ero aiempiin S2-oppikirjoihin (Salmu 2002: 56–76) on se, ettei sen enempää naisten kuin miestenkään ominaisuuksia juuri kuvailla. Naista kuvaillaan ainoastaan kerran ulkonäön kautta, eikä esimerkiksi yhdenkään naisen luonnetta kuvailla. Miestä taas kuvaillaan sekä ulkonäön että muiden ominaisuuksien perusteella, mutta vain varsin vähän. Pääsääntöisesti hahmoja ei kuvailla ulkonäön tai luonteenpiirteiden kautta.

Hyvin selkeää stereotyyppisyyttä löytyy, mutta se ei ole ainoa tarjolla oleva representatio, vaan stereotyyppioita myös rikotaan laajasti. Aiempaan tutkimukseen verraten S2-oppikirjojen tarjoamat sukupuolen representaatiot vaikuttavatkin edenneen selvästi tasa-arvoisempaan suuntaan teksteistä, joissa nainen siivoaa miehen lukiessa lehteä sohvalla (ks. Salmu 2002: 57–58). Kuitenkin esimerkiksi ammattijakauma on pysynyt kokonaisuudessaan hyvin stereotyyppisenä ja toisaalta jos jonkun mainitaan hoitavan lapsia, on se aina äiti. Kirjakohtaisia erojakin on, ja naiset ovat esimerkiksi miehiä enemmän esillä LMJ:n kappaleteksteissä, kun taas SM2:ssa miehet ovat hieman näkyvämpiä. Kirjakohtaisiin eroihin vaikuttanee muun muassa se, että LMJ:n käyttäjissä on todennäköisesti oletettu olevan enemmän naisia, sillä naiset ovat kirjan ilmestymisaikaan olleet enemmistössä luku- ja kirjoitustaidottomissa maahanmuuttajissa (Tammelin-Laine 2014: 50; Kananen 2019).

Kokonaisuudessaan nainen representoidaan edelleen stereotyyppisesti shoppailusta pitävänä ja lapsista ja kodista huolehtijana. Äitiys ei ole ehdoton osa naisen identiteettiä, mutta tuntuu kuitenkin helposti kuuluvan siihen. Kotiäitiys ei kuitenkaan ole kovin tavallista, vaan suuri osa naisista joko opiskelee tai on töissä. Naiset työskentelevät myös korkeakoulutusta vaativissa töissä, mutta yksikään nainen ei ole työssä, joka stereotyyppisesti ajateltaisiin miesten työksi. Aiempia naishahmojen representaatioita rikotaan selkeästi siinä, että naiset ovat aktiivisia ja näkyviä. Naishahmoja esiintyy aineistossa enemmän, ja naiset esimerkiksi harrastavat liikuntaa aktiivisesti sekä matkustelevat myös yksin.

Miehet representoidaan monin paikoin melko stereotyyppisesti, vaikka stereotyyppioita toki rikotaankin. Miehen stereotyyppioista poiketaan sen suhteen, että mies huolehtii omasta isästään sekä sairaana olevasta kumppanistaan. Miehet opiskelevat ja työskentelevät moninaisilla aloilla, mutta naisia enemmän matalan koulutuksen aloilla. Vain yhden miehen ammattivalinta

selkeästi rikkoo stereotypiaa. Miehet myös tekevät monenlaista vapaa-ajalla, mutta eivät juuri-kaan mitään, mikä stereotyyppisesti mielletäisiin naisten harrastukseksi. Miehet saattava liikua vapaa-ajallaan isommissakin ryhmissä, mutta kahdenvälisiä ystävyys-suhteita ei juuri kuvata. Miehet saattavat myös olla hetkittäin yllättäväkin näkymättömiä, ja mieshahmon olemassa olo saatetaan mainita, mutta tämä ei kuitenkaan varsinaisesti esiinny tekstissä. Toisaalta myös läsnä olematon mies saattaa vaikuttaa naisen toimintaan, ja estää tätä toimimasta kuten muuten haluaisi. Isyys jää hyvin vähälle huomiolle miehen representaatioissa, vaikka joillakin mieshahmoilla kerrotaankin olevan lapsia. Vain yhden mieshahmon kerrotaan viettäneen aikaa lastensa kanssa. Miesten representaatioissa siis rikotaan stereotypioita, muttei kuitenkaan niin rajusti kuin naisten representaatioissa.

5.1.2 Parisuhteen representaatiot

Parisuhteen representaatio on kauttaaltaan varsin perinteinen. Vain yksi avopari esitetään, minkä lisäksi rivien välistä voi kenties päätellä yhden yksinhuoltajan olemassaolon, mutta tämäkin vaatii jo vahvaa tulkintaa. Pääsääntöisesti perhe on perinteinen ydinperhe, johon kuuluu äiti, isä ja ainakin yksi lapsi. Kaikki esitetyt parisuhteet ovat heteronormatiivisia. Toki aina on mahdollista lukea tarkoituksella toisin, mutta se vaatii normeista poikkeavaa tulkintaa, jota kirjojen oletetulta käyttäjältä tuskin odotetaan.

Pariskuntaan tai parisuhteen osapuoliin viittaavia sanoja on yllättävän vähän, ja *vaimo* ja *mies* ovat ainoat, jotka edes esiintyvät useammin kuin kerran, molemmat neljä kertaa. Niiden lisäksi esiintyvät vain *tyttöystävä* ja *hääpari*. Ainoa miespuoliseen kumppaniin viittaava sana on siis *mies*. Kappaleteksteissä ei esiinny yhtään nimitystä, jolla viitattaisiin sellaiseen henkilöön, joka ei ole parisuhteessa. Parisuhteen osapuolia ei juurikaan nimetä, ja erityisesti LMJ:ssa ihmisten suhteista toisiinsa ei useinkaan sanota mitään, vaan jää lukijan tulkittavaksi, mahtavatko kysymyksessä olla ystävykset vai pariskunta.

Kaikilla pariskunnilla, joiden tiedetään olevan naimisissa, on sama sukunimi, mikä luo konservatiivista kuvaa miehestä perheen päänä. Käytännössä tämä tosin tarkoittaa vain kahta pariskuntaa SM2:ssa, sillä LMJ:ssa pariskuntien sukunimet eivät käy ilmi. Ei tietenkään ole täysin varmaa, kumman sukunimi tapauksissa on kyseessä, mutta ainakin toisen pariskunnan kohdalla voitaneen olettaa, että venäläis-suomalaisen perheen suomalainen sukunimi on suomalaiselta mieheltä peräisin. Näihin kahteen perheeseen ja sukunimiin liittyen esiintyy epäsuhta siinä, että toisesta, Mäkelän perheestä, puhutaan usein niputettuna käsitteen *Mäkelät* tai *Mäkelän perhe* alle, mutta samaa ei tehdä toiselle perheelle, Uitoille. Kun Mäkelöiden vielä

mainitaan olevan *tavallinen suomalainen perhe*, luodaan representaatiota, jonka mukaan tavallisessa suomalaisessa perheessä on kaksi alkuperältään suomalaista heterovanhempaa ja ilmeisesti useampi kuin yksi lapsi.

Parisuhteen käsite kietoutuukin aineistossa kiinteästi perheen käsitteeseen. Esimerkiksi materiaalisia verbiprosesseja tarkastellessa käy ilmi, että pariskunta, jolla on lapsia, ei enää toimi kahden aikuisen yksikkönä, vaan vain joko koko perheenä tai jommankumman vanhemman ja lapsen yhdistelmänä. Sama näkyy myös laajemmissa diskursseissa, joissa pariskunta ei lähtökohtaisesti tee mitään kahdestaan, jos heillä on lapsia. Parisuhde representoituu suorastaan toissijaiseksi henkilöille, joilla on lapsia. Tästä saattaa olla yksi poikkeus, mutta me-puhe hämärtää, onko mukana kuitenkin myös lapsi.

Erityisesti me-puheen kautta pariskunnista ja perheistä saatetaan luoda hyvinkin yhteinäistä kokonaisuutta, joka saattaa jopa ajatella yhdessä. Esimerkiksi kihloihin menneen pariskunnan ajatteluakin saatetaan kuvata yhteisenä jaettujen mentaalisten prosessien kautta. Erityisesti me-puhe on hämmentävää, sillä se saattaa tehdä suorastaan epäselväksi, kuka perheenjäsen tekee mitään. Me-puhe on myös yhtä poikkeusta lukuun ottamatta naisten hallinnassa. Tämän voi tulkita niin, että naisilla on todennäköisemmin valtaa puhua kumppaninsa puolesta.

Suomeen muuttaminen syineen nousee yhdeksi esillä olevaksi diskurssiksi, jossa parisuhteen merkitys korostuu: parisuhde on usein esitetty Suomeen muuttamisen motivaatioksi suoraan tai epäsuorasti. Sekä naiset että miehet muuttavat parisuhteen perässä, ja yksittäistapauksessa vain naispuolinen hahmo ilmaisee, ettei olisi halunnut tehdä niin. Vain yksittäisen miehen ilmaistaan muuttaneen Suomeen, koska erityisesti piti maasta.

Pariskunnat saattavat kyllä puhua toisistaan, mutta hyvin harvoin toisilleen. Tämä käy ilmi muun muassa verbaalisista prosesseista ja laajemminkin diskursseista: pariskunnan toinen osapuoli saattaa kyllä muistella, mitä on tapahtunut tai kirjoittaa postikortin, jossa kertoo tapahtumista toisenkin puolesta, mutta pariskunta ylipäättään on tekstin nykyhetkessä harvoin läsnä yhtä aikaa. Pariskunnan ei suoraan sanota puhuneen toisilleen muuta kuin kosinnan yhteydessä.

Kriittisen diskurssintutkimuksen ajatusten mukaisesti on syytä kiinnittää huomiota myös siihen, mitä ei ole. Kummassakaan kirjassa ei ole erillään asuvia, seurustelevia pareja. Ainoa naimaton pariskunta asuu yhdessä. Missään ei kirjoiteta seuranhakuilmoituksia, käydä treffeillä tai vieraila kumppanin luona. Mahdolliset parisuhteet ovat vain olemassa valmiiksi annettuina ja korkeintaan kehittyvät avioliitoksi. Tämä vaikuttaa kummalliselta, jos oletetaan S2-materiaalien pyrkivän kuvaamaan todellisuutta, sillä Suomessa erillään asuva, seurusteleva pariskunta on hyvin tavallinen (Kontula 2016: 32–34). Tämän representointi voisi olla merkittävä seikka, jos oletetaan, ettei näin ole kaikissa kulttuureissa, joista S2-materiaalien käyttäjiä tulee.

Sen lisäksi, että suhteet eivät ala, eivät ne myöskään pääty. Yhtään eronneeksi mainittua hahmoa tai uusioperhettä ei esiinny. Av(i)oliitosta luodaan kuva tilana, joka ei lopu missään olosuhteissa, vaikka tämäkin on tosiasiasa hyvin kaukana suomalaisen yhteiskunnan todellisuudesta.

Parisuhteen lopputuloksena esitetään avioliitto ja lapset, ja näin annetaan viesti, että tämä olisi normi, jota kohti pyrkiä. Annetaan myös ymmärtää, että kaksi parisuhteessa olevaa aikuista eivät vielä muodosta kiinteää kokonaisuutta, vaan se tapahtuu vasta naimisiinmenon ja/tai lasten hankkimisen kautta, mikä näkyy esimerkiksi siinä, esitelläänkö hahmot yhtenä kokonaisuutena vai erillisinä yksilöinä. Voidaan katsoa, että esimerkiksi avoliitossa olevia lapsettomia pariskuntia toiseutetaan ”oikean” parisuhdemallin rinnalla. Toisaalta lapsia ei ainakaan selkeästi sanoiteta olevan sen enempää avopareilla kuin yksihuoltajillakaan.

Kokonaisuudessaan kirjoissa puhutaan parisuhteista varsin vähän. SM2:ssa on kolme pariskuntaa, mutta silti he esiintyvät melko vähän yhdessä. LMJ:ssa puhutaan muutama otteeseen naimisiin menosta tai naimisissa olosta, mutta näistä pariskunnista ei kerrota mitään ennen avioliittoa. Hahmoista ei juurikaan kerrota, asuvatko he yksin vai kumppanin kanssa. Parisuhde tuntuu olevan lähes vältetty asia. Toisaalta tällä luodaan myös representaatiota, jonka mukaan parisuhde ei yksin määrittele ihmistä, vaan parisuhteen osapuoletkin voivat hyvin viettää aikaa erossa kumppaneistaan esimerkiksi ystäviensä kanssa.

Kumpikin kirja pitää avoliittoa varsin häivyttettynä tai jopa olemattomana. Tämä on kiinnostavaa siihen nähden, että Suomessa avoliitot ovat erittäin tavallisia (esim. Tilastokeskus 2016a). Avoliitot lisääntyvät koko ajan, ja niistä on tullut hyväksytyjä kaikissa ikäluokissa (Kontula 2016: 35). Avoliittojen näkymättömyyden syytä voi etsiä esimerkiksi kirjojen oletusta kohdeyleisöstä: ehkä käyttäjien uskotaan tulevan kulttuureista, joissa avoliitot eivät ole hyväksytyjä. Tai toisaalta avioliitto nähdään parisuhteen prototyyppinä, jota on helppoa käyttää kuvaukseen varsinkin oppimisen alkuvaiheessa.

Kirjoissa esiintyy yhteensä vain yksi varma avopari, ja hekin päätyvät lopulta naimisiin. Kaikki selkeästi määritellyt parisuhteet ovat heteronormatiivisia ja pääsääntöisesti avioliitoksi tulkittavia. Lisäksi lapsista ja perheistä puhutaan paljon, mutta yksinhuoltajia ei ole. Pelkkien perinteisten ydinperheiden olemassaolo ei kuvaa mitenkään todellista tilannetta nyky-Suomessa, ja näin toiseuttaa muunlaisia perheitä ja antaa ymmärtää, että esimerkiksi uusioperhe on jollakin tasolla epänormaali.

Parisuhteen representaatio jää varsin kapeaksi, vaikka kaikkein konservatiivisimpaan näkemykseen tekeekin särön yhden avoparin esiintyminen. Silti heteronormatiivinen ydinperhe, jossa vanhemmat ovat naimisissa, representoituu vahvasti normiksi ja esimerkiksi

tapailuasteella olevat suhteet puuttuvat kokonaan. Toisaalta myös parisuhteessa olevien ihmisten annetaan ymmärtää olevan itsenäisiä yksilöitä, jotka voivat toimia myös ilman kumppaniaan.

5.1.3 Representaatioiden stereotyyppisyys

Kolmas tutkimuskysymys on, ovatko kappaleteksteissä esiintyvät representaatiot stereotyyppioiden mukaisia. Vastauksena tähän kysymykseen voidaan todeta yleisesti, että stereotyyppioita sekä rikotaan että vahvistetaan, mitä olen jo esitellyt tarkemmin luvuissa 5.1.1 ja 5.1.2. Tämä on kuitenkin merkittävä tulos siinä mielessä, että aiemman tutkimuksen perusteella stereotyyppisyys on ollut oppikirjoissa hyvinkin vahvaa (esim. Salmu 2002; Blumberg 2007), vaikka toki poikkeuksiakin on ollut jo aiemmin (esim. Tainio & Teräs 2010: 40). Tässä tutkielmassa vertailluissa kirjoissa stereotyyppioita kuitenkin myös rikotaan laajasti. Stereotyyppisyys myös vaihtelee diskursseittain, sillä esimerkiksi työelämästä kerrottaessa näkyy stereotyyppisempää ajattelua kuin terveystutkimuksissa.

Vaikka tutkimuksen tarkoitus ei varsinaisesti ollut vertailla kirjoja, on silti syytä huomauttaa, että jo kahden kirjan välillä on suuri ero sekä representaatioissa että siten stereotyyppioissa. Kun aineistoa tarkastelee esimerkiksi materiaalistien prosessien kautta, on toimijoina hieman enemmän miehiä kuin naisia, mikä aavistuksenomaisesti noudattelee stereotyyppiä, ovathan materiaaliset prosessit nimenomaan toimimisen ytimessä. Ero kirjojen välillä on kuitenkin merkittävä, sillä SM2:ssa miehiä on toimijoina puolet useammin kuin naisia, kun taas LMJ:ssa naiset ovat selvässä enemmistössä. Tämä tukee ajatusta, että naiset saattavat ainakin tietyssä kirjassa olla huomattavasti miehiä aktiivisempia toimijoita.

Sukupuolten stereotyyppioita venytetään laajasti, vaikkei niistä täysin päästäkään eroon. Parisuhteen representaatio sen sijaan pysyy varsin stereotyyppisenä, eikä kappaleteksteissä esitellä esimerkiksi muita kuin heteronormatiivisia parisuhteita.

5.2 Tutkimuksen arviointi

Halusin tarkastella tutkielmassani sukupuolen ja parisuhteen representaatioita S2-oppikirjateksteissä. Tausta-ajatuksenani oli, että jos nämä representaatiot ovat stereotyyppisiä, ovat ne mukana rakentamassa laajemminkin yhteiskunnassa näkyviä ongelmia tasa-arvon suhteen. Tästä lähtökohdasta kriittinen diskurssintutkimus oli luonnollinen valinta. Sen perusajatus on,

että kieli sekä kuvaa että muokkaa todellisuutta, ja eriarvoistavat rakenteet on tehtävä näkyviksi, jotta niitä voi purkaa (Wodak 2001: 10; Jørgensen & Phillips 2002: 61). SF-teoria toimi myös hyvin sekä teoreettisena viitekehysenä että analyysityökalujen pohjana, sillä erityisesti kielen ideationaalisessa metafunktiossa näkyy kielen representatiivinen luonne. Ideationaalinen meta-funktio tarjosikin välineitä lähteä tutkimaan representaatioita leksikaalisista valinnoista verbi-prosessien kautta kohti laajoja diskursseja.

Tutkimukseni on laadullista tutkimusta, jolloin sen luotettavuuden arviointiin ei ole täysin yksiselitteisiä mittareita (Hirsjärvi 2009: 231–232). Kriittiseen diskurssitutkimukseen vaikuttaakin aina myös tutkijan oma näkemys (Fairclough 2001: 22). Laadullisen tutkimuksen luotettavuudelle on kuitenkin ratkaisevan tärkeää, että kaikki tutkimuksen vaiheet on kuvailtu mahdollisimman tarkasti, ja tehtyjä tulkintoja tuetaan aineistosta nostetuilla esimerkeillä. (Hirsjärvi 2009: 232–233.) Näin olen pyrkinyt tekemään tutkielmassani.

Aineisto koostuu kahden aikuisille S2-oppijoille suunnattujen suomen oppikirjojen kappaletekstit. Aineisto on maisterintutkielman laajuiselle tutkimukselle nähdäkseni sopiva, sillä tämänkokoiseen aineistoon oli mahdollista perehtyä yksityiskohtaisesti. Ongelmaksi nousi kuitenkin, että monista asioista on vaikea tehdä yleistyksiä edes aineiston sisällä, sillä usein samankaltaisia mielenkiintoisia tapauksia on vain pari. Lisäksi esimerkiksi parisuhteen osapuoliin viittaavia nimityksiä löytyi niin vähän, että minkäänlaista laajempaa käsitystä niistä ei saanut, vaikka toki vähyys tämänkin kokoisessa aineistossa on tulos jo itsessään. Tehdessäni analyysia pohdin myös, vaikuttaako siltä, että pyrin tarkoituksellisesti kaivamaan esiin esimerkiksi stereotyyppistä sukupuoliroolien kuvausta yksityiskohdista, vaikka yleiskuva olisi hyvinkin tasa-arvoinen. Tämä ei ole ollut pyrkimykseni, vaan nähdäkseni kokonaiskuvaa rakennetaan juuri yksityiskohtien kautta.

Eryteisesti parisuhteen representaation yhteydessä korostuu oma tulkintani siitä, milloin kyseessä ylipäättään on pariskunta. Esimerkiksi *Matin* seuraan ilmestynyt Mikko voisi ihan hyvin olla tämän poikaystävä. Toisaalta etelässä lomalla olevat Emmi ja Jesse voivat olla ystäviä. Onkin siis periaatteessa mahdollista, että olen löytänyt kirjojen kappaleteksteistä heteronormatiivisuutta, koska olen tulkinnut asioita heteronormatiivisesti. Tämä on kuitenkin perusteltua, kun ajatellaan oletettua lukijaa, sillä ihmisillä on taipumus tulkita asioita heteronormatiivisesti (Seta 2020 s.v. *hetero-oletus*). Olen olettanut tämän olevan myös monien kirjan käyttäjien lähtökohta, joten en ole nähnyt mielekkääksi lähteä tulkitsemaan erityisesti toisin.

Tutkijapositioni on yksi huomionarvoinen seikka. En ole suorittanut pedagogisia opintoja, enkä myöskään erikoistunut S2-alaan, vaikka sen kysymyksiä on ollut läsnä pitkin opintoja. Näin ollen en ole koskaan ollut tilanteessa, jossa käyttäisin aineistoni oppikirjoja

opetuksessa. Tämä voidaan tulkita toisaalta haitaksi, sillä minulta puuttuu tietopohjaa S2-oppimateriaalien aktuaalisesta käytöstä. Toisaalta taas voidaan katsoa, että pystyn tarkastelemaan materiaaliani helpommin irrallaan opettamiskontekstista ja keskittymään juuri tekstistä välittyviin representaatioihin.

Tulokset eivät luonnollisesti ole yleistettävissä koskemaan laajemmin S2-oppikirjoja, vaan kertovat vain tutkimuksen kohteena olleista teoksista. Niiden sisälläkin voi vielä olla eroja, ja esimerkiksi tehtäviä tarkastelemalla olisi voinut välittyä erilainen kuva kuin vain kapaleteksteihin keskittymällä. Tämän tutkielman tulokset luovat kuitenkin pohjaa, jolta S2-oppimateriaaleja voisi lähteä tarkastelemaan laajemminkin sukupuolen ja parisuhteen näkökulmasta.

5.3 Pohdinta

Tutkielman alussa oletin, että oppikirjoista löytyvät sukupuolen ja parisuhteen representaatiot ovat hyvin stereotyyppisiä, vaikka poikkeuksiakin löytyy. Oletukseni toteutui erityisesti parisuhteen representaatioiden kohdalla, mutta sukupuolen representaatiot olivat ennako-oletuksiani moninaisempia.

Tutkielman teko sai toisaalta pohtimaan feministisen tutkimuksen ikuista paradoksia, jonka mukaan esimerkiksi tutkimalla sukupuolten eroja tullaan samalla väkisin korostaneeksi, että eroja on (Cameron 1996: 59–60). Toisaalta ongelmat on kuitenkin tehtävä näkyväksi, ennen kuin niihin voidaan puuttua. Tällä tutkimuksellani olenkin pyrkinyt nostamaan esiin mahdollisia ongelmakohtia sukupuolen ja parisuhteen representaatioissa, ja näin tarjoamaan pohjatietoa, jonka perusteella tulevat S2-materiaalien tekijät voivat pyrkiä välttämään tarpeetonta stereotyyppisyyttä. Tämän tutkimuksen perusteella oppimateriaalit ovat ainakin sukupuoliroolien suhteen edenneet tasa-arvoisempaan suuntaan (vrt. esim. Lahelma & Gordon 1999), mutta uusia oppimateriaaleja tehtäessä on edelleen syytä kiinnittää huomiota representaatioiden monipuolisuuteen. Tämä korostuu erityisesti parisuhteiden osalta, sillä niissä ei juuri esiinny variaatiota. Esimerkiksi yksinhuoltajaperheiden tai muiden kuin heteronormatiivisia parisuhteiden näkyvyyttä olisi syytä kehittää.

On toki mahdollista kysyä, pitäisikö S2-oppimateriaalien edes olla stereotyyppittämiä. Kun kirjan käyttäjän kielitaito on vielä heikko, on hänen todennäköisesti helpompi ymmärtää mahdollisimman yksinkertaistavaa materiaalia. Hyvin erilaisesta kulttuurista tulevalle voi jo esimerkiksi avopuolison kanssa asuminen olla täysin uusi ajatus. Näin oppimisen helppous

voisi perustella sitä, että asiat pyritään esittämään mahdollisimman stereotyyppisesti. Toisaalta on varmasti ongelma, jos oppimateriaalit ja ympäröivä yhteiskunta ovat arvoiltaan erilaisia, eivätkä oppimateriaalit kuvaa todellisuutta. Jos yhteiskunta lähtökohtaisesti pyrkii kohti tasa-arvoa, ei liene loogista esitellä sen uusille jäsenille siitä poikkeavaa normia.

Luonteva jatkotutkimusaihe olisi tarkastella laajempaa aineistoa, sillä vasta laajemmasta aineistosta hahmottuisi yleistettävä linja oppimateriaalien representaatioista. Esimerkiksi nimeämistä voisi olla mielekäästä tarkastella myös määrällisillä työkaluilla. Toisaalta esimerkiksi Suomen mestari -kirjasarjan eri osia olisi mahdollista tarkastella sen suhteen, muuttuvatko representaatiot, kun siirrytään kielitaidon tasossa eteenpäin. Tätä voisi myös analysoida laajemminkin, eli esiintyykö stereotyyppisyyttä sitä todennäköisemmin, mitä alemmalle kielenoppimisen tasolle materiaali on suunnattu. Lisäksi aineistona olisi hyvä käyttää materiaalia laajemminkin kuin vain kappaletekstien verran, ja esimerkiksi kuviin olisi hyvä kiinnittää enemmänkin huomiota.

LÄHTEET

- Aalto, Eija 1997: Oppimateriaalien muuttuvat oppimiskäsitykset. – Anna-Maija Raanamo & Paula Tuomikoski (toim.), *Kielisillan rakentajat* s. 46–51. Helsinki: Edita.
- Aalto, Eija; Mustonen, Sanna & Tukia, Kaisa 2009: Funktionaalisuus toisen kielen opetuksen lähtökohtana. – *Virittäjä* 113 (3) s. 402–423.
- Ainiala, Terhi 2013: Etunimellä, sukunimellä vai millä? – *Kotus-blogi*. – https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/blogiarkisto/terhi_ainiala/etunimella_sukunimella_vai_milla.10391.blog 2.4.2020.
- Ainiala, Terhi, Saarelma, Minna & Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bezemer, Jeff & Kress, Gunther 2010: Changing text: a social semiotic analysis of textbooks. – *Designs for learning*, 3 (1-2) s. 10–29. – <https://www.designsforlearning.nu/articles/abstract/26/> 4.4.2020.
- Blumberg, Rea Lesser 2007: *Gender bias in textbooks: a hidden obstacle on the road to gender equality in education*. Background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2008 Education for All by 2015: will we make it? United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000155509/PDF/155509eng.pdf.multi> 23.1.2020.
- Blumberg, Rea Lesser 2009: The invisible obstacle to educational equality: gender bias in textbooks. – *Prospects* 38 (3) s. 345–361. – <https://search.proquest.com/docview/193850175/E581ABA6471E4D55PQ/1?accountid=11774> 18.1.2020.
- Butler, Judith 1993: *Bodies that matter. On the discursive limits of “sex”*. New York: Routledge.
- 1999: *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- 2006 [1990]: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Cameron, Deborah 1986: *Feminism & linguistic theory*. London: Macmillan.
- 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Ceglie, Robert & Olivares, Vida 2012: Representation of diversity in science textbooks. – Heather Hickman & Brad J. Porfilio (toim.), *The new politics of the textbook. Problematizing the Portrayal of Marginalized Groups in Textbooks* s. 49–68. Rotterdam: Sense Publishers.
- De Beauvoir, Simone 2009 [1949]: *Toinen sukupuoli 1*. Helsinki: Tammi.
- Dufva & Mäntylä 2017: Ääneen lukemista vai oikeaa vuorovaikutusta? Suullinen kielitaito suomalaisissa vieraan kielen oppikirjoissa. – Pirjo Hiidenmaa, Markku Löytönen & Helena Ruuska (toim.), *Oppikirja Suomea rakentamassa* s. 99–118. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- Engelberg, Mila 2016: *Yleispätevä mies. Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/sukupuolentutkimus.
- EVK = Eurooppalainen viitekehys 2001: *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press. – <https://rm.coe.int/1680459f97> 4.4.2020.
- Fairclough, Norman 1999: *Critical discourse analysis. The critical study of language*. London: Longman.
- 2001: *Language and power*. England: Harlow.
- 2003: *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Firth, J. R. 1968: *Selected papers of J. R. Firth 1952–59*. London: Longman.
- Foster, Sandra 2012: A qualitative understanding of preservice teacher’s critical examination of textbook curriculum units as political text. – Heather Hickman & Brad J. Porfilio (toim.), *The new politics of the textbook. Problematizing the Portrayal of Marginalized Groups in Textbooks* s. 3–16. Rotterdam: Sense Publishers.
- Gehring, Sonja & Heinzmann 2011: *Suomen mestari 1: Suomen kielen oppikirja aikuisille*. Helsinki: Finn Lectura.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina 1995: V Koulutus ja sukupuoli. – Tuomas Takala (toim.), *Kasvatustieteologia* s. 151–196. Porvoo: WSOY.
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Halliday, M. A. K. 1973: *Explorations in the functions of language*. London: Edward Arnold.
- 1978: *Language as social semiotics. The social interpretations of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- 1985: *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- 1992: How do you mean? – Martin Davies & Louise Ravelli (toim.), *Advances in systemic linguistics. Recent theory and practice* s. 20–35. London: Pinter Publishers.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M. 2014: *Halliday’s introduction to functional grammar*. London: Routledge.
- Halliday, M. A. K. & Webster, Jonathan 2002: *On grammar*. London: Continuum.
- 2003: *On language and linguistics*. New York: Continuum.
- Halonen, Mia & Kokkonen, Marja 2008: ”Loppu-ännät puuttuu!” ”Toivotaan sujuvaa puhetta!” Lapsi- ja aikuisoppiloiden kielenoppis- ja arviointikontekstien erot. – Johanna Tanner & Marja Kokkonen (toim.),

- Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus* s. 107–139. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Hawkins, Jeffrey M. 2012: Don't ask about and don't tell the lies my teacher told me. A content analysis of LGBTQ portrayals in textbooks. – Heather Hickman & Brad J. Porfilio (toim.), *The new politics of the textbook. Problematizing the Portrayal of Marginalized Groups in Textbooks* s. 235–257. Rotterdam: Sense Publishers.
- Hickman, Heather 2012: Handling heteronormativity in high school literature texts. – Heather Hickman & Brad J. Porfilio (toim.), *The new politics of the textbook. Problematizing the Portrayal of Marginalized Groups in Textbooks* s. 129–148. Rotterdam: Sense Publishers.
- Hiidenmaa, Pirjo 2015: Oppikirjojen tutkimus. – Helena Ruuska, Markku Löytönen & Anne Rutanen (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä* s. 27–39. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- Hirsjärvi, Sirkka 2009: Tutkimuksen reliabelius ja validius. – Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes & Paula Saja-vaara (toim.), *Tutki ja kirjoita* s. 231–233. Helsinki: Tammi.
- Hurme, Tuure 2006: Kuulutko ”meihin”? – *Kielikello* 4/2006. – <https://www.kielikello.fi/-/kuulutko-meihin-12.5.2019>.
- Hyypä, Markku T. 1995: *Sukupuolten kirjo. Seksi, aivot, roolit*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Häkkinen, Kaisa 1996: *Kielitieteen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002: *Suomalaisen oppikirjan vaiheita*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- Jantunen, Jarmo Harri 2018: Korpusavusteinen diskurssintutkimus (CADS): analyysiesimerkki homouden ja heterouden digitaalisista diskursseista. – *AFinLA-E: Soveltavan Kielitieteen Tutkimuksia* 11/2018 s. 20–44.
- Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise J. 2002: *Discourse analysis as theory and method*. London: SAGE.
- Kananen, Laura 2019: Aikuiset suomen kieltä ja lukutaitoa opiskelevat matkalla aktiivisiksi kansalaisiksi. – *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 10 (6). – <https://www.kieliverkosto.fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2019/aikuiset-suomen-kielta-ja-lukutaitoa-opiskelevat-matkalla-aktiivisiksi-kansalaisiksi> 2.4.2020.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2006: *Reading images. The grammar of visual design*. London: Routledge.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2020. – <https://www.kielitoimistonanakirja.fi> 4.4.2020.
- Kontula, Osmo 2016: *Lehmen paula. Seksuaalinen hyvinvointi parisuhdeonnan avaimena*. Perhebarometri 2016. Katsauksia/Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos. E50/2016. Helsinki: Väestöliitto. – https://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/1a5d52a27b1b7e7c9bc29bb762a76bf6/1570899444/application/pdf/6081349/Perhebarometri_2016_netti.pdf 4.4.2020.
- Korvajärvi, Päivi 2010: Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 183–196. Tampere: Vastapaino.
- Kotilainen, Sofia 2013: Suomalaiset henkilönimikäytännöt sukupuolen sosiokulttuurisina symboleina. – Hannele Harjunen & Tuija Saresma (toim.), *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja* s.107–131. JYY julkaisusarja nro 87. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Lahelma, Elina 1992: *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula 1999: Rajankäyntiä – sukupuoli opetussuunnitelmassa ja koulun käytännössä. – Anne-Lise Arnesen, Sigríður Jónsdóttir, Eva-Stina Hultinger, Torunn Klemp, Birgit Trier Frederiksen & Hillevi Lönn (toim.), *Eroja ja yhtäläisyyksiä. Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä* s. 91–106. Helsinki: Yliopistopaino.
- Laine, Rauno, Uimonen, Eila & Lahti, Ylermi 2010: *Aasta se alkaa*. Helsinki: Opetushallitus.
- Lappalainen, Hanna 2015: Sinä vai te vai sekä että? Puhuttelukäytännöt suomen kielessä. – Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen (toim.), *Saako sinutella vai täytyykö teitellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten käytännöistä* s. 72–104. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Latomaa, Sirkku & Tuomela, Veli 1993: Suomi toisena vai vieraana kielenä? – *Virittäjä* 98 (3), s. 238–245.
- Leech, Geoffrey 1981: *Semantics. The study of meaning*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Liljeström, Marianne 2004: Feministinen metodologia – mitä se on? – Marianne Liljeström (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta* s. 9–21. Tampere: Vastapaino.
- Luukka, Minna-Riitta 2002: M.A.K. Halliday ja systeemifunktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Malinowski, Bronislaw 1978: *Coral gardens and their magic. A study on tilling the soil and of agricultural rites in the Trobriand Islands. Volume II: The language of magic and gardening*. New York: Dover Publications.
- Mead, Margaret 1963: *Sukupuoli ja luonne kolmessa primitiivisessä yhteiskunnassa*. Helsinki: Otava.
- Meyer, Michael 2001: Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. – Ruth Wodak & Michael Meyer (toim.), *Methods of critical discourse analysis* s. 14–31. London: SAGE.
- Michel, Andrée 1986: *Down with stereotypes! Eliminating sexism from children's literature and school textbooks*. Unesco. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000070590> 4.4.2020.

- Mikander, Pia 2016: *Westerners and others in finnish school textbooks*. Väitöskirja. University of Helsinki, Institute of Behavioural Sciences, Studies in Education 273.
- Mikkilä, Elina 2013: Naisten ja miesten ammatit ja työt. – Pietiläinen, Marjut (toim.) 2013: *Työ, talous ja tasa-arvo* s. 65–81. Helsinki: Tilastokeskus. – http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/tytata_201300_2013_10369_net.pdf 4.4.2020.
- Mills, Sara 2005: *Feminist stylistics*. London: Francis & Taylor.
- 2008: *Language and sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2012: *Gender Matters. Feminist Linguistic Analysis*. London: Equinox Publishing Ltd.
- Myrskylä, Pekka 2013: Hyvin koulutetuilla naisilla ja miehillä on pitkä työura. – Marjut Pietiläinen (toim.), *Työ, talous ja tasa-arvo* s. 15–40. Helsinki: Tilastokeskus. – http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/tytata_201300_2013_10369_net.pdf 4.4.2020.
- Navuluri, Bhavana 2019: 100 latest Somali names for girls and boys with meanings. – *MomJunction*. – http://www.momjunction.com/articles/somali-baby-names-for-girls-and-boys_00405206/#gref 4.4.2020.
- Niemikorpi, Antero 1998: Suurifrekvenssinen mies. – Vesa Heikkinen, Harri Mantila & Markku Varis (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista* s. 32–48. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, Pirkko 1988: Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 73–91. Helsinki: Yliopistopaino.
- Opetushallitus 2012: *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutusmiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012. Määräykset ja ohjeet 2012:1*. – https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/139342_aikuisten_maa-hanmuuttajien_kotoutusmiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf 6.2.2020.
- 2017: *Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2017:9a*. – <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/2525358> 4.2.2020.
- Paasonen, Susanna 2010: Sukupuoli ja representaatio. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 39–49. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pitkänen-Huhta, Anne 2003: *Texts and interaction. Literary practices in the EFL classroom*. Jyväskylä studies in languages 55. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Riitaoja, Anna-Leena 2013: *Toiseuksien rakentuminen koulussa. Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Risager, Karen 2018: *Representations of the world in language textbooks*. Languages for Intercultural Communication and Education: 34. Bristol: Channel View Publications.
- Roininen, Hanna 2014: *Verbien käyttö 6- ja 7-vuotiaiden lasten kertomuksissa. Vertaileva ryhmätutkimus*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. – <https://tam-pub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95929/GRADU-1404977478.pdf?sequence=1> 4.4.2020.
- Rossi, Leena-Maija 2010: Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen* s. 21–38. Tampere: Vastapaino.
- Ruuska, Helena 2015: Mitä oppikirjailija osaa? – Helena Ruuska, Markku Löytönen & Anne Rutanen (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä* s. 17–25. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- Salmu, Anu 2002: *Nais- ja mieskuva suomi toisena kielenä -oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Saloniemi, Marjut 1988: Meidän Tarja vai projektipäällikkö Haavisto. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 51–55. Helsinki: Yliopistopaino.
- Selander, Staffan 1991: Pedagogic text analysis. – Marja-Liisa Julkunen, Staffan Selander & Mauri Åhlberg (toim.), *Research on texts at school* s. 35–88. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Seta 2020: *Sateenkaarisanasto*. – <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> 4.4.2020.
- Shore, Susanna 1992: *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Väitöskirja. School of English and Linguistics, Macquarie University, Sydney, N.S.W.
- 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- 2012b: Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- Sumu, Ritva-Liisa 1968: *Sukupuoliroolit keskikoulun oppikirjoissa*. Laudaturtyö. Kouluhallituksen suunnittelu-toimiston tutkimuksia ja selvityksiä 3. Helsingin yliopisto.
- Sorjonen, Marja-Leena 2001: Lääkärin ohjeet. – Marja-Leena Sorjonen, Anssi Peräkylä & Kari Eskola (toim.), *Keskustelu lääkärin vastaanotolla* s. 89–112. Tampere: Vastapaino.

- Suni, Minna 2008: *Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- Suomen kielen lautakunta 2007: Suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi. – *Kielikello* 4/2007. – <https://www.kielikello.fi/-/suomen-kielen-lautakunnan-suositus-sukupuolineutraalin-kielenkayton-edistamiseksi> 4.4.2020.
- Tainio, Liisa & Teräs, Tiina 2010: *Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa*. Opetushallitus: Raportit Ja Selvitykset 2010:8. – https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/126079_sukupuolijäsennys_perusopetuksen_oppikirjoissa_0.pdf 7.3.2020.
- Tammelin-Laine, Taina 2014: Orastavan kirjoitustaidon kehittyminen ja arvioinnin haasteet. – Maarit Mutta, Pekka Lintunen, Ilmari Ivaska & Pauliina Peltonen (toim.), *Tulevaisuuden kielenkäyttäjät. Language users of tomorrow* s. 49–69. AFinLAN vuosikirja 2014. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 72. Jyväskylä.
- Tanner, Johanna 2008: S2-oppikirjojen dialogien tarkastelua. – Johanna Tanner & Marja Kokkonen (toim.), *Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus* s. 161–189. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2012: *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus: Pyyntö S2-oppikirjoissa ja autenttisisa keskusteluissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Tilastokeskus 2016a: 1. Lapseton aviopari on yleisin perhetyyppi. – http://www.stat.fi/til/perh/2016/02/perh_2016_02_2017-11-24_kat_001_fi.html 4.4.2020.
- 2016b: 3. Lapsiperheissä 39 prosenttia väestöstä. – http://www.stat.fi/til/perh/2016/02/perh_2016_02_2017-11-24_kat_003_fi.html 4.4.2020.
- 2016c: Liitetaulukko 10. Perheet perhetyypin ja alle 18-vuotiaiden kotona asuvien lasten määrän mukaan 31.12.2016. – http://www.stat.fi/til/perh/2016/02/perh_2016_02_2017-11-24_tau_010_fi.html 4.4.2020.
- 2017: Maahanmuutto uuteen ennätukseen vuonna 2016. – http://www.stat.fi/til/muutl/2016/muutl_2016_2017-05-17_tie_001_fi.html 4.4.2020.
- Unesco 2008: *Education for all by 2015. Will we make it?* UNESCO Publishing. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154743/PDF/154743eng.pdf.multi> 21.1.2020.
- Unesco 2015: *Education for all 2000–2015: achievements and challenges*. EFA global monitoring report. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205/PDF/232205eng.pdf.multi> 22.1.2020
- Valo, Marjaana 2011: *Sukupuolten ilmeneminen yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden 7. luokan Taito-oppikirjassa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kieli- käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö.
- Vehkanen, Marjut 2015: *Kieliopista kommunikaatioon. Suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjat vuosina 1866-1953*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilku, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 4.4.2020.
- Villanen, Paula 2011: *Armas, Tero ja Moilanen – sukupuoli kolmannen luokan oppikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Webb, Jen 2009: *Understanding representation*. Los Angeles: SAGE.
- Whorf, Benjamin Lee, Carrol, John B, Levinson, Stephen C & Lee, Penny 2012: *Language, thought, and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Wodak, Ruth 2001: What CDA is about – A summary of its history, important concepts and its developments. – Ruth Wodak & Michael Meyer (toim.), *Methods of critical discourse analysis* s. 1–13. London: SAGE.
- Wylie, Scott 2012: Uncovering and destabilizing heteronormative narratives in world history textbooks. – Heather Hickman & Brad J. Porfilio (toim.), *The new politics of the textbook. Problematizing the Portrayal of Marginalized Groups in Textbooks* s. 129–148. Rotterdam: Sense Publishers.
- Zacheus, Tuomas; Koski, Pasi & Mäkinen, Suvi 2011: Naiset paitsiossa? – Maahanmuuttajanaisten liikunnan tunnuspiirteitä Suomessa. – *Liikunta & Tiede* 48: 6/2011 s. 63–70.

Aineistolähteet

- Gehring, Sonja & Heinzmann, Sanni 2015: *Suomen mestari 2: Suomen kielen oppikirja aikuisille*. Helsinki: Finn Lectura.
- Laine, Rauno, Uimonen, Eila & Wager, Maria 2016: *Lukumatka jatkuu*. Helsinki: Opetushallitus.

LIITE

Liite 1. Materiaalisten prosessien predikaattiverbit.

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
mennä	11	29	40
tulla	15	11	26
lähteä	9	9	18
ostaa	2	15	17
käydä	8	8	16
tehdä	6	5	11
ottaa	3	7	10
syödä	3	6	9
matkustaa	-	8	8
opiskella	4	4	8
voida	3	5	8
ajaa	1	6	7
ehtiä	2	5	7
kävellä	2	5	7
päästä	6	1	7
täytyä	4	3	7
löytää	5	1	6
odottaa	1	5	6
pitää	2	4	6
lähettää	3	2	5
istua	-	4	4
juoda	-	4	4
laittaa	-	4	4
lukea	3	1	4
tavata	2	2	4
varata	3	1	4
alkaa	3	-	3
heittää	3	-	3
keittää	1	2	3
kirjoittaa	1	2	3
korjata	1	2	3
kuolla	-	3	3
saapua	2	1	3
uida	1	2	3
viedä	3	-	3
aloittaa	1	1	2
antaa	1	1	2
etsiä	1	1	2
harrastaa	-	2	2
hoitaa	-	2	2
juosta	-	2	2
leikata	1	1	2
leipoa	1	1	2
murtautua	2	-	2
muuttaa	-	2	2
myöhästyä	2	-	2
opettaa	-	2	2

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
saada	2	-	2
soittaa	1	1	2
tuoda	-	2	2
allekirjoittaa	-	1	1
asentaa	-	1	1
auttaa	-	1	1
elää	-	1	1
esittää	-	1	1
grillata	1	-	1
haastatella	-	1	1
hakata	1	-	1
harjoitella	1	-	1
hiekoittaa	-	1	1
jakaa	-	1	1
jatkaa	1	-	1
joutua	-	1	1
järjestää	-	1	1
kaataa	-	1	1
kantaa	1	-	1
kokeilla	1	-	1
kurkistaa	1	-	1
käyttää	-	1	1
laahustaa	1	-	1
lakaista	-	1	1
lapioida	-	1	1
lentää	-	1	1
levittää	-	1	1
liikkua	-	1	1
maksaa	-	1	1
marssia	1	-	1
nousta	1	-	1
näppäillä	-	1	1
näyttää	1	-	1
osallistua	1	-	1
paistaa	-	1	1
parata	-	1	1
pelata	1	-	1
pestä	-	1	1
polvistua	1	-	1
pysähtyä	1	-	1
rakentaa	-	1	1
rastittaa	-	1	1
rikkoa	1	-	1
saunoa	1	-	1
savustaa	1	-	1
selaila	1	-	1
sovittaa	1	-	1
surffata	-	1	1
suunnata	1	-	1
syntyä	-	1	1
sytyttää	1	-	1
taitaa	1	-	1

	SM2	LMJ	YHTEENSÄ
tankata	1	-	1
tarvita	1	-	1
tulostaa	-	1	1
valmistua	1	-	1
valvoa	-	1	1
varastaa	1	-	1
vilkuttaa	1	-	1
voittaa	-	1	1
vuokrata	1	-	1
yrittää	1	-	1
YHTEENSÄ	155	214	369